ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΜΣ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Το δημοκρατικό έλλειμμα στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Διπλωματική Εργασία

Επιβλέπων: Γεράσιμος Μοσχονάς

Όνομα: Άλκηστη Απανωμεριτάκη

Αριθμός Μητρώου: 1107ΜΟ45

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 3

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ: ΠΩΣ ΕΝΤΟΠΙΖΕΤΑΙ ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ 8

1) Από την οικονομική στην πολιτική ενοποίηση- Ο ρόλος των Συνθηκών 8

2) Η πορεία προς την διεύρυνση και εμβάθυνση σε συνάρτηση με το δημοκρατικό έλλειμμα 16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ: ΠΟΛΙΤΙΚΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΟΣ 22

1) Εθνική και Ευρωπαϊκή Ταυτότητα 22

2) Τα περιθώρια δράσης της Κοινωνίας των Πολιτών εντός της Ε.Ε 35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ: ΘΕΣΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΟΣ 51

1) Ε.Ε. και Εθνικό Κράτος: Πολυεπίπεδη Διακυβέρνηση 51

2) Εθνικά Κοινοβούλια και Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 62

3) Ευρωπαϊκά Κόμματα και Ευρωεκλογές 75

4) Παγκοσμιοποίηση και η κατεύθυνση των πολιτικών που λαμβάνονται στα πλαίσια της Ε.Ε.- Το έλλειμμα κοινωνικής προστασίας 94

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ 106

1) Τα εναλλακτικά μοντέλα διακυβέρνησης 106

2) Προς μια Ευρώπη πολλών ταχυτήτων και ενισχυμένων συνεργασιών; 111

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 116

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 124
1) Ελληνόγλωσση 124
2) Ξενόγλωσση 131

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στα πρώτα βήματα της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενοποίησης, η νομιμοποίηση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος προερχόταν, κατά βάση, από την συγκρότηση μιας κοινότητας ασφάλειας καθώς επίσης και από τους ταχείς ρυθμούς της οικονομικής ανάπτυξης. Ωστόσο αργότερα, με την κρίση επικύρωσης της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η σιωπηλή συμφωνία των ευρωπαίων πολιτών όσον αφορά τις ευρωπαϊκές επιλογές κλονίστηκε, ενώ ταυτόχρονα άρχισε να καλλιεργείται μία νέα προβληματική για τον εκδημοκρατισμό της Ε.Ε.. Το βασικό επιχείρημα αυτής της προβληματικής είναι ότι παρόλο που δεν αμφισβητείται η νομιμότητα των θεσμών της Κοινότητας και αργότερα Ένωσης, αυτοί δεν διαθέτουν επαρκή δημοκρατική νομιμότητα στα μάτια της κοινής γνώμης. Σε αυτό το σημείο ο Philippe de Schoutheete, υποστηρίζει ότι υφίσταται «ένα διαζύγιο ανάμεσα στην νομιμότητα και την νομιμοποίηση».[1] Το ερώτημα που τίθεται είναι αν η Ε.Ε., μπορεί με βάση τη λειτουργία των θεσμών της και τον τρόπο αντίληψης της ενοποιητικής διαδικασίας από τις ηγεσίες των κρατών-μελών να καθίσταται ουσιαστικά δημοκρατική. Από την δεκαετία του ’90, λοιπόν, άρχισαν να εκφράζονται κάποιες νέες ανησυχίες, οι οποίες αφορούν τις συνέπειες της ενοποίησης, σε σχέση με τον δημοκρατικό μετασχηματισμό της Ε.Ε. Στην διάρκεια όλων αυτών των δεκαετιών έχουν διατυπωθεί διάφορες και πολλές φορές αντιμαχόμενες προσεγγίσεις, για το εν λόγω θέμα, καθώς πολλοί τάσσονται υπέρ της άποψης ότι ανέκαθεν η Ευρωπαϊκή Ένωση περνούσε κρίση νομιμοποίησης, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι δεν υφίσταται δημοκρατικό έλλειμμα στην Ε.Ε..

Η πρώτη προσέγγιση εστιάζει περισσότερο στην έλλειψη «θεσμικής ισορροπίας», δηλαδή στον υποβαθμισμένο ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σε σχέση με τα εκτελεστικά όργανα της Ε.Ε, καθώς επίσης και στο γεγονός ότι το ίδιο καθίσταται λειτουργικά υποδεέστερο από το κοινοβούλιο ενός δημοκρατικού εθνικού κράτους.[2] Επιπλέον, οι περισσότερες διαδικασίες νομιμοποίησης μεταξύ των κεντρικών θεσμών της Ε.Ε., και των κρατών-μελών εξακολουθούν να είναι εξαιρετικά χρονοβόρες και αδιαφανείς, ενώ η στελέχωση κορυφαίων θέσεων στην εκτελεστική και νομοθετική

[1] Schoutheete, Ph., (2000), στο Βοσκόπουλος, Γ., Ευρωπαϊκή Ένωση, θεσμοί, πολιτικές, προκλήσεις, προβληματισμοί, Επίκεντρο, 2009, σ.30.
[2] Raunio, (1999), Andersen & Burns (1996), στο Hix, S., *Το πολιτικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Μεταίχμιο, Ιούνιος 2009.

εξουσία της Ε.Ε., πραγματοποιείται με ελάχιστα διαφανείς διαδικασίες και μακριά από το δήμο.[3] Τέλος, η άποψη περί ύπαρξης δημοκρατικού ελλείμματος θεμελιώνεται ακόμα περισσότερο, στην απουσία ευρωπαϊκού διακυβεύματος στις Ευρωεκλογές, τον αδύναμο ρόλο των πολιτικών κομμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο,[4] καθώς και στην νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση των πολιτικών που λαμβάνονται στα πλαίσια της Ε.Ε.[5]

Από την πλευρά μίας πολιτικο-κοινωνιολογικής ανάλυσης, δίνεται έμφαση στην ανάλυση του δημοκρατικού ελλείμματος υπό το αίτημα της δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού δήμου και μια κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας, καθώς και της δυνατότητας εμπλοκής των συλλογικοτήτων στην διαδικασία λήψης αποφάσεων της Ε.Ε. Οι προαναφερόμενες αναλύσεις υπέρ της ύπαρξης δημοκρατικού ελλείμματος στην Ε.Ε., αν και διαφορετικές, καθίστανται απόλυτα συμβατές μεταξύ τους, καθώς αλληλοσυμπληρούμενες, παρέχουν την δυνατότητα για μια ευρύτερη περιγραφή και πληρέστερη ανάλυση του εν λόγω φαινομένου.[6]

Ωστόσο, κάποιοι άλλοι αναλυτές αξιολογούν τις παραπάνω αναλύσεις ως υπερβολικές, αρνούμενοι την ύπαρξη δημοκρατικού ελλείμματος εντός της Ε.Ε.. Συγκεκριμένα, ο Majone, διατείνεται ότι η Ε.Ε., αποτελεί ένα ρυθμιστικό κράτος το οποίο συνεπάγεται αποδοτικές πολιτικές κατά Pareto, και επομένως η δράση του δεν επικεντρώνεται στο να ασκεί αναδιανεμητικές πολιτικές ή πολιτικές κατανομής αξιών.

---

[3] Magnette, 2001, στο ίδιο.

[4] Μεταξύ άλλων, Follesdal, A. and Hix, S., «Why there is a Democratic Deficit in the EU: a Response to Majone and Moravcsik.», *JCMS*, 2006 Volume 44. Number 3. pp. 533–62, http://personal.lse.ac.uk/HIX/Working_Papers/Follesdal-Hix-JCMS-2006.pdf, Moschonas, G., «Chapter 9: Reformism in a "Conservative" System: The European Union and Social-Democratic Identity.», in Callaghan, J.-Fishman, N.-Jackson, B.-McIvor, M. (eds), *In Search of Social Democracy: Responses to Crisis and Modernisation in the Western European Left*, Manchester University Press, 2009α, (forthcoming).

[5] Μεταξύ άλλων, Scharpf, F., «The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity», Working Paper 02/8, MPIfG, July 2002.

[6] Σε έναν παραπλήσιο διαχωρισμό, ωστόσο διαφορετικό με τον παραπάνω, έχουν προβεί ο Λάβδας και Χρυσοχόου, προσεγγίζοντας το δημοκρατικό έλλειμμα όσο αφορά την θεσμική και κοινωνικοψυχολογική του διάσταση. Βλ. περισσότερα στο Λάβδας, Κ.,- Χρυσοχόου, Δ., «Το μέλλον της Ευρωπαϊκής Δημοκρατίας», στο Πολιτική Επιστήμη, *Αφιέρωμα: Βουλευτικές & Ευρωπαϊκές Εκλογές, 2004*, Εξαμηνιαία Επιθεώρηση Πολιτικής Ανάλυσης και Προβληματισμού, Τεύχος 1ο , Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005.

Επομένως, η χάραξη πολιτικών στα πλαίσια της Έ.Ε., δεν δύναται να συμπορεύεται με τις γνωστές διαδικασίες πλειοψηφικής δημοκρατικής πολιτικής, έτσι όπως αυτές εφαρμόζονται στο πλαίσιο ενός εθνικού κράτους. Οι αιτίες της κρίσης, λοιπόν, που ταλανίζουν σήμερα το ευρωπαϊκό οικοδόμημα, δεν θα πρέπει να αναζητηθούν στο λεγόμενο δημοκρατικό έλλειμμα, αλλά περισσότερο στην κρίση αξιοπιστίας και στην έλλειψη νομιμοποίησης, ενώ ταυτόχρονα οι λύσεις που πρέπει να δοθούν, θα πρέπει να είναι περισσότερο διαδικαστικές και λιγότερο δομικές.[7] Ο Moravcsik, από την πλευρά του, συμπληρώνει ότι το δημοκρατικό έλλειμμα στα πλαίσια της Ε.Ε., *είναι ένας μύθος*, καθώς όλες οι επιχειρηματολογίες υπέρ της ύπαρξής του, στερούνται εμπειρικής θεμελίωσης. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι, οι διαδικασίες στα πλαίσια της Ε.Ε. είναι περισσότερο διαφανείς και νομιμοποιημένες, σε σύγκριση με τις διαδικασίες στο εσωτερικό των κρατών-μελών, καθώς και ότι τα εθνικά κράτη και κοινοβούλια διατηρούν την αυτονομία τους, παρά την διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Επιπλέον σημειώνει ότι και στην περίπτωση που υφίσταται κρίση δημοκρατικής νομιμοποίησης στα πλαίσια της Ε.Ε., αυτή δεν είναι απόρροια της μειωμένης ισχύς του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, αλλά κατά βάση της γενικότερης κρίσης του κοινοβουλευτισμού στο εσωτερικό των ίδιων των κρατών-μελών.[8]

Στην προσπάθεια μας, λοιπόν, να παρουσιάσουμε τον διάλογο περί δημοκρατικού ελλείμματος στην Ε.Ε., θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στα ακόλουθα ερωτήματα:

1. Υπάρχει μια γενικότερη συναίνεση στους περισσότερους συγγραφείς, όσον αφορά την απουσία ενός ευρωπαϊκού δήμου (populus) στην Ε.Ε., η οποία αποτελεί και εμπόδιο για τη δημοκρατική μετεξέλιξη της σε πολιτεία (res publica). Το ερώτημα που τίθεται προς απάντηση σε αυτήν την εργασία είναι αν μπορεί να υπάρξει σύνθετος ευρωπαϊκός δήμος και κάτω από ποιες προϋποθέσεις μπορεί να λειτουργήσει ως πηγή νομιμοποίησης της ευρωπαϊκής πολιτείας; Επιπλέον, ποια είναι τα περιθώρια δράσης μίας

[7] Follesdal, A. and Hix, S., 2006, οπ. π.

[8] Moravcsik, A., «The Myth of Europe's Democratic Deficit», *Intereconomics: Journal of European Public Forum Policy*, November-December 2008, pp. 331-340, http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/myth_european.pdf .

ευρωπαϊκής Κοινωνίας των Πολιτών, στα πλαίσια ενός τόσο σύνθετου συστήματος διακυβέρνησης, όπως αυτού της Ε.Ε.;

2. Λαμβάνοντας υπόψη το θεσμικό και λειτουργικό πλαίσιο της Ε.Ε., προκύπτει μία σειρά από ερωτήματα τα οποία θα διερευνήσουμε. Καταρχάς σε ποιο βαθμό και εύρος η Ε.Ε. έχει μετεξελιχθεί από μια κοινή αγορά σε ένα ανθρωποκεντρικό και παράλληλα δημοκρατικό μοντέλο διακυβέρνησης, οικοδομημένο από τους λίγους για τους πολλούς σε ένα σύστημα δημοκρατικής, διαφανούς και συμμετοχικής διαχείρισης, που εκφράζει τη θέληση των λαών της Ευρώπης; Η εκτεταμένη θεσμική αυτονομία των υπερεθνικών οργάνων σε σύγκριση με τα έθνη-κράτη είναι δυνατόν να αντισταθμιστεί στα πλαίσια της Ε.Ε., από τη λειτουργία μηχανισμών δημοκρατικού ελέγχου; Εν τέλει, επιτυγχάνεται ουσιαστική λογοδοσία στο πλαίσιο της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης και ποιος είναι ο ρόλος των κομμάτων και των εκλογικών διαδικασιών στην λειτουργίας της Ε.Ε.. Είναι επαρκής η συμμετοχή των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, ή αναπαράγεται ένα γενικευμένο αίσθημα αποξένωσης και κυνισμού. Τα συνεχή κύματα διεύρυνσης, τα οποία δημιουργούν μια μεταβαλλόμενη δυναμική εντός της Ε.Ε., συνοδεύονται από την εξεύρεση θεσμικών διεξόδων στην διαδικασία λήψης αποφάσεων; Και τέλος, όσον αφορά τις κοινωνικές πολιτικές, πόσο ικανές είναι οι ευρωπαϊκές ελίτ και γραφειοκρατίες να λάβουν τα ανάλογα μέτρα κατά της φτώχειας και να στηρίξουν τα ασθενέστερα οικονομικά στρώματα;

Η παρούσα, εργασία, χωρίζεται σε τέσσερα επιμέρους κεφάλαια:

- Στο πρώτο κεφάλαιο, θα καταγράψουμε την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης έως σήμερα, καθώς και τους τρόπους με τους οποίους γίνεται αντιληπτή η παρουσία του δημοκρατικού ελλείμματος μέσα σε αυτήν την διαδικασία. Επιπλέον, θα δείξουμε πως οι μακροστρατηγικοί στόχοι της διεύρυνσης και της εμβάθυνσης, συνδέονται με το δημοκρατικό έλλειμμα.
- Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε το δημοκρατικό έλλειμμα στα πλαίσια της Ε.Ε, μέσα από μια πολιτικο-κοινωνιολογική προσέγγιση. Θα αναφερθούμε στην σημασία της αίσθησης της κοινότητας μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών, τον ρόλο της ευρωπαϊκής ταυτότητας και τα

περιθώρια δράσης της Κοινωνίας των Πολιτών εντός του ευρωπαϊκού οικοδομήματος.

- Στο τρίτο κεφάλαιο, θα ασχοληθούμε με την θεσμική προσέγγιση του δημοκρατικού ελλείμματος, η οποία αρθρώνεται σε τέσσερα επίπεδα: (α) στον ρόλο του εθνικού κράτους στα πλαίσια του συστήματος πολυεπίπεδης διακυβέρνησης που διακρίνει την Ε.Ε., (β) στην θέση που έχουν τα εθνικά κοινοβούλια των κρατών μελών και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα, (γ) στον ρόλο των πολιτικών κομμάτων και τον τρόπο με τον οποίο διεξάγονται οι Ευρωεκλογές και (δ) στην κατεύθυνση των πολιτικών που λαμβάνονται στα πλαίσια της Ε.Ε.
- Στο τέταρτο κεφάλαιο, θα καταγράψουμε τις διαφορετικές απόψεις σχετικά με το μέλλον της Ευρώπης, έτσι όπως αυτές αποτυπώνονται στα εναλλακτικά μοντέλα ευρωπαϊκής διακυβέρνησης και στις πιθανές ενισχυμένες συνεργασίες τις οποίες θα επιδιώξει η Ε.Ε.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιαστεί η ευρύτερη συζήτηση περί δημοκρατικού ελλείμματος στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να διερευνηθεί αν πράγματι το ευρωπαϊκό θεσμικό οικοδόμημα πάσχει από έλλειμμα δημοκρατικής νομιμοποίησης και λειτουργίας. Ταυτόχρονα, στην περίπτωση που τα παραπάνω αποτυπώνουν την σημερινή ευρωπαϊκή πραγματικότητα, θα προσδιορίσουμε το εύρος και τις μορφές που λαμβάνει αυτή η κρίση νομιμοποίησης και τις συνέπειες που αυτή συνεπάγεται για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ευρωπαϊκού εγχειρήματος εν γένει .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ: ΠΩΣ ΕΝΤΟΠΙΖΕΤΑΙ ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ

1) ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ- Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΘΗΚΩΝ

Οι Συνθήκες, οι οποίες αποτελούν πρωτογενή νομοθεσία της Ένωσης και προκύπτουν από σειρά Διακυβερνητικών Διασκέψεων, «εγκαθιδρύουν την έννομη τάξη»[9] της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς διαμορφώνουν το ανάλογο θεσμικό πλαίσιο καθορισμού των αρμοδιοτήτων και εξουσιών της Ένωσης έναντι των κρατών-μελών, και τις κατευθυντήριες γραμμές δράσης, οι οποίες δρομολογούν την ενοποιητική διαδικασία σε βάθος χρόνου. Σε αυτό το πλαίσιο εκτιμάται, ότι «ο περιορισμός της ανάλυσης των πολλαπλών και σύνθετων προβλημάτων νομιμοποίησης, διαφάνειας, συμμετοχής και αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας που αντιμετωπίζει η Ε.Ε. σε επίπεδο συνταγματικής και πολιτειακής τάξης συνιστά μία υποδόρια προσπάθεια διαδικαστικής, επικυρωτικής και νομικού χαρακτήρα προσέγγισης του δημοκρατικού ελλείμματος.»[10]

Τα πρώτα βήματα ευρωπαϊκής ενοποίησης, λοιπόν, λαμβάνουν χώρα στην δεκαετία του ΄50, με καθαρά οικονομικό στρατηγικό προσανατολισμό. Συγκεκριμένα, η **Ευρωπαϊκή Συνθήκη Άνθρακα και Χάλυβα** (1951), είχε ως στόχους τη δημιουργία μιας ζώνης ελευθέρων συναλλαγών και τη τοποθέτηση των βασικών θεμελίων για μια κοινή αγορά για ορισμένες βασικές πρώτες ύλες, της βιομηχανοποιημένης τότε κοινωνίας.[11] Έπειτα, ακολουθεί η **Συνθήκη της Ρώμης** το 1957 και η δημιουργία δύο νέων κοινοτήτων, της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ). Στόχος της συνθήκης αυτής ήταν, πρώτον η ενίσχυση της ειρήνης και της συνεργασίας στη Ευρώπη, δεύτερον η δημιουργία μιας κοινής αγοράς και η προοδευτική προσέγγιση της οικονομικής

[9] Τσάτσος, Δ., *Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, για μια ένωση λαών με ισχυρές πατρίδες*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2001, σ. 158.
[10] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π., σ. 81.
[11] Μούσης, Ν., *Ευρωπαϊκή Ένωση, Δίκαιο-Οικονομία-Πολιτική*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2003.

πολιτικής των κρατών μελών, και κατά συνέπεια των παραπάνω, να καταστήσει τα κράτη-μέλη πιο πλούσια, διασφαλίζοντας την ενισχυμένη παρουσία τους στην διεθνή πολιτική σκηνή. Επομένως, δοθείσας, πλήρους προτεραιότητας, στην οικονομική συνεργασία των κρατών-μελών, η νομιμοποίηση, σε αυτό το πρώτο στάδιο, αντλείται κυρίως από την αποτελεσματικότητα και τα επιτεύγματα της συνεργασίας αυτής[12], δεδομένης πάντα της πολύ περιορισμένης αρμοδιότητας, κυρίως συμβουλευτικής, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Τον Φεβρουάριο του 1986 στο Λουξεμβούργο υπεγράφη η **Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη** (ΕΕΠ). Με την ΕΕΠ εναρμονίζονται για πρώτη φορά στα πλαίσια των ευρωπαϊκών κοινοτήτων η στρατηγική ολοκλήρωσης και συνεργασίας, συνδυάζοντας πολιτική συνεργασία και οικονομική κοινότητα. Συγκεκριμένα, ενσωματώθηκαν στην ΕΕΠ οι πρώτες σημαντικές διατάξεις αναθεώρησης των ιδρυτικών συνθηκών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, και επεκτάθηκε το πεδίο δράσης της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, ενισχύθηκε η ικανότητα του Συμβουλίου των Υπουργών να λαμβάνει αποφάσεις, καθώς και η επιρροή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, με το τελευταίο να αποκτά δικαίωμα ανάγνωσης και κατ' επέκταση δυνατότητα εισαγωγής τροπολογιών στις προτάσεις του Συμβουλίου, εφόσον το Συμβούλιο δεν τις απέρριπτε με ομοφωνία. [13] Ωστόσο, για τους ευρωσκεπτικιστές, η ΕΕΠ καθίσταται μια πρόκληση-απειλή για τις εθνικές προτεραιότητες και κατά προέκταση τα εθνικά συμφέροντα των κρατών-μελών. Η παραπάνω άποψη ενισχύθηκε κυρίως από τη συχνή αναφορά στην ευρωπαϊκή ιδέα, καθώς σε αυτό το στάδιο δεν μεταβλήθηκε το πλαίσιο διακυβερνητικής συνεργασίας σε πολιτικό επίπεδο.[14]

Στην συνέχεια, η **Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση** (ΣΕΕ- Συνθήκη του Μάαστριχ, 1992), δημιούργησε το νέο οργανισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οποίος βασιζόταν σε τρεις πυλώνες: Τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) και τη συνεργασία στους τομείς Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (ΔΕΥ), καθώς επίσης προώθησε την πολιτική και θεσμική εμβάθυνση, με την πρώτη να θέτει τις βάσεις μετάβασης στην ΟΝΕ και το ενιαίο νόμισμα και την δεύτερη να επεκτείνει τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων με τη δημιουργία της διαδικασίας της συναπόφασης. Ωστόσο, εκτιμάται, ότι το σύστημα των πυλώνων δημιούργησε μία σειρά προβλημάτων στην μετεξέλιξη της Ένωσης, αφού η

[12] Trenz, Hans- Jorg, «Elements of a sociology of European integration», Working Paper No. 11, May 2008, *ARENA*, Centre for European Studies, University of Oslo, www.arena.uio.no
[13] Nugent, N., *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Σαββάλας, 2003
[14] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π.

οικοδόμησή της βάσει δύο διαφορετικών και μη συμβατών μοντέλων - το ένα να παραπέμπει στην ολοκλήρωση και το άλλο στην απλή συνεργασία - είχε ως αποτέλεσμα να περιπλακεί η δομή της.[15] Επιγραμματικά, η Συνθήκη του Μάαστριχτ, προώθησε δυο ειδών αναθεωρήσεις. Η πρώτη αφορούσε το θεσμικό πεδίο και συγκεκριμένα ζητήματα λήψης αποφάσεων, αποτελεσματικότητας της Ένωσης και του δημοκρατικού τρόπου λειτουργίας της. Το δεύτερο αφορούσε την τελική διαδικασία προετοιμασίας της ΟΝΕ, το πλαίσιο αρωγής της Ε.Ε. προς τρίτες χώρες, τις πολιτικές συνοχής, καθώς και το ευρύτερο πλαίσιο κοινωνικής πολιτικής. Παρόλα αυτά, η διακυβερνητική συνεργασία, σε αυτό το σημείο, παρουσίασε πολλές αδυναμίες καθώς ήταν περιορισμένη η συμμετοχή της Επιτροπής και του Κοινοβουλίου, δεδομένου και του αποκλεισμού του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων από τον έλεγχο των δραστηριοτήτων του τρίτου πυλώνα. Ακόμα, οι νομικές διαδικασίες των μέσων δράσης, η αδιαφάνεια, η διαδικασία λήψης αποφάσεων και το, εντοπιζόμενο ήδη ως θέμα προβληματισμού και διαλόγου, δημοκρατικό έλλειμμα, προστίθενται στις αδυναμίες της Ε.Ε. που μέχρι σήμερα προβληματίζουν ευρωσκεπτικιστές και μη.[16]

Η **Συνθήκη του Άμστερνταμ** (1997) προώθησε την περαιτέρω πολιτική εμβάθυνση, με την ενίσχυση της διαδικασίας λήψεως αποφάσεων σε ορισμένα θέματα του τομέα της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων και με την επέκταση της διαδικασίας της συναπόφασης και κατάργηση της διαδικασίας της συνεργασίας, κάτι που αναβάθμισε και το ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ακόμα, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στις αξίες της Ένωσης, όπως η ελευθερία (διακίνησης προσώπων, κινήσεων κρατών-μελών και συνεργασίας αναμεταξύ τους), η δημοκρατία (προβλέπεται η απλούστευση και ενοποίηση των συνθηκών για να γίνει πιο προσιτή στους πολίτες της Ένωσης καθώς και διασαφηνίστηκαν οι αρχές της επικουρικότητας και αναλογικότητας), τα ανθρώπινα δικαιώματα και πολιτικές που ενδιαφέρουν άμεσα τους Ευρωπαίους πολίτες(απασχόληση, κτλ).

Η **Συνθήκη της Νίκαιας** (2001) είχε ως κύριο σκοπό να εξετάσει τα ζητήματα που άφησε σε εκκρεμότητα η Συνθήκη του Άμστερνταμ, συγκεκριμένα, να επιφέρει αλλαγές στη σύνθεση των οργάνων της Ε.Ε., στη στάθμιση των ψήφων και στη διαδικασία της ψηφοφορίας. Η Νίκαια έδειξε τα όρια της Διακυβερνητικής Διάσκεψης, διότι η έλλειψη διαφάνειας και δημοσιότητας επέτεινε την αποξένωση των Ευρωπαίων

[15] Newman, M., 1997, στο ίδιο, σ.88.
[16] Nugent, N., 2003, οπ. π.

πολιτών από την διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης.[17] Συγκεκριμένα, η υπογραφή της Συνθήκης της Νίκαιας, ανέδειξε μια ενδοευρωπαϊκή σύγκρουση, ανάμεσα σε διαφορετικές προτιμήσεις μεταξύ των κρατών-μελών. Σύμφωνα, με τον Τσάτσο, η εξέλιξη αυτή θα μπορούσε να θέσει θεσμικά ένα πλαίσιο μιας Ευρώπης πολλών ταχυτήτων, αν και από την άλλη πλευρά η συμπόρευση κρατών-μελών με διαφορετικές προσδοκίες αποτελούσε ένα περαιτέρω βήμα για εμβάθυνση της ενοποιητικής διαδικασίας. Ακόμα, σε θεσμικό επίπεδο, τονίστηκαν τρείς βασικές ανεπάρκειες της Συνθήκης. Επισημάνθηκε λοιπόν, ότι «δεν κατοχυρώνεται η διαφάνεια των εργασιών του Συμβουλίου όταν αυτό νομοθετεί», «ο στοιχειώδης δημοκρατικός κανόνας ότι, για κάθε νομοθετική πράξη του Συμβουλίου, θα έπρεπε να καθίσταται το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ισότιμος συνομοθέτης, έγινε μερικώς δεκτός», καθώς και θα όφειλε «η ειδική πλειοψηφία κατά την λήψη αποφάσεων στο Συμβούλιο Υπουργών να επεκταθεί και σε άλλους τομείς της νομοθεσίας δημοκρατικά ακάλυπτους»[18] Η συνολική αξιολόγηση της Συνθήκης της Νίκαιας είναι ότι παρά τα θετικά της αποτελέσματα, απέτυχε να προετοιμάσει την Ε..Ε., να δεχθεί την επερχόμενη μαζική διεύρυνση του 2004, την μεγαλύτερη στην ιστορία της Ε.Ε. και έτσι να δώσει απάντηση στον ευρύτερο προβληματισμό για το μέλλον της Ευρώπης.

Ένα χρόνο αργότερα, στη σύνοδο Κορυφής στο Λάακεν, τον Δεκέμβριο του 2001, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφάσισε τη σύγκλιση της Ευρωπαϊκής Συνέλευσης για το μέλλον της Ευρώπης. Κάποια από τα θέματα που συζητήθηκαν ήταν: πώς θα επιτευχθεί η προσέγγιση των πολιτών, πώς θα αντιμετωπιστεί η ανάγκη απλούστευσης και αναδιάταξης των Συνθηκών, ώστε να καταστούν περισσότερο λειτουργικές και κατανοητές στους πολίτες καθώς και πώς θα οργανωθεί πολιτικά η διευρυμένη Ε.Ε, ώστε να πετύχει τον συνδυασμό αποτελεσματικότητας και δημοκρατικότητας.

Οι εργασίες της συνέλευσης τελικά εκπόνησαν ένα ολόκληρο «Σχέδιο Συνθήκης για τη θέσπιση ενός Συντάγματος για την Ευρώπη». Το σχέδιο αυτό υιοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και ξεκίνησαν οι εργασίες για την επόμενη Διεθνή Διάσκεψη το 2003 στην Ρώμη. Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα ουσιαστικά επανιδρύει την Ευρωπαϊκή Ένωση και καταργεί όλες τις προηγούμενες Συνθήκες και Πράξεις. Εισάγει ή επιβεβαιώνει στο κύριο κείμενό του, σημαντικό αριθμό διατάξεων που έχουν ως στόχο να καταστήσουν τα θεσμικά όργανα της Ένωσης πιο δημοκρατικά, πιο διαφανή, πιο ελέγξιμα και πιο κοντά στον πολίτη. Για παράδειγμα, το Σύνταγμα παρέχει στους

[17] Στο ίδιο.
[18] Τσάτσος, Δ., 2001, οπ. π., σ.73.

πολίτες τη δυνατότητα, εάν συγκεντρώσουν ένα εκατομμύριο υπογραφές σε σημαντικό αριθμό κρατών-μελών, να καλέσουν την Επιτροπή να υποβάλλει την κατάλληλη πρόταση στον νομοθέτη. Οι εργασίες του Συμβουλίου όταν ενεργεί ως νομοθέτης, είναι δημόσιες. Ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου καθίσταται σημαντικότερος. Αν το ένα τρίτο των εθνικών κοινοβουλίων κρίνει ότι μια πρόταση θίγει την αρχή της επικουρικότητας, η Επιτροπή θα πρέπει να την επανεξετάσει. Νέες διατάξεις για τη συμμετοχική δημοκρατία και την ορθή διακυβέρνηση έχουν πλέον συνταγματικό χαρακτήρα καθώς ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων εξασφαλίζει την καλύτερη προστασία των βασικών ανθρώπινων δικαιωμάτων.[19]

Ωστόσο το σχέδιο του Συντάγματος τελικά απορρίφθηκε. Η απόρριψη του, από την Γαλλία (Μάιος 2005) και την Ολλανδία (Ιούνιος 2005) σε σχετικά δημοψηφίσματα αξιολογήθηκε ως εξωτερίκευση της διάστασης απόψεων, μεταξύ πολιτικών ελίτ και ευρωπαϊκών λαών και προκάλεσε έναν πραγματικό «πολιτικό σεισμό» στην Ευρώπη, ο οποίος οδήγησε την Ε.Ε. σε κρίση. Η Συνταγματική Συνθήκη επικρίθηκε από ευρωπαϊστές και ευρωσκεπτικιστές[20] για διαφορετικούς λόγους. Σχηματικά, το κύριο αίτημα των πρώτων ήταν περισσότερη Ευρώπη, ενίσχυση της κοινωνικής ταυτότητας της Ένωσης, πολιτικός έλεγχος της δράσης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και ευρύτερη διαμόρφωση ενός κοινωνικού συμβολαίου ανάμεσα στις πολιτικές ελίτ και τους ευρωπαϊκούς λαούς. Ακόμα, μέσα στους κύριους λόγους συγκαταλέγονταν και οι ανησυχίες, κυρίως της γαλλικής πλευράς, μπροστά στο φαινόμενο της βαθύτερης

[19] www.europa.eu

[20] Σε αυτό το σημείο, χρήσιμό είναι να αναφερθούμε στις διαφορές, ανάμεσα σε ευρωπαϊστές και ευρωσκεπτικιστές, καθώς το ζήτημα του δημοκρατικού ελλείμματος έχει προσεγγιστεί και από τις δύο κατηγορίες, ωστόσο με διαφορετικά κίνητρα. Οι ευρωπαϊστές αναγνωρίζοντας τα πολυεπίπεδα προβλήματα σε επίπεδο δημοκρατικής διακυβέρνησης της Ε.Ε., επιδιώκουν τη βελτίωση του τρόπου λήψης των αποφάσεων, τη διαφάνεια και την ενίσχυση του ρόλου των Ευρωπαίων Πολιτών, μέσω της ενδυνάμωσης του ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Από την άλλη πλευρά οι ευρωσκεπτικιστές, σύμφωνα με τους Taggart και Szczerbiak, διακρίνονται σε «ήπιους» και «σκληρούς». «Σκληροί» θεωρούνται οι ευρωσκεπτικιστές που απορρίπτουν την ίδια την διαδικασία οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης της Ε.Ε. καθώς υιοθετούν αρνητική στάση σε θέματα ένταξης και παραμονής κράτους στην Ε.Ε. Τέλος, όπου «ήπιος ευρωσκεπτικισμός» σημαίνει «συγκυριακή ή υπό όρους αντίθεση στην διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης». Βλ. Περισσότερα στο Szczerbiak, A.,- Taggart, P., «Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality», SEI Working Paper No 69, *European Parties Elections and Referendums Network,* Working Paper No 12, August 2003 και Τσακατίκα, Μ., «Από το κριτικό ναι στο φιλοευρωπαϊκό όχι», στο *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τεύχος 13-14, Ιανουάριος-Ιούνιος 2009, σ. 150-152.

παγκοσμιοποίησης και των συνεπειών της, δηλαδή την λήψη όλο και περισσότερων νεοφιλελεύθερων πολιτικών στα πλαίσια της Ε.Ε. και στην προώθηση του αγγλοσαξονικού καπιταλισμού. Στα παραπάνω, προστέθηκαν και οι φόβοι των ευρωσκεπτικιστών για πιθανή ομοσπονδιοποίηση της Ένωσης, η ρητή κατοχύρωση της υπεροχής του Δικαίου της Ένωσης έναντι του εθνικού δικαίου των κρατών-μελών, η ελεύθερη διακίνηση ατόμων και οι επιπτώσεις στην μετανάστευση, καθώς και η αλλοίωση της εθνικής ταυτότητας.[21]Τέλος, σύμφωνα με μια άλλη άποψη, υποστηρίζεται ότι όσες αναθεωρητικές συνθήκες και να υπάρξουν, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα κρατιέται δέσμια σε δύο ταχύτητες ολοκλήρωσης και θα διατηρεί ένα δημοκρατικό έλλειμμα, το οποίο αποτελεί και το λόγο απονομιμοποίησης της Ένωσης.[22] Συμπερασματικά, λοιπόν μεγάλο μέρος της κριτικής, επικεντρώθηκε στην ενίσχυση ενός γραφειοκρατικού συστήματος που επηρεάζει σημαντικά την καθημερινή ζωή του ευρωπαίου πολίτη περιορίζοντας το δικαίωμα παρέμβασης του στα πλαίσια της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, δεδομένης της ανεπαρκούς ενίσχυσης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, γεγονός που πιστοποιεί το έλλειμμα δημοκρατίας μέσα στην Ε.Ε. Άλλωστε, όπως, τονίζει και ο Gordon για να παγιωθούν τα συντάγματα πρέπει «να έχουν καταστεί κοινωνικό και πολιτικό αίτημα»[23]. Σε αυτό το σημείο ο προβληματισμός που θέτει ο Λάβδας, είναι «ποιοι είναι οι φορείς πίεσης για ένα ευρωπαϊκό συνταγματισμό» και αν ο τελευταίος μπορεί «να επιβληθεί από μια συμμαχία πολιτικών ελίτ και πεφωτισμένων τεχνοκρατών».[24] Σε αυτό το πλαίσιο τα «δύο όχι», της Ολλανδίας και Γαλλίας, πρέπει να εκληφθούν ως «προειδοποίηση» των ευρωπαίων πολιτών και όχι ως «ατυχές γεγονός», όπως βιάστηκε να υποθέσει ένα μεγάλο μέρος των ευρωπαϊκών ελίτ.[25]

Καθώς, ο όρος «δημοκρατικό έλλειμμα» συναντάται όλο και συχνότερα στα πλαίσια της περιγραφής της διάρθρωσης της Ένωσης, η Συνθήκη της Λισαβόνας, η οποία αρχικά παρουσιάζεται με την ονομασία «Μεταρρυθμιστική Συνθήκη», παίρνει την θέση του «αποτυχημένου» Ευρωπαϊκού Συντάγματος, και ουσιαστικά προκύπτει από το ίδιο. Η συνθήκη της Λισαβόνας, ως μια θεσμικού περιεχομένου συνθήκη, επιχειρεί να προσαρμόσει στο σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την αποτελεσματικότητα και την

[21] Eurobarometer. *The European Constitution:post-referendum survey in France*. Ιούνιος, 2005.
[22] Στεφάνου Δ.- Πετρουλάκης, Γ., *Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα*, Παπαζήσης, 2005.
[23] Gordon, 1999, στο Λάβδας, Κ., «Ο Νέος Πραγματισμός και το Κοινωνικό Κέντρο», στο *Κοινωνικό Κέντρο*, τριμηνιαία έκδοση για την πολιτική & τον πολιτισμό της καθημερινότητας, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος, 2007, σ.40.
[24] Στο ίδιο, σ. 40.
[25] Moschonas, G., «Quel Parti pour quelle Europe?», *Nouvelle Fondation* 2006/1, No 1, p. 85-89.

δημοκρατικότητα, ως κύρια σημεία αναφοράς. Ακόμα, μέσα στις διάφορες τροποποιήσεις συγκαταλέγεται και η ενίσχυση του ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, των Εθνικών Κοινοβουλίων και της αρχής της επικουρικότητας, προβλέψεις οι οποίες, αξιολογήθηκαν ως ένα θετικό βήμα προς την μείωση του δημοκρατικού ελλείμματος στην Ε.Ε.[26]

Ωστόσο, η Συνθήκη της Λισαβόνας, ως τροποποιητική συνθήκη των υφιστάμενων Συνθηκών αποτελεί ένα ιδιαίτερα περίπλοκο και δυσανάγνωστο κείμενο, διατυπωμένο σε τεχνοκρατική γλώσσα, το οποίο, συνοδεύεται από μεγάλο αριθμό Πρωτοκόλλων και Δηλώσεων.[27] Η κατανόησή της, λοιπόν, είναι εξαιρετικά δύσκολη από τον ενδιαφερόμενο πολίτη με αποτέλεσμα να διατηρεί, αν όχι να αυξάνει, το δημοκρατικό έλλειμμα. Επιπλέον, η εγκατάλειψη της κρατικής προέλευσης ορολογίας, όπως νόμοι, Υπουργός Εξωτερικών, καθώς παράλληλα και η απόρριψη των συμβόλων της Ένωσης, εκτιμάται ότι αφαιρούν την πολιτική διάσταση και το συμβολισμό από το κείμενο της Συνθήκης. Ακόμα, μια άλλη ρύθμιση η οποία ενδέχεται να δημιουργήσει προβλήματα δημοκρατικότητας και νομιμοποίησης αποτελεί η πρόβλεψη για Επιτροπή 18 μελών στην Ε.Ε. των 27 κρατών-μελών με τη μη συμμετοχή «υπηκόου» από εννέα κράτη-μέλη για κάθε δεδομένη περίοδο. Τέλος, από τα βασικά «ελλείμματα» της Συνθήκης της Λισαβόνας, όπως και του Ευρωπαϊκού Συντάγματος, θεωρείται ότι είναι η «απουσία οποιοδήποτε νέου συνολικού πολιτικού σχεδίου» για την Ε.Ε., καθώς καθιστά και τις δύο «συνθήκες θεσμικής μηχανικής»[28], γεγονός που συνιστά πρόσθετο έλλειμμα και δεν οδηγεί σε μια κατεύθυνση ευρύτερης αποδοχής της Συνθήκης της Λισαβόνας στην προκειμένη περίπτωση, από την κοινωνία καθώς παράλληλα και σε ενίσχυση των νομιμοποιητικών βάσεων της Ε.Ε. Αν και, τυπικά η Συνθήκη της Λισαβόνας επρόκειτο να τεθεί σε ισχύ από την 1^{η} Ιανουαρίου 2009, μετά από αρνητικό δημοψήφισμα στην Ιρλανδία απερρίφθη, και θα τεθεί σε ισχύ ένα μήνα μετά την τελευταία διαδικασία επικύρωσης από τα κράτη-μέλη.

Σύμφωνα, με τα παραπάνω, λοιπόν, το ζήτημα που απασχόλησε πολλούς συγγραφείς ήταν οι λόγοι που οδήγησαν τους ευρωπαίους πολίτες να απορρίψουν τη Συνθήκη για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και την Συνθήκη της Λισαβόνας. Οι απόψεις επί του θέματος

---

[26] Καζάκος, Π., « Από τα μεγάλα σχέδια σε πρακτικές λύσεις; Η Ευρώπη μετά τη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη», στο *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Ιανουάριος- Μάρτιος 2008, Τεύχος 9, , Παπαζήσης

[27] EUobserver, 24 Οκτωμβρίου 2007, στο Ιωακειμίδης, Π., *η Συνθήκη της Λισαβόνας, παρουσίαση, ανάλυση, αξιολόγηση*, , Θεμέλιο, 2008α.

[28] Ιωακειμίδης, Π., «Αξιολόγηση της Συνθήκης της Λισαβόνας», στο *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τεύχος 9, Ιανουάριος- Μάρτιος 2008 (β), οπ. π., σ. 104.

διίστανται, καθώς οι ηγέτες της Ευρώπης και σειρά ευρωπαιολόγων απέδωσαν την απόρριψη, σε λανθασμένη πληροφόρηση της κοινής γνώμης, και επομένως, η αρνητική εξέλιξη των τελευταίων συνθηκών, οφείλεται στην αδυναμία κατανόησης του νοήματος των κειμένων από τους Ευρωπαίους πολίτες.[29] Το έλλειμμα πληροφόρησης, αναδεικνύει την άγνοια των πολιτών να συνειδητοποιήσουν τους λόγους, τις επιδιώξεις και τα επιτεύγματα των ευρωπαϊκών πολιτικών. Η άγνοια με την σειρά της δημιουργεί δυσπιστία για τους περίπλοκους μηχανισμούς της Ε.Ε. και ταυτόχρονα θέτει σε κίνδυνο την διαδικασία ολοκλήρωσης. Ακόμα, σύμφωνα με την ίδια άποψη[30] τις αιτίες του ελλείμματος πληροφόρησης, πρέπει να τις αναζητήσουμε στο πεδίο διαμεσολάβησης των μέσων μαζικής ενημέρωσης, στην απροθυμία των Ευρωπαίων ηγετών και κυβερνήσεων των κρατών-μελών για κοινή ευρωπαϊκή πολιτική πληροφόρησης και επικοινωνίας, καθώς και στην ακαταλληλότητα των δημοψηφισμάτων.[31]

Ωστόσο, σύμφωνα με αντίθετη άποψη, η απόρριψη των συνθηκών, αν και έγινε προσπάθεια υποβάθμισή της[32], συνιστά ένα «όχι», σε αποφάσεις που λήφθηκαν αποκλειστικά από πολιτικούς, εν ονόματι του λαού, απόντος του λαού[33]. Η απόρριψη τους, αποτέλεσε μια κρίση νομιμοποίησης των πολιτικών των ευρωπαϊκών πολιτικών ελίτ, [34] επιβεβαιώνοντας με αυτόν τον τρόπο την ύπαρξη δημοκρατικού ελλείμματος, στο πλαίσιο της Ε.Ε.

Συμπερασματικά, λοιπόν, ανατρέχοντας στα πρώτα στάδια της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, παρατηρούμε ότι οι Συνθήκες που είχαν σε πρώτη φάση καθαρά οικονομικό περιεχόμενο, πολιτικοποιούνται σταδιακά, καθώς η θεματική τους πια εκτείνεται σε πολιτικές που δεν έχουν σχέση με τη αγορά, γεγονός που επιφέρει όλο και πιο ευρεία μεταφορά αρμοδιοτήτων από εθνικό σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η άσκηση όμως αυτής της πολιτικής εξουσίας, σύμφωνα με τον Τσάτσο «δημιουργεί για την κοινωνία ή τις κοινωνίες επί των οποίων εφαρμόζονται αυτές οι πολιτικές, την ανάγκη

---

[29] Σε δημοσκόπηση του Ευρωβαρόμετρου, που διενεργήθηκε το 2008, το 78% των πολιτών του συνόλου των κρατών-μελών, δηλώνουν ότι είναι καλά πληροφορημένοι, βλ., Eurobarometer 68: Public Opinion in the European Union. Fieldwork: September-November, 2007. Publication: May, 2008.

[30] Μόυσης, Ν., «Τα διδάγματα και η έξοδος από το ιρλανδικό αδιέξοδο», στο *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τεύχος 12, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2008.

[31] Για τον ρόλο των δημοψηφισμάτων θα γίνει εκτενέστερη αναφορά στο επόμενο κεφάλαιο.

[32] Μάλιστα, ο Βρετανός πρωθυπουργός Τόνυ Μπλερ, σε συνέντευξη που έδωσε στο γαλλική εφημερίδα «Le Monde», στις 24-6-2005, τόνισε, ότι δεν μπορούμε να προσποιηθούμε ότι «δεν συνέβη τίποτα», βλ. Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π

[33] Την ηχηρή απουσία της κοινής γνώμης, επισημαίνει ο Τσινισιζέλης, Μ., « Η νέα συνθήκη της Λισαβόνας, ένας 'ρεαλιστικός θρίαμβος'», στο *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τεύχος 9, Ιανουάριος-Μάρτιος 2008, οπ. π.

[34] Βοσκόπουλος, , Γ., 2009, οπ. π.

δημοκρατικών, δικαιοκρατικών και κοινωνικών κατοχυρώσεων»[35] . Ωστόσο, από την παραπάνω ανάλυση, παρουσιάζοντας μία προς μία τις Συνθήκες, φτάνοντας έως σημερα στην Συνθήκη της Λισαβόνας διαπιστώνεται στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, ότι στην πορεία της Ευρώπης προς μια πολιτική ενοποίηση, δεν επετεύχθη μέχρι σήμερα, μια ισοβαρής παράλληλη ενίσχυση ενός συστήματος δημοκρατικού ελέγχου και δυνατότητας κοινωνικής εμπλοκής των πολιτών, αλλά και ουσιαστικής παρεμβολής των εθνικών κοινοβουλίων στις διαδικασίες επικύρωσης των Συνθηκών. Επιπλέον, και μόνο οι προσπάθειες που γίνονται εντός των κειμένων των Συνθηκών, για ενίσχυση της δημοκρατικότητας της Ένωσης, πιστοποιούν και από μόνες τους το εντοπιζόμενο δημοκρατικό έλλειμμα, που διακατέχει σήμερα την Ε.Ε. Τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το δημοκρατικό έλλειμμα ήταν πάντα παρόν, καθώς σύμφωνα με τα παραπάνω δεδομένα, εκτιμάται ότι θα εντείνεται ακόμα περισσότερο όσο θα προχωράει η μετεξέλιξη της Ε.Ε., σε πολιτική Ένωση.

Στην συνέχεια θα δούμε ότι η ανάγκη διευθέτησης του δημοκρατικού ελλείμματος στο πλαίσιο της Ε.Ε., καθίσταται ακόμα πιο επιτακτική όσο προχωράει η διαδικασία της διεύρυνσης, η οποία θεωρείται ότι εντείνει ακόμα περισσότερο το υφιστάμενο πρόβλημα δημοκρατίας, όπως θα δούμε στην συνέχεια. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι ένας από τους λόγους απόρριψης της Συνταγματικής Συνθήκης από τους Ολλανδούς εκτιμάται ότι είναι και η υπερβολικά ταχεία μαζική διεύρυνση της Ε.Ε, η οποία δημιούργησε φόβους κατά πόσο θα είναι εύκολο να ακούγεται η φωνή των λαών σε μια τόσο διευρυμένη κοινότητα.

2) Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΚΑΙ ΕΜΒΑΘΥΝΣΗ ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ

Ξεκινώντας με 6 μέλη την δεκαετία του 1950 και φτάνοντας στα 27 σήμερα, η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να ισχυριστεί δικαίως ότι αντιπροσωπεύει μια ολόκληρη ήπειρο. Εκτείνεται από τον Ατλαντικό έως τη Βαλτική και επανασυνδέει τις δυτικές με τις ανατολικές χώρες της Ευρώπης για πρώτη φορά από τις απαρχές του ψυχρού πολέμου. Με τα πέντε, μέχρι σήμερα, διαδοχικά κύματα διεύρυνσης η Ε.Ε.,

[35] Τσάτσος, Δ., 2001, οπ. π., σ. 171.

επεκτάθηκε, με στόχο την δημιουργία μιας ζώνης συνεργασίας, θεσμικής ολοκλήρωσης, ανάπτυξης και ειρήνης.[36] Η διαδικασία αυτή, προσέφερε ευκαιρίες, αλλά ταυτόχρονα δημιούργησε μία σειρά προβλημάτων, σε επίπεδο λήψης αποφάσεων, αποτελεσματικότητας, συνοχής της Ένωσης και προπάντων εκπροσώπησης.

Η διεύρυνση αποτελεί μια συνεχή διαδικασία, καθώς η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ανοικτή σε κάθε ευρωπαϊκή χώρα η οποία είναι δημοκρατική, διαθέτει οικονομία της αγοράς και έχει διοικητική ικανότητα να αναλάβει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη συμμετοχή της στην Ένωση. Κατά αυτόν τον τρόπο, το 2005 η Ε.Ε. άρχισε διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Κροατίας και της Τουρκίας καθώς ανακήρυξε επίσημα ως «υποψήφια προς ένταξη χώρα» την πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ). Εκτός από την ΠΓΔΜ και οι άλλες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων[37], έχουν ανακηρυχθεί ως επιλέξιμες για πλήρη ένταξη, εφόσον εκπληρώσουν τα προβλεπόμενα κριτήρια.[38] Επομένως, το καθεστώς υποψήφιας χώρας θέτει σαφείς προϋποθέσεις, που στοχεύουν στην εξασφάλιση της εφαρμογής του κοινοτικού κεκτημένου, ωστόσο ενίοτε η συμμόρφωση των υπό ένταξη χωρών καθίσταται σε μεγάλο βαθμό, τυπικού και όχι ουσιαστικού χαρακτήρα [39]

Επιπλέον, τα συνεχή κύματα διεύρυνσης δημιουργούν μια μεταβαλλόμενη δυναμική εντός των πλαισίων της Ε.Ε., η οποία καθιστά επιτακτική την ανάγκη εύρεσης νέων θεσμικών διεξόδων στην διαδικασία λήψης αποφάσεων. Οι νέες ανάγκες, που προκύπτουν κάθε φορά από την συνεχή διεύρυνση, δημιουργούν πιέσεις, που υποχρεώνουν την Ένωση σε επαναπροσδιορισμό στόχων και προσαρμογή του τρόπου λειτουργίας των οργάνων στις νέες ανάγκες.[40] Για παράδειγμα, η Συνθήκη της Νίκαιας, δεδομένης της επερχόμενης μαζικής διεύρυνσης της Ε.Ε. (2004) στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη, είχε ως απώτερους στόχους την διαμόρφωση του κατάλληλου πλαισίου θεσμικών οργάνων και γενικότερα την εξασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας της Ένωσης, υπό το βάρος πάντα της διεύρυνσης.

---

[36] Ιωακειμίδης, Π., «Η Διεύρυνση της Ε.Ε.», στο Μαραβέγιας, Ν. & Τσινισιζέλης, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ε.Ε., θεσμικές, πολιτικές και οικονομικές πτυχές*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1994.

[37] Οι χώρες των Δυτ. Βαλκανίων, οι οποίες έχουν οριστεί ως επιλέξιμες είναι: Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Σερβία, Μαυροβούνιο, Αλβανία. Ακόμα είναι γεγονός ότι ομάδα από άλλες χώρες όπως Ουκρανία, Μολδαβία, Γεωργία κ.α., φιλοδοξούν να καταστούν μελλοντικά μέλη της Ένωσης. Επομένως, η πρόκληση της διεύρυνσης για το μέλλον της Ευρώπης παραμένει ισχυρή.

[38] Παπαδημητρίου Γιώργος, « Η Συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα» στο Παπαδημητρίου Γ., (επιμ.), *Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα*, Σαββάλας, Αθήνα, 2003.

[39] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π.

[40] Ιωακειμίδης, Π., 1994, οπ. π.

Κυρίως το 2004, όπου η Ευρωπαϊκή Ένωση πραγματοποίησε την πέμπτη και αριθμητικά σημαντικότερη διεύρυνση με την ένταξη δέκα νέων κρατών-μελών, τέθηκαν με πιο έντονο τρόπο τα προβλήματα τα οποία καλείται να διευθετήσει η Ένωση, όπως αυτό της απόστασης ως προς το βαθμό ανάπτυξης που χωρίζει τα κράτη-μέλη, η μεγάλη πολιτιστική και γλωσσική πολυμορφία που αποτελεί πια χαρακτηριστικό γνώρισμα της Ε.Ε. και το δημοκρατικό έλλειμμα, όπου ήδη υφιστάμενο κατά πολλούς στην πορεία της ενοποιητικής διαδικασίας, φαίνεται όλο να εντείνεται καθώς προχωράει η διεύρυνση. Με λίγα λόγια τίθεται επιτακτικό το θέμα της εμβάθυνσης και του συνδυασμού του εκδημοκρατισμού με την αποτελεσματικότητα. Με άλλα λόγια εκτιμάται ότι με τη διεύρυνση των μελών σε είκοσι επτά, οι θεσμοί και οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων της Ένωσης, που αρχικά σχεδιάστηκαν για έξι μέλη, καθίσταται δύσκολο να αποδώσουν με μία αντίστοιχη παραγωγή δημοκρατικά νομιμοποιημένων πολιτικών αποτελεσμάτων. Συγκεκριμένα, η εκτίμηση που κυριαρχεί είναι ότι η τελευταία διεύρυνση δεν συνοδεύτηκε από την ανάλογη εμβάθυνση, γεγονός που, θεωρείται ότι είχε επιτευχθεί σε μεγάλο βαθμό, στις προηγούμενες διευρύνσεις.[41].

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η διαμόρφωση πολιτικής και λήψης αποφάσεων στην Ε.Ε., με τις συνεχόμενες διευρύνσεις έχει καταστεί εξαιρετικά δύσκολη ή έχει μεταφερθεί σε «εξωθεσμικά» αδιαφανή πλαίσια με την συμμετοχή επιλεκτικά περιορισμένου αριθμού κρατών-μελών. Τα αρνητικά δημοψηφίσματα του 2005, στην Ολλανδία και Γαλλία, έθεσαν το πρόβλημα της υπερέκτασης της Ε.Ε., καθώς διείδαν την διαδικασία διεύρυνσης ως μια σαφή ένδειξη αποξένωσης των Βρυξελλών από τους Ευρωπαίους πολίτες. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, μια διευρυμένη Ευρώπη, δεν δύναται να λειτουργήσει ικανοποιητικά αν δεν αναμορφώσει ριζικά τους θεσμούς της, ώστε να ενισχυθεί η συνοχή και η αποτελεσματικότητα καθώς η Ε.Ε., δίνει την εντύπωση ότι «κινείται χωρίς να γνωρίζει που κατευθύνεται»[42]. Επιπλέον, εκτιμάται ότι πριν ακόμα, το ξέσπασμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης, τα πρώτα «σημάδια κόπωσης» της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είχαν κάνει ήδη την εμφάνιση τους. Η κόπωση αυτή, πρέπει πρώτα να αναζητηθεί, στο γεγονός ότι η Ε.Ε., δεν δύναται να πραγματοποιήσει τους στρατηγικούς της στόχους, οι οποίοι συνδέονται με τις διαδικασίες της διεύρυνσης και της εμβάθυνσης. Όσον αφορά την διαδικασία της εμβάθυνσης, τα πρώτα σημάδια κόπωσης εντοπίζονται, εκτός από τα αρνητικά δημοψηφίσματα για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, και στις δυσκολίες επικύρωσης και

[41] Στο ίδιο.
[42] Valey Giscard d'Estaing, 1997, στο Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π., σ. 195.

υιοθέτησης της Συνθήκης της Λισαβόνας και κυρίως στην ευρύτερη αδιαφορία των ευρωπαίων πολιτών που προκαλεί η νέα Συνθήκη. Επιπλέον, η Στρατηγική της Λισαβόνας, η οποία έθετε σειρά στόχων, οι οποίοι θα έπρεπε να είχαν εκπληρωθεί από το 2000 έως το 2010, διαπιστώθηκε στην πορεία, ότι οι στόχοι της ήταν ανέφικτοι για αυτό και αντικαταστάθηκε από τριετή προγράμματα εθνικών μεταρρυθμίσεων. Ακόμα, παρά την συνεχή διείσδυση του ενιαίου νομίσματος στις διεθνείς αγορές και την υιοθέτησή του από επιπλέον τέσσερα νέα κράτη-μέλη, η ευρωζώνη παρουσίαζε σημάδια κόπωσης στο διάστημα πριν φανούν τα πρώτα σημάδια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης[43]. Τέλος, όσο αφορά, την διαδικασία της διεύρυνσης, τα όρια της φάνηκαν κυρίως με το μαζικότερο κύμα διεύρυνσης που σημειώθηκε το 2004 και ολοκληρώθηκε το 2007. Σήμερα, εκτιμάται ότι τα νέα κράτη-μέλη δεν έχουν ακόμα απορροφηθεί και σταθεροποιηθεί πλήρως, γεγονός που οδήγησε σε ένα ανερχόμενο κύμα ευρωσκεπτικισμού ανάμεσα στους Ευρωπαίους πολίτες και στις ηγεσίες τους. Τα παραπάνω έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς η διεύρυνση σαν διαδικασία ενισχύει την επιρροή της Ε.Ε., και στον βαθμό που συμπορεύεται με την εμβάθυνση ενισχύει την θέση της Ε.Ε. στο διεθνές περιβάλλον.[44]

Πολλές φορές, λοιπόν, καθίσταται δύσκολο, η διεύρυνση να συναντήσει την εμβάθυνση, καθώς η πρώτη μπορεί να συμπιέσει την δεύτερη επειδή δημιουργεί νέες ανάγκες σύγκλισης που πρέπει να εξυπηρετηθούν κατά προτεραιότητα.[45] Συγκεκριμένα, το γεγονός ότι η διεύρυνση και η εμβάθυνση βρίσκονται σε κατάσταση δυνάμει σύγκρουσης, πιστοποιείται από το γεγονός ότι ναι μεν η διεύρυνση παρέχει ποικιλία αλλά ταυτόχρονα αφαιρεί συνεκτικότητα με την συνοδευόμενη προβληματική εφαρμογή αποτελεσματικών διαδικασιών πολιτικής. Κατά αυτόν τον τρόπο λοιπόν πολλαπλασιάζεται το πρόβλημα της ετερότητας, το οποίο με την σειρά του θέτει ζητήματα που αφορούν την ικανότητα απορρόφησης και ενσωμάτωσης των νέων κρατών-μελών. Αντίθετα, η εμβάθυνση αυξάνει τα εμπόδια για τα νέα κράτη που επιδιώκουν να προσχωρήσουν στην Ένωση.[46]

[43] Πολλά προβλήματα εντοπίστηκαν στον συντονισμό της δημοσιονομικής πολιτικής, η οποία γίνεται με το Σύμφωνο Σταθερότητας.
[44] Γλυνος, Γ., «Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, για μια νέα ατζέντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης», στο *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τεύχος 13-14, Ιανουάριος- Ιούνιος 2009.
[45] Παπαδημητρίου, Γ., « η Συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα» στο Παπαδημητρίου Γ. (επιμ), 2003, οπ. π.
[46] Nugent 2003, οπ. π., σ.661.

Σύμφωνα, με τα παραπάνω καθίσταται φανερή η ανάγκη αρμονικής συνεργασίας της διεύρυνσης και της εμβάθυνσης, καθώς ο ρυθμός των διευρύνσεων πρέπει να λαμβάνει υπόψη και την ικανότητα της ένωσης να εντάσσει νέα μέλη. Δεν είναι τυχαίο, ότι ο όρος ικανότητα απορρόφησης αντικαταστάθηκε από τον όρο ικανότητα ενσωμάτωσης, ως ορθότερος αφού η Ένωση δεν πρέπει να απορροφά αλλά να ενσωματώνει.[47] Αυτός ο τρόπος, της ποιοτικής δηλαδή ενσωμάτωσης νέων κρατών-μελών καθίσταται ο ορθότερος, για την αποφυγή του περαιτέρω δημοκρατικού ελλείμματος που μπορεί να προκύψει από τις μελλοντικές διευρύνσεις καθώς ταυτόχρονα και του περιορισμού του ήδη υπάρχοντος, δημοκρατικού ελλείμματος.[48]

Η διεύρυνση και η εμβάθυνση, λοιπόν συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους και για αυτό το λόγο, εκτιμάται από τους περισσότερους αναλυτές, ότι πρέπει να συμπορεύονται. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με αντίθετη άποψη, από την παραπάνω (η οποία διαβλέπει συγκρουσιακή σχέση ανάμεσα στην διεύρυνση και την εμβάθυνση), η διεύρυνση δύναται πράγματι να οδηγεί στην εμβάθυνση, καθώς πριν από κάθε γύρο διεύρυνσης πραγματοποιούνται αναθεωρήσεις Συνθηκών, σκοπός των οποίων είναι σε κάποιο βαθμό η προώθηση εμβάθυνσης των θεσμών και των πολιτικών εν όψει της διεύρυνσης. Επίσης, από την άλλη πλευρά, η εμβάθυνση προώθησε την διεύρυνση καθώς επισήμανε την οργανωτική σημασία της Ε.Ε. [49]

Σύμφωνα, λοιπόν με την παραπάνω άποψη, προσπάθειες για την αντιμετώπιση του προβλήματος της «εμβάθυνσης» της Ένωσης, εντοπίζονται και στο σχέδιο του Ευρωπαϊκού Συντάγματος το οποίο καταψηφίστηκε ενώ εκτιμάται ότι μια αντίστοιχη προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση διακρίνει και το κείμενο της Συνθήκης της Λισαβόνας. Η εμβάθυνση της ενοποιητικής διαδικασίας με την εφαρμογή του Συντάγματος αποτελεί, με την σειρά της, την προϋπόθεση για περαιτέρω διεύρυνση με την ένταξη νέων κρατών, ενώ ταυτόχρονα συντελεί στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας και της δημοκρατικότητας της Ένωσης, των 27 μελών.[50]

Οι μεταρρυθμίσεις για την απλοποίηση των συνθηκών και των διαδικασιών, και την ενίσχυση της δημοκρατικότητας, δύναται να αποτελέσουν ρυθμίσεις για την προώθηση

[47] Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. «Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών 14/15 Δεκεμβρίου 2006-12-15. Συμπεράσματα της Προεδρίας» 16879/06 CONCL 3.Βρυξέλλες, 15 Δεκεμβρίου 2006, στο Ιωακειμίδης Π., *Θα επιβιώσει η Ευρωπαϊκή Ένωση;*, Παπαζήσης, 2007.

[48] Ωστόσο, κάποιοι θεωρητικοί, κόντρα στο ρεύμα, το οποίο εντοπίζει αυξημένο δημοκρατικό έλλειμμα στα πλαίσια της Έ.Ε. υποστηρίζουν την θέση ότι η Ε.Ε. δεν υποφέρει από δημοκρατικό έλλειμμα, τις θέσεις και την κριτική των οποίων θα δούμε στην συνέχεια αυτής της εργασίας.

[49] Nugent, 2003, οπ. π. σ.661

[50] Στεφάνου-Πετρουλάκης 2005, οπ. π.

της αποτελεσματικότητας της Ε.Ε. Πολλοί ευρωπαιολόγοι εκτιμούν ότι η δημοκρατική νομιμοποίηση μια διαδικασίας θεωρείται αναγκαίο στοιχείο για την αποτελεσματικότητα, καθώς αποτελεσματικότητα χωρίς νομιμοποίηση δεν μπορεί να υπάρξει.[51] Ακόμα, άλλοι προσθέτουν ότι, όπου κυριαρχεί η τυπολατρική γραφειοκρατική αποτελεσματικότητα, οι συνέπειες μπορεί να είναι ανεπιθύμητες έως και επικίνδυνες κάποιες φορές.[52] Ωστόσο, σύμφωνα με άλλη άποψη, η δημοκρατικότητα με την αποτελεσματικότητα είναι δύο έννοιες οι οποίες πολλές φορές έρχονται σε σύγκρουση. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι οι συμμετοχικοί μηχανισμοί, οι οποίοι συνοδεύουν την δημοκρατικότητα συνεπάγονται χρονοβόρες διαβουλεύσεις οι οποίες μπορεί να έρθουν σε σύγκρουση με το στόχο της αποτελεσματικότητας.[53]

Μέχρι σήμερα, στο δίλημμα της επιλογής, μεταξύ της διεύρυνσης και εμβάθυνσης, η απάντηση που δόθηκε ήταν η διεύρυνση. Η μεγαλύτερη διεύρυνση, δημιούργησε λανθασμένες εντυπώσεις ότι η Ευρώπη διανύει μια πορεία με άξονες την συνοχή και την αλληλεγγύη, καθώς δεν λήφθηκε υπόψη ότι το ευρωπαϊκό όραμα δεν είχε απήχηση στο σύνολο των νέων κρατών-μελών. Παρά λοιπόν τις υψηλές προσδοκίες, και παρά το γεγονός ότι η διεύρυνση αξιολογήθηκε ως μια νίκη της Ευρώπης και ένα αποφασιστικό βήμα για την ενίσχυση της Ένωσης, τα νέα κύματα διεύρυνσης δημιούργησαν ένα πλαίσιο πολιτικής δυσλειτουργίας και κατακερματισμού.[54], στο βαθμό που δεν συνοδεύτηκαν από νέες θεσμικές διεξόδους στην διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η απουσία των τελευταίων δεν επέτρεψε την ουσιαστική ενσωμάτωση των νέων κρατών μελών και προπάντων δεν κατέστη δυνατό να δοθεί λύση στο πρόβλημα εκπροσώπησης και δημοκρατικότητας της Ένωσης. Τα παραπάνω πιστοποιούν την ύπαρξη δημοκρατικού ελλείμματος στο πλαίσιο της Ε.Ε., το οποίο εκτιμάται μάλιστα ότι θα εντείνεται καθώς προχωράει η διαδικασία της διεύρυνσης, στο βαθμό που η τελευταία δεν θα συμπορεύεται με την εμβάθυνση και δεν θα συνδυάζει την αποτελεσματικότητα παράλληλα με την δημοκρατικότητα. Η διαδικασία συνεχούς διεύρυνσης, ελλείψει ενός τελικού στόχου, αποδυνάμωσε πολιτικά την Ευρώπη, καθώς σήμερα η Ευρώπη δεν χαρακτηρίζεται μόνο από δημοκρατικό έλλειμμα, έλλειψη συνοχής και κοινού οράματος, αλλά επιπλέον και από ανάλογο πολιτικό έλλειμμα το οποίο χαρακτηρίζει την διαδικασία διεύρυνσης.

[51] M. Jachtenfuchs, στο Ιωακειμίδης, Π., 2008 (α), οπ. π.
[52] Tabellini, G., στο ίδιο
[53] Τσάτσος, 2007, στο ίδιο.
[54] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ: ΠΟΛΙΤΙΚΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΟΣ

1) ΕΘΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Η συγκρότηση ταυτοτήτων είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την διαδικασία κοινωνικοποίησης του ατόμου. Οι ταυτότητες που συγκροτούνται κατά την διάρκεια ζωής του ατόμου, είναι πολλές και διαφοροποιούνται μεταξύ τους. Η κύρια λειτουργία της εθνικής ταυτότητας είναι ότι προσφέρει μια κοινή αίσθηση του ιστορικού πεπρωμένου και του συνανήκειν, μια συνέχεια στο χρόνο που διασώζει το άτομο από τις επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης και τις ατομιστικές τάσεις της σημερινής κοινωνίας, παρέχοντας υπαρξιακή ασφάλεια και μια αίσθηση προστασίας, ως έναν δεσμό και μία μορφή κοινωνικής αλληλεγγύης. Ακόμα η εθνική ταυτότητα, εκτός από το ατομικό, λειτουργεί και σε συλλογικό-μαζικό επίπεδο, καθώς τα άτομα ταυτίζονται και ταυτίζουν άλλους με τα ίδια σύμβολα, όπως η σημαία, η παράδοση, κτλ. Υπό αυτό το πρίσμα, η συλλογική εθνική ταυτότητα καθίσταται ζωτικός παράγοντας τόσο της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής πολιτικής των κρατών.[55]

Ωστόσο, η **εθνική ταυτότητα** διαμορφώνεται στη βάση προηγούμενων ταυτοτήτων, συλλογικών εμπειριών, πολιτισμικών παραδόσεων, ιστορικών δεδομένων, τα οποία βέβαια μπορεί να τα μετασχηματίζει και να τα αναθεωρεί στα πλαίσια μιας νέα ιστορικής σύλληψης. Άλλωστε ο Gellner υποστηρίζει ότι τα «έθνη ως εκ φύσεως ή εκ Θεού δοσμένες οντότητες δεν υπάρχουν»[56], κατά αυτόν τον τρόπο και η εθνική ταυτότητα είναι ένα συναίσθημα το οποίο καλλιεργείται από την κουλτούρα και το κράτος. Τέλος, η εθνική ταυτότητα είναι μία από τις πολλές μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης που έχουν εμφανιστεί στην ιστορία, καθώς η σημερινή μετανεωτερική ροή των πραγμάτων αναδεικνύεται ως μια διάσταση πολλαπλών ταυτοτήτων.

[55] Δεμερτζής, Ν., *Ο λόγος του Εθνικισμού*, Σάκκουλας, Αθήνα, 1996
[56] Gellner, E., *Εθνικισμός*, Εκδόσεις, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2002, σ.48-49.

Σε αυτό το πλαίσιο, πολλοί θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έχει καταστήσει την έννοια της εθνικής ταυτότητας ρευστή καθώς είναι γεγονός η πολιτισμική περιπλοκότητα του ευρωπαϊκού χώρου αλλά και η αδυναμία του Κοινοτικού συστήματος να διαμορφώσει και να εμπεδώσει την έννοια του ευρωπαϊκού δήμου και κοινότητας. Το κατά πόσο η Ε.Ε. μπορεί να θεωρηθεί ότι βασίζεται σε μια συλλογική ταυτότητα και σχετικά με το ποιες είναι οι συνέπειες της ύπαρξης ή της ανυπαρξίας μιας τέτοιας ταυτότητας για την σταθερότητα και την δημοκρατικότητα του πολιτικού συστήματος της Ε.Ε., συνεχίζει να απασχολεί πολλούς ερευνητές.[57]

Σύμφωνα, λοιπόν, με μια πρώτη άποψη, ο δρόμος για μια συλλογική **ευρωπαϊκή ταυτότητα**, διαφαίνεται πολύ μακρινός, γεγονός που αποτελεί και έναν από τους κυριότερους παράγοντες, που το σύστημα της Ε.Ε. παρουσιάζει κρίση νομιμοποίησης και δημοκρατικού ελλείμματος. Άλλωστε οι διαιρέσεις και οι διαφορές μεταξύ των κρατών μελών είναι πολλές και εντοπίζονται στην γλώσσα, την εθνική και πολιτιστική κληρονομιά, την πολιτική ιδεολογία κ.ά. Αυτές οι διαιρέσεις διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο, καθώς εμποδίζουν στο να ταυτιστούν οι Ευρωπαίοι πολίτες αναμεταξύ τους και με την Ευρωπαϊκή «Πολιτεία», ο καθένας ξεχωριστά.[58] Η συλλογική ταυτότητα των Ευρωπαίων παραμένει εξαιρετικά ασθενής, παρά το γεγονός ότι υποστηρίζεται, ιδιαίτερα από εκείνους που ασχολούνται με θέματα πολιτότητας (citizenship) όπως οι Herrmann, Risse, Brewer, η σταθερά διευρυνόμενη δισυπόστατη συλλογική ταυτότητα των Ευρωπαίων Πολιτών.[59]

Επιπλέον, κάποιοι συμπληρώνουν, ότι ακόμα και στον βαθμό που αποδεχτούμε ότι υπάρχει συλλογική ευρωπαϊκή ταυτότητα, αυτή δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια υποτονική και γενικόλογη κοινή επιθυμία για δημοκρατία και ελευθερία. Ταυτόχρονα σημειώνουν ότι η απουσία μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας καθιστά ιδιαίτερα δύσκολη την διατήρηση της αποτελεσματικότητας και δημοκρατικότητας του συστήματος της Ε.Ε. Οι συνεχείς διευρύνσεις της Ε.Ε. ενεργούν αποδυναμωτικά στην ευρωπαϊκή ταυτότητα, ιδίως με την ένταξη των χωρών της Κεντρικής Ανατολικής Ευρώπης και τις μελλοντικές πιθανές υποψήφιες χώρες, οι οποίες αναδεικνύουν πιο

[57] Meehan, E., 1993, στο Ιωακειμίδης, Κ., Π., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελληνικό Κράτος*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1998.
[58] Smith, A.C., «National Identity and the Idea of European Unity» *International Affairs*, 1992, 68 (1):55-76
[59] Καρκατσούλης Π., «Παγκόσμια Διακυβέρνηση, Εξευρωπαϊσμός και Εξελληνισμός: Πορείες παράλληλες, επάλληλες ή συνάλληλες;», *Κοινωνικό Κέντρο*, Ιούλιος- Αύγουστος- Σεπτέμβριος, 2007, οπ. π.

έντονες τις υφιστάμενες διαφορές από τα ήδη ενσωματωμένα κράτη-μέλη της Ένωσης.[60]

Σε αυτήν την κατεύθυνση, ακόμα εκτιμάται, ότι το δημοκρατικό έλλειμμα υφίσταται εξαιτίας της έλλειψης ενός ευρωπαϊκού **«πολιτικού δήμου»**, τα μέλη του οποίου δύνανται να μεταβιβάσουν τα δημοκρατικά τους αιτήματα προς και μέσω των κεντρικών πολιτικών θεσμών της Ένωσης. Η προσέγγιση αυτή επικεντρώνεται περισσότερο σε θέματα ευρωπαϊκής συνείδησης, ταυτότητας και πολιτικότητας, και την ύπαρξη ενός αισθήματος κοινότητας μεταξύ των Ευρωπαίων πολιτών. Αναγνωρίζεται έτσι ότι η απουσία ενός πολιτικού δήμου αποτελεί τροχοπέδη για την δημοκρατική μετεξέλιξη της Ένωσης σε Πολιτεία.[61]

Σε αυτό το σημείο, έχει τεθεί και το ζήτημα της **πολιτισμικής ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.** Αν και σήμερα εξακολουθούν να υφίστανται οι διάφοροι εθνικοί πολιτισμοί των λαών της Ευρώπης, αφού ο έλεγχος του πολιτισμού ανήκει στην δικαιοδοσία των κρατών-μελών, ωστόσο η πορεία της πολιτισμικής βιομηχανίας γίνεται πιο οικονομική και συμπεριλαμβάνει όλο και περισσότερο τους λαούς της Ευρώπης. Με δεδομένο, ότι ο «πολιτισμός προηγείται της πολιτικής (και της οικονομίας) και στην Ε.Ε., που φετιχοποιεί το οικονομικό και βάζει το πολιτικό να υπηρετεί στο άρμα του οικονομικού»[62] , τίθεται το ερώτημα, κατά πόσο μπορεί η Ευρώπη να εξασφαλίσει στους πολίτες της έναν ενιαίο πολιτισμικό χώρο, να δημιουργήσει δηλαδή μια κοινή πατρίδα των λαών της. Ερωτάται επίσης κατά πόσο η Ε.Ε., μπορεί να διατηρήσει τη συνοχή της, χωρίς αυτό το πολιτισμικό πλαίσιο κοινής αναφοράς των λαών της, παραμένοντας απλά ένα ορθολογικό κατασκεύασμα. Επομένως, κατά αυτόν τον τρόπο, τρέφεται και το δίλημμα, το οποίο αντιμετωπίζουν σήμερα οι λαοί της Ευρώπης, καθώς το λογικό τους λέει ναι στην Ένωση, αλλά το μυθικό και το φαντασιακό[63], λέει όχι. Το ζητούμενο είναι κατά πόσο ένας κοινός ευρωπαϊκός πολιτισμός θα επιτύχει μια τέτοια συμφιλίωση του Λόγου και του Μύθου.

Σε αυτό το πλαίσιο, σύμφωνα με μια άλλη άποψη, το δημοκρατικό έλλειμμα του πολιτικού συστήματος της Ευρώπης, έστω ότι υποθέσουμε ότι είναι πιθανόν με

[60] Smith, A. C. 1992, οπ. π.
[61] Λάβδας, Κ. & Χρυσοχόου, Δ., 2005, οπ. π. και Ιωακειμίδης, Π.*, η Πόλη και η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1994
[62] Μαρκής, Δ., *Η κατασκευή της Ευρώπης*, Κριτική, Αθήνα, 2000, σ.89.
[63] Anderson, B., *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και την διάδοση του Εθνικισμού*, Νεφέλη, Αθήνα, 1997.

εφαρμογή σειράς μέτρων να μειωθεί[64] σε βάθος χρόνου, ωστόσο, αν και η «βούληση της Ευρώπης» θα εξακολουθήσει να αποτελεί την «βούληση όλων», αμφισβητείται, σύμφωνα με αυτήν την άποψη, κατά πόσο θα καταστεί και «**γενική βούληση**», δηλαδή πράξη ενός «ενιαίου Πολιτικού υποκείμενου». Για να επιτευχθεί το τελευταίο, η πολιτικά ενωμένη Ευρώπη θα πρέπει να δημιουργήσει ένα Ευρωπαϊκό έθνος, μια ευρωπαϊκή γλώσσα, ευρωπαϊκή πατρίδα και ευρωπαϊκό πατριωτισμό. Αναμφισβήτητα, η Ευρωπαϊκή ενοποίηση δεν μπορεί να υποκαταστήσει την εθνική πατρίδα των λαών. Η μετάβαση από «Χ λαούς» σε «έναν λαό», υποστηρίζεται ότι αποτελεί την ύψιστη «παραδοξία» της πολιτικής ολοκλήρωσης της Ευρώπης και ταυτόχρονα το «έσχατο δημοκρατικό έλλειμμα της Ευρώπης», το οποίο καθιστά την Ευρωπαϊκή δημοκρατία μια απλή «διαδικαστική αρχή», η οποία στερείται ουσιαστικής κοινής βούλησης του λαού της. [65]

Κατά τον ίδιο τρόπο, όπως απουσιάζει το ενιαίο πολιτικό υποκείμενο σε πρώτο επίπεδο, έτσι απουσιάζει και σε δεύτερο επίπεδο η **κοινή γνώμη στην Ευρώπη**, καθώς παραμένει ουσιαστικά ανίσχυρη. Ενώ υπάρχει πλήθος από εθνικές κοινές γνώμες, η Κοινή γνώμη της Ευρώπης είναι ανύπαρκτη, γεγονός το οποίο σχετίζεται με το προαναφερθέν δημοκρατικό έλλειμμα της Ευρώπης. Σήμερα, η κοινή γνώμη κατασκευάζεται[66] από το αυτοματοποιημένο ηλεκτρονικό δίκτυο των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας και με την σειρά της η επικοινωνιακή πολιτική εξακολουθεί να αποτελεί υπόθεση των εθνικών κρατών. Ωστόσο, αυτή η διαπλοκή κατασκευασμένης κοινής γνώμης και εθνικής πολιτικής, αποτελεί σήμερα μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις για την δημοκρατία σε εθνικό αλλά και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Το κρίσιμο ζήτημα που απασχολεί τους θεωρητικούς της Δημοκρατίας, εστιάζεται, λοιπόν, στο πώς τα εθνικά αλλά και τα διεθνή ΜΜΕ κατασκευάζουν την πραγματικότητα και πως αντανακλούν την πολιτική, δηλαδή δίνουν τόνο στην κατασκευασμένη και όχι πια πραγματική κοινή γνώμη για την Ευρώπη.[67]

Στον αντίποδα των παραπάνω εκτιμήσεων, βρίσκεται η θέση, ότι καθώς η ευρωπαϊκή κουλτούρα βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη, η **ευρωπαϊκή ταυτότητα** καθίσταται μια δυνητική ταυτότητα που χαρακτηρίζεται ως πολυσύνθετη και πολυεπίπεδη. Η

[64] Σειρα μέτρων, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, είναι η ενίσχυση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η αυξημένη λογοδοσία , ενίσχυση της διαφάνειας, κτλ.
[65] Μαρκής, Δ., 2000, οπ. π., σ. 60-64.
[66] Παπαθανασόπουλος, Σ., *Η δύναμη της τηλεόρασης*, Καστανιώτης, Αθήνα, 1997.
[67] Μαρκής, Δ., 2000, οπ. π.

ευρωπαϊκή ταυτότητα δεν συνεπάγεται την απόρριψη των εθνικών ταυτοτήτων. Ωστόσο, η εθνική ταυτότητα αλληλεπιδρώντας με το διαφορετικό βρίσκεται σε μια συνεχή αναπροσαρμογή.[68] Η πολυεθνικότητα και η πολυπολιτισμικότητα δεν επηρεάζουν τη δημοκρατική λειτουργία, με βάση την εμπειρία άλλων κρατών, όπως ο Καναδάς, οι ΗΠΑ και η Ελβετία.[69] Η Ε.Ε. αποτελεί ένα δικαιϊκό χώρο που σέβεται και προστατεύει θεσμικά την διαφορετικότητα χωρίς να υποβαθμίζει την σημασία των εθνικών ταυτοτήτων, καθώς βελτιώνει την ποιότητα δημοκρατίας όσον αφορά τις ατομικές ελευθερίες[70]. Σε αυτό το πλαίσιο, η σύνθεση μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας καθίσταται, αναγκαία, πόσο μάλλον σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, όπου τα ευρωπαϊκά κράτη από μόνα τους καθίσταται αδύνατον να ανταποκριθούν στις προκλήσεις του σύγχρονου κόσμου, όπως είναι η οικολογική κρίση, η ανεργία, η φτώχεια, κτλ.

Επομένως, μέσα από την παραπάνω διαδικασία, της εθνικής ταυτότητας του Ευρωπαίου Πολίτη, πρόκειται να προκύψει σε βάθος χρόνου μια παράλληλη και αργόσυρτη διαδικασία σύνθεσης μιας υπερεθνικής ταυτότητας. Ζωτικής σημασίας ρόλο για την διαμόρφωση μιας ενιαίας ευρωπαϊκής ταυτότητας, εκτιμάται ότι θα διαδραματίσουν κυρίως δυο παράγοντες. Η ενοποίηση του εκπαιδευτικού συστήματος ως μηχανισμού «πολιτικού εγκοινωνισμού» της νέας γενιάς πολιτών καθώς και η «ανθρωπογεωγραφική διάχυση» και κοινωνιολογική ανάμιξη του ευρωπαϊκού λαού[71]. Μια νέα συλλογική ταυτότητα διαμορφώνεται έτσι βιωματικά και διαδραστικά μέσα από κοινές εμπειρίες, μύθους και μνήμες.[72] Ακόμα, για την ανάδυση μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας, εκτιμάται ότι είναι προαπαιτούμενη σειρά μέτρων, όπως, η κατοχύρωση του δικαιώματος των πολιτών να κατέχουν δημόσια αξιώματα στην ευρύτερη επικράτεια της Ε.Ε., η επέκταση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις εθνικές εκλογές κράτους-μέλους της Ε.Ε., στο οποίο οι πολίτες διαμένουν, το οποίο ωστόσο δεν είναι το δικό τους, η θεσμοθέτηση του δικαιώματος των πολιτών στην ενημέρωση για παντός είδους ζητήματα και αποφάσεις που αφορούν

[68] Pagden, 2002, στο Κοτρόγιαννος, Δ. και Λάβδας Κ., « Συνταγματισμός, πολιτική συγκυρία και κανονιστικά πρότυπα στην Ευρωπαϊκή Ένωση», στο *Πολιτική Επιστήμη*, τεύχος 2, 2005.
[69] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π.
[70] Στην Συνθήκη της Λισσαβόνας, δηλώνεται ρητά ότι η Ε.Ε. δρα με βάση «την πολιτισμική, τη θρησκευτική και την ανθρωπιστική κληρονομιά της Ευρώπης, από την οποία αναπτύχθηκαν οι παγκόσμιες αξίες των απαράβατων και αναφαίρετων δικαιωμάτων του ανθρώπου, της ελευθερίας της δημοκρατίας, της ισότητας και του κράτους δικαίου.»
[71] Που επιτυγχάνεται από την μετακίνηση των εργαζομένων εντός των ορίων της, καθώς και από την διευκόλυνση απόκτησης ιδιοκτησίας σε άλλες χώρες.
[72] Θεολόγου, Κ., *Πολίτης και Κοινωνία στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Παπαζήση, Αθήνα, 2005.

την Ε.Ε. καθώς και ο εμπλουτισμός των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων και η δημιουργία μιας ανεξάρτητης σφαίρας δικαιωμάτων.[73]

Σε αυτό το πλαίσιο, σύμφωνα με άλλη εκτίμηση, η **εθνική ταυτότητα**, όχι μόνο δεν εξαλείφεται, αλλά η ενίσχυση της Ε.Ε., όπως ακριβώς συμβαίνει με τις συνεχείς διευρύνσεις, οδηγεί σε περαιτέρω ενίσχυση και όχι απίσχναση των εθνικών ταυτοτήτων. Ο Joseph Weiler, υπογραμμίζει ότι το κράτος δεν παύει να αποτελεί το κυριότερο όριο, το οποίο εγγυάται την ελευθερία επιλογών των πολιτών του χωρίς έξωθεν περιορισμούς. Στα πλαίσια της διακυβέρνησης εντός της Ε.Ε., κάθε προσπάθεια ενίσχυσης της ευρωπαϊκής ταυτότητας συμπίπτει με τάσεις ενίσχυσης της εθνικότητας των κρατών μελών, οι οποίες καθίστανται όχι μόνο ευδιάκριτες αλλά και συνεχώς εντεινόμενες.[74] Επομένως, η εμφάνιση μιας ευρωπαϊκής πολιτικής ταυτότητας είναι απαραίτητη όχι μόνο για την βελτίωση της ποιότητας της ευρωπαϊκής δημοκρατίας, αλλά και για τον σεβασμό των πολλαπλών ταυτοτήτων και της πολιτισμικής διαφορετικότητας καθώς και για την δημοκρατική αυτονομία των εθνικών δήμων.

Υπό αυτήν την έννοια και ο **κοινός ευρωπαϊκός δημόσιος χώρος** δεν αντικαθιστά τον εθνικό δημόσιο χώρο. Ο τελευταίος εξακολουθεί να παράγει νομιμοποίηση, δικαίωση, και κυριότερα ένα θεσμικό πλαίσιο ενσωμάτωσης δράσεων και αξιών.[75] Η διαμόρφωση ευρωπαϊκού δήμου προβάλλει την εικόνα μιας πλουραλιστικής πολιτείας και καθιστά τον ίδιο πηγή κοινωνικής νομιμοποίησης της ευρύτερης πολιτείας. Όπως ακριβώς αναφέρουν οι Λάβδας και Χρυσοχόου, παρατηρείται μια μετάβαση των επιμέρους σωμάτων πολιτών σε ένα, δηλαδή σχηματικά έχουμε «πολλούς λαούς, ένα δήμο», αντί για «πολλούς δήμους, έναν λαό».[76] Επομένως, καθίσταται δυνατή η ύπαρξη ενός Ευρωπαϊκού Δήμου στο μέτρο που υπάρχει διεθνική συνείδηση, ότι οι εθνικοί δήμοι αποτελούν κομμάτι του ευρύτερου δημοκρατικού συνόλου, το οποίο είναι ικανό να επηρεάσει την διακυβέρνηση της Ένωσης, διατηρώντας ωστόσο ο καθένας τη δική του εθνική ταυτότητα. Επομένως, ο ευρωπαϊκός δήμος, θεωρείται ότι αποτελεί την βάση για την δημοκρατική νομιμοποίηση της Ένωσης, με την προϋπόθεση ότι οι διεκδικήσεις των πολιτών για δημοκρατία ξεπερνούν οποιαδήποτε διαφωνία ανάμεσα στα κράτη-μέλη. Πρόκειται λοιπόν για αλλαγή του τρόπου με τον οποίο οι ευρωπαίοι πολίτες αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους σε σχέση με τα εθνικά πολιτικά συστήματα

[73] Λάβδας, Κ.,- Χρυσοχόου, Δ., 2005, οπ. π.
[74] Weiler, J., 1996, στο Καρκατσούλης, Π., 2007, οπ. π., σ. 56.
[75] Καρκατσούλης Π., στο ίδιο.
[76] Λάβδας, Κ.,- Χρυσοχόου, Δ., 2005, οπ. π., σ.142.

και με την διαμόρφωση της νέας ευρωπαϊκής πολιτείας, την συνειδητή μετεξέλιξη, δηλαδή, του πολίτη σε φορέα διαβούλευσης και συμμετοχής.[77]

Καθώς ο ρόλος του εθνικού κράτους, λοιπόν, μετασχηματίζεται, στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το μοντέλο της **ιδιότητας του Πολίτη,** το οποίο έχει θεμελιωθεί στην βάση της εθνικής ταυτότητας και της ιδέας ενός έθνους κράτους, μετασχηματίζεται και αυτό. Η ιδιότητα του πολίτη δημιουργεί μια αίσθηση πολιτικής αλληλεγγύης και αναδεικνύει ένα ισχυρό συναίσθημα κοινότητας σε επίπεδο πολιτών. Βασική προϋπόθεση, ωστόσο, για την βιωσιμότητα της δημοκρατίας, αποτελεί η θεσμοθέτηση της αρμοδιότητας των πολιτών. Το ενδιαφέρον της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον Ευρωπαίο Πολίτη και την ευρωπαϊκή ταυτότητα, έχει ως αφετηρία την Συνθήκη του Maastricht, όπου με το Άρθρο 8 θεσπίζεται η **ιθαγένεια της Ένωσης** (European citizenship), η οποία συγκροτεί την ευρωπαϊκή ταυτότητα, καθώς επίσης ως «Πολίτης της Ένωσης» ορίζεται «κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους». Εκτός της τυπικής αναγνώρισης της ιθαγένειας του πολίτη, υποστηρίζεται ότι η Ε.Ε. μέσω δέσμης πολιτικών της, όπως η κοινωνική πολιτική, η εσωτερική αγορά, η ισότητα των φύλων, κ.ά., και το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων μέσω της νομολογίας του, έχουν δημιουργήσει σειρά δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Αυτό το πλέγμα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, επαναθεωρεί τις έννοιες της ιθαγένειας και της ταυτότητα του Ευρωπαίου πολίτη εντός της Ε.Ε. καθώς και της διαφάνειας της λειτουργίας της Ένωσης[78]. Επομένως, διαμορφώνεται ένα **υπερεθνικό σύστημα πολιτικών δικαιωμάτων**. Μια ισχυρή νοηματοδότηση, λοιπόν, της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη, που την χαρακτηρίζει μια ευρεία γκάμα δικαιωμάτων, τα οποία θα ανήκουν στην σφαίρα της, και η ίδια θα παραμένει ανεξάρτητη από εθνικού τύπου πολιτιότητες, θα μπορούσε να συμβάλλει ουσιαστικά στην επίλυση του δημοκρατικού ελλείμματος στην Ε.Ε.

Επιπλέον, παρατηρείται ότι, στα πλαίσια της διαδικασίας του εξευρωπαϊσμού, εντάσσεται και σειρά μέτρων με σκοπό τον εκσυγχρονισμό των δημόσιων πολιτικών, τα οποία φαίνεται πως έχουν γεννήσει νέα διλήμματα, με κυριότερο το δίλημμα **εκσυγχρονισμός ή παράδοση**. Το παραπάνω δίλημμα, το οποίο συναντάται συχνά στο δημόσιο λόγο, εκλαμβάνει τον εκσυγχρονισμό ως κίνδυνο για την παράδοση ή το αντίστροφο, γεγονός που οδηγεί σε οξεία πόλωση των δύο επιλογών. Κατά αυτόν τον τρόπο, θεωρείται ότι στις ανεπτυγμένες χώρες ο εκσυγχρονισμός αποτελεί μια ομαλή

[77] Στο ίδιο.
[78] Ιωακειμίδης, Κ., Π., 1994, οπ. π.

εμφάνιση του νέου μέσα στο παλιό, ενώ στις περιφερειακές χώρες καθίσταται ως δίλημμα, που η μια επιλογή αποκλείει ταυτόχρονα την άλλη. Ωστόσο στην πραγματικότητα, το παραπάνω δίλημμα βασίζεται σε δυο ιδεολογήματα τα οποία καταλήγουν ανεδαφικά[79], καθώς η λογική της μεμονωμένης αντιπαράθεσης εκσυγχρονισμός ή παράδοση δεν φαίνεται να οδηγεί πουθενά. Σε αυτό το σημείο, αναδεικνύεται ο πολύ σημαντικός ρόλος της εθνικής **πολιτικής κουλτούρας** κάθε κράτους-μέλους της Ε.Ε, στην πρόσληψη αυτού του διλήμματος κάτω από συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες και περιστάσεις. Για ορισμένα κράτη-μέλη όπως οι μεσογειακές χώρες και οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, η ένταξη στην Ε.Ε. αντιπροσωπεύει μέρος της διαδικασίας εκσυγχρονισμού που προσλαμβάνει χαρακτήρα εκδυτικισμού, δηλαδή μια προσπάθειας σύγκλισης με το ευρωπαϊκό πρότυπο πολιτικής-οικονομικής-κοινωνικής οργάνωσης και ως μέσο για την ενίσχυση της δημοκρατίας[80]. Οι παραπάνω θεωρήσεις, λοιπόν, που εκλαμβάνουν την Ε.Ε. ως πρότυπο για την πολιτική και οικονομική οργάνωση συντελούν σε μια πιο εύκολη νομιμοποίηση, όσον αφορά την εισαγωγή θεσμών-αξιών που οδηγούν σε σημαντικές αλλαγές στην ισορροπία των σχέσεων κράτους και κοινωνίας..

Η ανάλυση του ζητήματος της ευρωπαϊκής ταυτότητας συνοδεύτηκε από την διεξαγωγή σειράς εμπειρικών ερευνών,[81] στη βάση του κατά πόσο θεωρείται εφικτή μια ενιαία ευρωπαϊκή ταυτότητα, καθώς και ποιοι είναι οι παράγοντες οι οποίοι ενσχύουν μια τέτοια ταυτότητα. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του Eurobarometer, η οποία δημοσιεύθηκε το 2009, στο ερώτημα «ποια θέματα θεωρείται ότι θα έπρεπε να πρωτοστατούν στην εκλογική καμπάνια των Ευρωεκλογών του 2009;», σύμφωνα με τους Ευρωπαίους Πολίτες, η ευρωπαϊκή ταυτότητα και γενικά οι ευρωπαϊκές αξίες, τίθενται ως καίριο ζήτημα για την ατζέντα των ευρωεκλογών του 2009, ωστόσο καταλαμβάνουν τις τελευταίες θέσεις, με ποσοστό 12% και 13% στην προτεραιότητα των θεμάτων, καθώς σύμφωνα με την σχετική έρευνα στις πρώτες θέσεις δεσπόζουν ζητήματα, όπως η οικονομική ανάπτυξη (51% και 45%), και η ανεργία (49% και 47%), θέματα τα οποία συναντήθηκαν συχνότερα στον δημόσιο διάλογο, όπως είναι λογικό εν όψει οικονομικής κρίσης.[82]

---

[79] Βούλγαρης, Γ., *Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, Πόλις, Αθήνα, 2008
[80] Bideleux, R., 1996 , στο Ιωακειμίδης, Κ., Π., 1998, οπ. π., σ. 43.
[81] Η στάση της κοινής γνώμης σχετικά με την Ε.Ε. και τις πολιτικές της παρακολουθείται στενά, τόσο σε επίπεδο Ε.Ε. με τακτικές δημοσκοπήσεις του Ευρωβαρόμετρου, όσο και σε εθνικό επίπεδο με δημοσκοπήσεις που διενεργούν οι κυβερνήσεις, ερευνητικοί φορείς και τα ΜΜΕ
[82] Eurobarometer (2009), Special Eurobarometer « The 2009 European Elections», Eurobarometer Report 303, April 2009, στην διεύθυση http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_303_en.pdf

Αναλυτικότερα σύμφωνα με την ίδια έρευνα, το «ενιαίο νόμισμα (euro)» και οι «δημοκρατικές αξίες», θεωρούνται σύμφωνα με τους περισσότερους ευρωπαίους πολίτες, ως οι πιο σημαντικοί ενοποιητικοί παράγοντες, η οποίοι διαμορφώνουν και ενισχύουν την ευρωπαϊκή ταυτότητα. Τέσσερις στους δέκα πολίτες, όπως διακρίνουμε και από τον πίνακα 1, εκτιμούν ότι η χρήση του ευρώ, πέρα από την σημασία του για την ευρωπαϊκή οικονομία, εξυπηρετεί και μια βαθύτερη ενοποιητική λειτουργία. Η παραπάνω, απάντηση όπως είναι λογικό, συναντήθηκε κυρίως σε κράτη τα οποία είναι μέλη της ΟΝΕ. Στη συνέχεια ακολουθούν οι δημοκρατικές αξίες, με ποσοστό 37% , οι οποίες θεωρείται ότι αποτελούν κλειδί για την ενίσχυση της ευρωπαϊκής ταυτότητας. Η παραπάνω εκτίμηση συναντάται συχνότερα ως προτεραιότητα, σε κράτη-μέλη, τα οποία, έχουν διατηρήσει το εθνικό τους νόμισμα (32%), αλλά όχι σε μεγαλύτερη συχνότητα σαν γενικότερη απάντηση, από τα κράτη-μέλη της κοινής ευρωπαϊκής ζώνης (40%). Επομένως, για την συμμετοχή τους στην Ε.Ε., οι υποψήφιες χώρες δεν αρκεί να ικανοποιήσουν μόνο τους όρους για υιοθέτηση κοινού νομίσματος, αλλά να εμπεδώσουν και μια σειρά από δημοκρατικές αξίες. Έπειτα, ακολουθεί η «ιστορία», όπου περισσότεροι από ένας στους πέντε πολίτες (24%), την τοποθετούν ως πρωτεύον ενοποιητικό παράγοντα για την συγκρότηση κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας καθώς αξιοσημείωτο είναι ότι συναντάται συχνότερα ως απάντηση, στα κράτη-μέλη, τα οποία προσχώρησαν στην Ε.Ε. από το 2004, παρά στα παλαιότερα κράτη-μέλη. Ακόμα, ακολουθούν τα «επιτεύγματα της ευρωπαϊκής οικονομίας», με ποσοστό 23% και ο «πολιτισμός», με ποσοστό 22%. Το 17% των πολιτών ανέφεραν την «γεωγραφία», ως ενοποιητικό παράγοντα, ο οποίος καθίσταται πολύ σημαντικός καθώς για δεκαετίες, στα πλαίσια των διαρκών διευρύνσεων, προέκυπτε συνεχώς το ζήτημα των συνόρων της Ε.Ε., και μέχρι που αυτά θα επεκταθούν. Αξιοσημείωτο καθίσταται ακόμα το γεγονός, ότι η γεωγραφία, απαντάται συχνότερα από τους πολίτες των κρατών-μελών, τα οποία προσχώρησαν πρόσφατα στην Ε.Ε. Τέλος, όπως και σε παλαιότερες έρευνες, για άλλη μια φορά τα κοινά σύμβολα, όπως η «ευρωπαϊκή σημαία», το σύνθημα «ενότητα στην διαφορετικότητα» και ο «ευρωπαϊκός ύμνος», καταλαμβάνουν τις χαμηλότερες θέσεις, σύμφωνα με την εκτίμηση των ευρωπαίων πολιτών, όπως φαίνεται και στον πίνακα 1.[83]

[83] Στο ίδιο.

Πίνακας 1ος: *Αξιολόγηση, ενοποιητικών στοιχείων, για την σύσταση μια ενιαίας ευρωπαϊκής ταυτότητας.*

Κοινό νόμισμα	40%	Γεωγραφία	17%
Δημοκρατικές αξίες	37%	Σημαία	15%
Ιστορία	24%	"ενότητα στην διαφορετικότητα"	12%
Ευρωπαϊκή οικονομία	23%	Ύμνος	7%
Κουλτούρα	22%		

(*πηγή: Eurobarometer (2009), Special Eurobarometer « The 2009 European Elections», Eurobarometer Report 303, April, 2009, σ. 34, στην διεύθυνση* http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_303_en.pdf)

Στην ίδια κατεύθυνση, διενεργείται και σειρά ερευνών για την ευρωπαϊκή ιθαγένεια. Σύμφωνα, λοιπόν, με την παραπάνω έρευνα του eurobarometer για τις ευρωεκλογές του 2009, διερευνάται το πώς αντιλαμβάνονται οι Ευρωπαίοι Πολίτες, την έννοια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας. Συγκεκριμένα, διερευνώνται οι τομείς-στοιχεία, τα οποία θεωρούνται ότι ενισχύουν την αίσθηση των πολιτών ότι είναι ευρωπαίοι πολίτες. Σύμφωνα, με τα στοιχεία της έρευνας, σχεδόν τέσσερις στους δέκα πολίτες (39%), εκτιμούν ότι ένα «εναρμονισμένο ευρωπαϊκό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, ανάμεσα στα κράτη-μέλη», ισχυροποιεί την έννοια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας. Η συγκεκριμένη επιλογή, συγκέντρωσε τα μεγαλύτερα ποσοστά, όσο αφορά την προτεραιότητα της, σε 22 κράτη-μέλη. Στην συνέχεια, το 24% των ευρωπαίων πολιτών θεωρεί ότι η δημιουργία μιας «υπηρεσίας κοινοτικής δράσης, καταπολέμησης φυσικών καταστροφών σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο», ενδυναμώνει την αίσθηση ότι καθίστανται Ευρωπαίοι Πολίτες. Έπειτα, ακολουθεί, με ποσοστό 20% μια επιλογή απάντησης, με περισσότερη πολιτική διάσταση, η οποία προκρίνει την «άμεση εκλογή προέδρου της Ε.Ε., από τους πολίτες των κρατών-μελών». Επιπλέον, απαντήσεις, που κατεγράφησαν, με μικρότερη συχνότητα ωστόσο, ανάμεσα στους Ευρωπαίους Πολίτες, είναι η «δυνατότητα ψήφου σε όλες τις εκλογές των κρατών-μελών, στα οποία διαμένουν οι πολίτες (19%), τα οποία δεν είναι τα δικά τους», «εισαγωγή μαθήματος Ευρωπαϊκής πολιτικής στην εκπαίδευση» (18%), «ένα ευρωπαϊκό δελτίο ταυτότητας συμπληρωματικό με το εθνικό» (18%). Ακόμα, πιο χαμηλά ποσοστά, όπως διακρίνουμε και στον πίνακα 2, συγκέντρωσαν οι απαντήσεις, για την «ύπαρξη ευρωπαϊκών πρεσβειών σε χώρες οι οποίες δεν αποτελούν κράτη-μέλη» και η ύπαρξη μιας «ευρωπαϊκής Ολυμπιακής ομάδας». Τέλος, μόνο το 5% των ερωτώμενων, απάντησε ότι

«δεν επιθυμεί να είναι Ευρωπαίος Πολίτης». [84] καθώς σύμφωνα με την ίδια έρευνα η πλειοψηφία των πολιτών, πιστεύει ότι τα κοινά στοιχεία ανάμεσα στους Ευρωπαίους Πολίτες είναι σημαντικότερα (72%) από όσα τους χωρίζουν (17%)[85].

Συμπερασματικά, από την παραπάνω έρευνα, παρατηρείται, ότι η προσέγγιση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας από τους ευρωπαίους πολίτες, συντελέστηκε περισσότερο στη βάση πολιτικών πρακτικών και λιγότερο στη βάση συμβόλων. Τα αποτελέσματα της παραπάνω έρευνας συμπίπτουν και με την γενική τάση των ερευνών, να γίνονται στην βάση, όχι κατά πόσο οι πολίτες των κρατών μελών αισθάνονται «Ευρωπαίοι Πολίτες» αλλά πως αντιλαμβάνονται την Ε.Ε. και με ποιο τρόπο προσανατολίζονται προς αυτήν με σειρά ορθολογικών ή μη επιλογών και προτιμήσεων.[86] Από τη συνεχή διερεύνηση λοιπόν, των στάσεων της κοινής γνώμης προκύπτει ότι στο σύνολο της Ε.Ε. το ένα τρίτο περίπου των πολιτών υποστηρίζουν σθεναρά την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, πάνω από το μισό του συνόλου των πολιτών ταλαντεύονται μεταξύ συγκρατημένης υποστήριξης και ανάμεικτων θετικών και αρνητικών συναισθημάτων και τέλος μόλις πάνω από το ένα δέκατο αντιτίθενται έντονα σε αυτήν. Τέλος, παρατηρείται ότι η υποστήριξη μειώνεται, όταν οι πολίτες ερωτώνται αν θα επιθυμούσαν περαιτέρω ολοκλήρωση σε συγκεκριμένους τομείς, όπως η φορολογία. [87]

Πίνακας 2ος: *Αξιολόγηση στοιχείων, τα οποία θεωρούνται ότι ενισχύουν την αίσθηση των πολιτών ότι καθίστανται Ευρωπαίοι πολίτες.*

Ένα Ευρωπαϊκό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας	39%
Υπηρεσία ευρωπαϊκής δράσης καταπολέμησης φυσικών καταστροφών	24%
Άμεση εκλογή προέδρου της Ε.Ε. από τους πολίτες	20%
Δυνατότητα ψήφου σε όλες τις εκλογές του κράτους-μέλους που αποτελεί τόπο διαμονής	19%
Εισαγωγή μαθήματος ευρωπαϊκής πολιτικής από την δευτεροβάθμια εκπαίδευση	18%
Ευρωπαϊκό δελτίο ταυτότητας, επιπρόσθετα με το εθνικό	18%
Ευρωπαϊκές πρεσβείες σε μη κράτη-μέλη	8%
Δεν επιθυμώ να είμαι Ευρωπαίος πολίτης	5%
Μια ευρωπαϊκή ολυμπιακή ομάδα	5%

[84] Στο ίδιο
[85] Στο ίδιο, σ. 40.
[86] Κοτρόγιαννος, Δ. και Λάβδας Κ., (2005), οπ. π..
[87] Eurobarometer, 2001, *Special Eurobarometer: « Europeans and Languages*» Eurobarometer Report 54, 15 February, στο Nugent N., 2003, οπ. π.

(πηγή: Eurobarometer (2009), Special Eurobarometer « The 2009 European Elections», Eurobarometer Report 303, April, 2009, σ. 30, στην διεύθυνση http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_303_en.pdf)

Ωστόσο, κάποιοι θεωρητικοί υποστηρίζουν, ότι πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί απέναντι στις βραχυχρόνιες διακυμάνσεις της κοινής γνώμης και ότι η οδός της προσέγγισης του δημοκρατικού ελλείμματος και της αποτελεσματικότητας της Ε.Ε. μέσα από το πρίσμα της ευρωπαϊκής ταυτότητας παράγει αμφισβητούμενα αποτελέσματα διότι τα διλήμματα της πολιτικής στην Ε.Ε. δεν αφορούν κυρίως τη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας. Όπως προκύπτει άλλωστε, η προσήλωση στις τοπικές, περιφερειακές και εθνικές ταυτότητες μπορεί να συνυπάρχει ταυτόχρονα με μία διάθεση υπερεθνικής συνεργασίας.[88] Κατά αυτόν τον τρόπο, το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από τις συμβολικές παραμέτρους νομιμοποίησης και την κοινωνική συγκρότηση των μύθων κοινότητας και δήμου, στις οποίες είναι κοινά αποδεκτό ότι η Ε.Ε. υστερεί, στη σημασία των επιμέρους πολιτικών και στη συνακόλουθη εξαγωγή συμπερασμάτων κατά πόσο συγκεκριμένες πολιτικές αντιστοιχούν με τα συμφέροντα των πολιτών καθώς και το πώς αντιλαμβάνονται οι πολίτες τις επιπτώσεις που έχει η Ε.Ε. στην χώρα τους. Συνεπώς, το πεδίο στο οποίο κρίνονται οι σχέσεις της Ε.Ε. και των Ευρωπαίων Πολιτών αφορά κυρίως τις πολιτικές της Ε.Ε. και τις αλληλεπιδράσεις με τις δημόσιες πολιτικές.[89]

Συνοψίζοντας, τις παραπάνω αντιθετικές απόψεις έγινε μια προσπάθεια να διερευνηθεί η θέση της εθνικής ταυτότητας στην Ε.Ε και κατά πόσο καθίσταται δυνατή η δημιουργία μιας ενιαίας Ευρωπαϊκής ταυτότητας. Το παραπάνω ζήτημα σχετίζεται άμεσα με την θέση της εθνικής ταυτότητας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Με άλλα λόγια, το ερώτημα που τίθεται είναι αν η εθνική ταυτότητα, ενισχύεται, αποδυναμώνεται ή μετασχηματίζεται στα πλαίσια του **παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος.** Οι απόψεις επί του θέματος είναι πολλές, συμπληρωματικές και αντιθετικές μεταξύ τους. Ωστόσο, το μόνο σίγουρο είναι, ότι πια κάθε κράτος-μέλος της Ε.Ε., ως πολιτικο-κοινωνική οντότητα, θα μελετάται εντός των πλαισίων μιας νέας διάδρασης εθνικού και υπερεθνικού. Συγκεκριμένα, οι μεταβολές, που προκλήθηκαν από την άναρχη ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας ανάμεσα στα εθνικά κράτη, οδήγησε στο αποτέλεσμα να αλλάξουν οι πολιτισμικές σχέσεις των χωρών και η εθνική

[88] Niedermayer & Sinnott, 1995, στο Κοτρόγιαννος, Δ. και Λάβδας Κ., 2005, οπ. π.
[89] Λάβδας, 2004, στο ίδιο.

ταυτότητα. Σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, εξηγείται και ο αμυντικός χαρακτήρας που λαμβάνει κατά καιρούς η εθνική ταυτότητα, καθώς παρατηρείται η καταφυγή σε μυθοπλασίες που προβάλλονται ως λύση, η οποία αναπληρώνει την ανάγκη αντιμετώπισης δύσκολων και περίπλοκων καταστάσεων, στα πλαίσια του υπερεθνικού και διακυβερνητικού περιβάλλοντος της Ε.Ε. και γενικότερα της παγκοσμιοποίησης. Στα παραπάνω προστίθεται και το γεγονός ότι η Ευρώπη δεν αποτελεί ακόμα μια ταυτότητα εξίσου ισχυρή σε σύγκριση με την εθνική ταυτότητα, ώστε να καθίσταται δυνατό να κινητοποιήσει συναισθηματικά και εκλογικά τους πολίτες των κρατών-μελών. Το ερώτημα που θέτει ο Γιάννης Βούλγαρης, «πως μπορούμε να αναστοχαστούμε τις εθνικές και πολιτισμικές ταυτότητες, ώστε να συνυπάρξουν με τους πολιτισμικά διαφορετικούς, σε συνθήκες διαλόγου και όχι κοινοτιστικού αυτισμού ή περιχαράκωσης»[90], θα αποτελέσει το μείζον ζήτημα, που θα κληθούν να αναμετρηθούν οι πολιτικές, όχι μόνο στα πλαίσια της Ε.Ε., αλλά και στα πλαίσια του ευρύτερου διεθνούς περιβάλλοντος.

Συμπληρώνοντας, ο Alain Touraine, προσπαθώντας να δώσει απάντηση στην παραπάνω αναδυόμενη κοινωνικο-πολιτιστική πρόκληση, θέτει το ερώτημα αν θα μπορέσουν άραγε οι λαοί της Ευρώπης να ζήσουν μαζί. Η απάντηση που δίνεται είναι Ίσοι και Διαφορετικοί στα πλαίσια μιας πολιτιστικής δημοκρατίας, η οποία επιτρέπει την αποδοχή της διαφορετικότητας της ταυτότητας κάθε πολίτη, με το αντιστάθμισμα ωστόσο, της αναγνώρισης του ίδιου δικαιώματος στον άλλο στα πλαίσια μιας ισότιμης αμοιβαιότητας.[91]

Συμπερασματικά, λοιπόν, στα πλαίσια του παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος, ο σύγχρονος Ευρωπαίος πολίτης εμπλέκεται στην ποικιλία και στην πολυπλοκότητα των υπερεθνικών πολιτισμικών δικτύων, τα οποία επιφέρουν σειρά μεταβολών στην εθνική ταυτότητα. Καθώς λοιπόν, η εθνική ταυτότητα μετασχηματίζεται, η συλλογική ταυτότητα των Ευρωπαίων πολιτών παραμένει εξαιρετικά ασθενής, ενώ επιπλέον ο δρόμος για την συγκρότηση ενός ευρωπαϊκού πολιτικού δήμου, ως πεδίου μεταβίβασης των δημοκρατικών αιτημάτων προς τους κεντρικούς θεσμούς, καθίσταται εξαιρετικά μακρινός. Η συνοχή της Ε.Ε. υπονομεύεται επιπρόσθετα, από την έλλειψη ενός ενιαίου πολιτισμικού χώρου και διαμόρφωσης κοινής ευρωπαϊκής γνώμης. Επομένως, το μοντέλο της ιδιότητας του πολίτη στα πλαίσια της Ε.Ε., το οποίο θεμελιώνεται στην βάση των παραπάνω ενοποιητικών στοιχείων, δεν συνοδεύεται από μια ισχυρή αίσθηση

[90] Βούλγαρης, Γ., 2008, οπ. π., σ. 379.
[91] Tourain, A., 1997, στο Θεολόγου, Κ., 2005, οπ. π., σ.101.

κοινότητας και αλληλεγγύης σε επίπεδο πολιτών. Αν και από τα στοιχεία που παραθέσαμε από την σχετική έρευνα του Ευρωβαρομέτρου, διακρίνεται ένα πρώτο στάδιο κοινής αίσθησης των πολιτών ότι, όσα τους ενώνουν είναι σημαντικότερα από όσα τους χωρίζουν, ωστόσο μέχρι σήμερα η παραπάνω αίσθηση δεν καθίσταται επαρκής για την συναισθηματική και εκλογική κινητοποίηση των ευρωπαίων πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο και άρα δεν αποτελεί ένα επαρκές βήμα προς μια κατεύθυνση βελτίωσης της ποιότητας της Ευρωπαϊκής Δημοκρατίας. Η απουσία όλων των παραπάνω ενοποιητικών στοιχείων, με την προϋπόθεση του σεβασμού της διαφορετικότητας των επιμέρους κρατών-μελών ως κομμάτι του ευρύτερου δημοκρατικού συνόλου, καθιστά ιδιαίτερα δύσκολη την διατήρηση της αποτελεσματικότητας και δημοκρατικότητας του πολιτικού συστήματος της Ε.Ε., πιστοποιώντας με αυτόν τον τρόπο την κρίση νομιμοποίησης που διακατέχει την Ε.Ε. και την ύπαρξη δημοκρατικού ελλείμματος.

Σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν είναι χρήσιμο να εξεταστεί κατά πόσο η συμμετοχή των κρατών μελών στην Ενωσιακή διαδικασία και τους θεσμούς, καθώς και οι επιπτώσεις και η δυναμική που δημιουργεί, συνεπάγεται την ενίσχυση της Κοινωνίας των Πολιτών (ΚτΠ) ή εναλλακτικά την εξασθένιση της.

2) ΤΑ ΠΕΡΙΘΩΡΙΑ ΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ Ε.Ε.

Σύμφωνα με τον Gellner, η **κοινωνία των πολιτών** είναι «ένα σύνολο ποικίλων μη κυβερνητικών θεσμών, αρκετά ισχυρών ώστε να αντισταθμίζουν το κράτος, που ενώ δεν το εμποδίζουν να εκπληρώσει το ρόλο του ως εγγυητή της ειρήνης και διαιτητή μεταξύ μεγάλων συμφερόντων, μπορούν ωστόσο να το εμποδίσουν να κυριαρχήσει και να εκμηδενίσει το υπόλοιπο της κοινωνίας»[92] Στο πλαίσιο αυτό ιδιαίτερη σημασία έχει και η παρατήρηση του Tocqueville, ότι σε όλες τις χώρες που οι πολιτικές ελευθερίες απαγορεύονται, οι κοινωνικές οργανώσεις είναι σπάνιες. Ο μεγαλύτερος εχθρός της κοινωνίας των πολιτών είναι κάθε είδους και μορφής ολοκληρωτισμός στο οικονομικό, πολιτικό, πολιτισμικό, ιδεολογικό ή κοινωνικό επίπεδο. Εχθρός της κοινωνίας των

[92] Gellner, E., *η Κοινωνία των Πολιτών και οι Αντίπαλοί της, Συνθήκες Ελευθερίας*, Παπαζήση, Αθήνα, 1996, σ.48.

πολιτών είναι επίσης και η κρατικοποίηση στην ακραία έκφανσή της, η κομματικοποίηση καθώς σαφέστατα και η πλήρης υποταγή της κοινωνίας των πολιτών στην λογική της αγοράς.[93]

Στην σύγχρονη εποχή της παγκοσμιοποίησης τα ευρωπαϊκά κράτη φαίνονται σε μεγάλο βαθμό αδύναμα να δώσουν ικανοποιητικές λύσεις στα νέα αιτήματα που προβάλλονται από την κοινωνία, ιδίως αν αυτή η εποχή χαρακτηρίζεται από την κοινωνική και ηθικοπολιτική απαξίωση της πολιτικής συμμετοχής. Σε αυτό το πλαίσιο η ΚτΠ υπογραμμίζει το δημοκρατικό και κοινωνικό χαρακτήρα, τόσο των πολιτικών-οικονομικών αλλά και ιδεολογικών σχέσεων και συστημάτων, καθώς καθίσταται η ίδια σημαντικό μέσο για την επέκταση της πολιτικής συμμετοχής, πέρα από την συμμετοχή στις εκλογές και τα πολιτικά κόμματα.[94] Επιπλέον, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης ανακύπτουν νέα περίπλοκα διλήμματα και κρίσιμα διακυβεύματα, τα οποία οδηγούν σε σημαντικές αλλαγές στο πεδίο της πολιτικής. Συγκεκριμένα, παρατηρείται μια διεύρυνση των πεδίων πολιτικής τα οποία υπερβαίνουν τους παραδοσιακούς κρατικούς θεσμούς, καθώς η αντιπαράθεση επεκτείνεται πέρα από την «κλασική ατζέντα παραγωγής και αναδιανομής του πλούτου» και πέρα της «αντιπαράθεσης κεφαλαίου-εργασίας».[95] Σε αυτό το πλαίσιο, οι ενώσεις και οργανώσεις της ΚτΠ, αν και είναι πολλαπλές αι διαφορετικές, οι σημαντικότερες από αυτές αποτελούν έκφραση του νέου περιεχομένου πολιτικής, η οποία συγκροτείται κυρίως από «μεταϋλιστικές αξίες», όπως η ατομική αυτοπραγμάτωση, η άμεση συμμετοχή, κτλ.[96] Η πολιτικοποίηση λοιπόν των νέων ζητημάτων κινητοποιεί σε πολύ σημαντικό βαθμό την ΚτΠ, καθώς τις περισσότερες φορές βρίσκει οργανωτική μορφή στις ποικίλες ΜΚΟ.

Στο χώρο της Ε.Ε., το ενδιαφέρον για την ΚτΠ έχει αυξηθεί, ιδιαίτερα με τις πρόσφατες αλλαγές στην Ανατολική Ευρώπη. Οι διατάξεις της Συνθήκης του Maastricht για την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως είδαμε και παραπάνω, εστιάζοντας στον Πολίτη και την Ιθαγένεια, συνέβαλλαν στην «πολιτικοποίηση» της διαδικασίας της ενσωμάτωσης και ολοκλήρωσης, προβάλλοντας ως επιτακτική ανάγκη την ευρύτερη συμμετοχή της ΚτΠ, εντός της Ε.Ε.[97] Πέρα, όμως, από την τυπική της ισχύ η Ευρωπαϊκή Ιθαγένεια, συμβολίζει την βαθύτερη σχέση ανάμεσα στα μέλη του δήμου και τους θεσμούς της πολιτείας, στην οποία ανήκουν. Επομένως, η ευρωπαϊκή

[93] στο ίδιο
[94] Μουζέλης, Ν. «Η Κοινωνία Πολιτών τρίτος πόλος παγκοσμιοποίησης-μεταξύ πολιτικού συστήματος και πολυεθνικών εταιρειών», στο *Κοινωνία Πολιτών*, 2002, σ. 11.
[95] Βούλγαρης, Γ., 2008, οπ. π., σ.316.
[96] Ingelhart R., 1977&1990) Kriesi, H., 1998, στο ίδιο, σ. 196.
[97] Ιωακειμίδης, Π., 1994, οπ. π.

ιθαγένεια αποκτά βαθύτερο νόημα, καθώς εξασφαλίζει ευκαιρίες συμμετοχής στους πολίτες της Ένωσης και βελτιώνει με αυτόν τον τρόπο την ποιότητα δημοκρατίας εντός της Ε.Ε.[98] Ακόμα, σειρά δικαιωμάτων, όπως οι δυνατότητες προσφυγής στο ΔΕΚ, οι δυνατότητες αναφοράς στον Ευρωπαίο Διαμεσολαβητή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Επιτροπή, δημιουργούν ένα ισχυρό δίκτυο θεσμών και διαδικασιών προστασίας των δικαιωμάτων του Πολίτη. Επιπρόσθετα, το σύνολο της νομοθεσίας, για την εσωτερική αγορά, την κοινωνική πολιτική, τη δημόσια υγεία, κτλ., όπως είδαμε παραπάνω, δημιουργεί νέα δικαιώματα, τα οποία δύνανται να ασκηθούν σε εθνικό και ενωσιακό επίπεδο[99] και τα οποία καθίστανται ιδιαίτερης σημασίας στο βαθμό που εξισορροπούν την σχέση του πολίτη με το εκάστοτε κρατικό μόρφωμα.

Η βελτίωση των ορίων διαφάνειας καθώς και δημοσιοποίησης των εργασιών των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. θεωρήθηκε σημαντικό βήμα προς τον εκδημοκρατισμό της διαδικασίας λήψης αποφάσεων στην Ε.Ε. και πρόσθετη διαδικαστική στρατηγική που θα έφερνε την Ε.Ε. πλησιέστερα στον Ευρωπαίο πολίτη. Ακόμα, η παροχή πληρέστερης πληροφόρησης στον μέσο ευρωπαίο πολίτη για τα θέματα της Ε.Ε. θεωρείται αναγκαία για την μείωση του δημοκρατικού ελλείμματος, καθώς τον καθιστά «κοινωνό» του πολιτικού συστήματος της .Ε.Ε. Τέλος, η αρχή της επικουρικότητας θεωρείται σημαντική για τη διασφάλιση του ρόλου εξουσιών και δικαιωμάτων τόσο των εθνικών κρατών όσο και των ευρωπαίων πολιτών.[100] Επομένως, η επίδραση της Ε.Ε. σε όλο το εύρος των θεσμών και της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, έχει οδηγήσει στην ισχυροποίηση της ΚτΠ, και των ομάδων πίεσης, στο βαθμό που οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων στην Ε.Ε. προϋποθέτουν την συμμετοχή της από κοινού με τους κρατικούς διοικητικούς φορείς.

Μεγάλη μερίδα αναλυτών λοιπόν, όπως ο S. Andersen, T. Burns και W. Wessels, διατείνονται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση, ως ήδη μια «χαλαρή ομοσπονδία» με τη θέσπιση δέσμης δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, διαπλάθει **μια νέα « κοινωνία των πολιτών» σε ευρωπαϊκό επίπεδο**, δηλαδή την «Ευρώπη των Πολιτών»[101]. Άλλωστε, σύμφωνα με τα παραπάνω χαρακτηριστικά της ΚτΠ, καθίσταται δυνατή, η αποσύνδεσή της από τα στενά όρια του εθνικού κράτους, καθώς δεν υπάρχει ΚτΠ, ως εδαφικά οριζόμενη

[98] Chryssochoou D. N., «Towards a Civic Conception of the European Polity», working paper 33/2001, στο: http://www.one-europe.ac.uk/pdf/w33chryssochoou.pdf
[99] Ιωακειμίδης, Π., 1998, οπ. π.
[100] Τσινισιζέλης, Μ, Χρυσοχόου, Δ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Δημοκρατία*, Σιδέρης, 1995
[101] Ιωακειμίδης, Π., 1998, οπ. π., σ.203.

ενότητα, παρά μόνο οριζόμενα πολιτικά επίπεδα συλλογικής δράσης.[102] Έτσι, η Ευρωπαϊκή ΚτΠ εφάπτεται παράλληλα με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ακόμα, συμπληρώνουν ότι η διείσδυση της Ευρώπης (εξευρωπαϊσμός) στα πολιτικά συστήματα των κρατών μελών συνεπάγεται εμφανώς επαναπροσδιορισμό των σχέσεων κράτους και κοινωνίας που ενισχύουν την κοινωνία έναντι του κράτους - άρα την ΚτΠ - και ταυτόχρονα συντελούν στην εμπέδωση της δημοκρατίας μέσω της ενίσχυσης της αυτονομίας και διαφάνειας των κοινωνικών θεσμών και της δημιουργίας νέων, ανεξάρτητων κοινωνικών θεσμών, συμμετοχής σε διαδικασίες διαμόρφωσης πολιτικής και δημιουργία νέων δικαιωμάτων για τους πολίτες.[103] Σε αυτήν την κατεύθυνση, σύμφωνα με πολλούς αναλυτές, δεν τίθεται θέμα δημοκρατικού ελλείμματος και ειδικά σε αυτό το επίπεδο, παρ' όλες τις αδυναμίες της, η Ε.Ε. καθίσταται διαφανής, αποτελεσματική και σε θέση να ικανοποιήσει τις ανάγκες των Ευρωπαίων Πολιτών.[104]

Ο Χρυσοχόου προσθέτει ακόμα, ότι το τρίπτυχο συμβίωση-συνέργεια-ώσμωση αντιστοιχεί στα τρία στάδια της διαμόρφωσης μιας Ευρωπαϊκής Κοινωνίας Δημοτών. Το στάδιο της συμβίωσης, περιγράφει την υπάρχουσα κατάσταση της σχέσης μεταξύ της συλλογικότητας και των μερών. Το στάδιο της συνέργειας, δείχνει προς την ανάπτυξη οριζόντιων δεσμών μεταξύ των μελών που απαρτίζουν το κοινό και προς την ενίσχυση εκείνων που ήδη υπάρχουν μεταξύ των αντίστοιχων ελίτ. Τέλος, το τρίτο στάδιο, η ώσμωση απεικονίζει μια κορύφωση των δύο σε μια δημοκρατικά οργανωμένη πολιτεία, που ενισχύει την ικανότητα των πολιτών της να δρουν σε έναν διευρυμένο πολιτικό χώρο.[105]

Επομένως, το σύγχρονο διακύβευμα είναι να μεταμορφωθεί η κοινωνία από άτομα-ιδιώτες σε πρόσωπα-δήμο, το οποίο συνεπάγεται ότι ο Πολίτης πια, δεν θα αποτελεί μια παραμελημένη συνιστώσα του πολιτικού συστήματος. Ο εξευρωπαϊσμός της ΚτΠ συνιστά ένα ζωτικής σημασίας στόχο για τον εκδημοκρατισμό της Ε.Ε. . Ο στόχος αυτός είναι σήμερα, κάθε άλλο από ποτέ, επιτακτικός, καθώς με την πρόσφατη διεύρυνση προς την Κεντροανατολική Ευρώπη, η διαχείριση της ποικιλίας με την έννοια της διαφοράς καθίσταται ακόμα δυσκολότερη. Οι Μη Κρατικοί Οργανισμοί

[102] Rucht, (2005), στο Trenz, Hans- Jorg, 2008, οπ. π.
[103] Ουσιαστικά η διείσδυση αυτή της Ευρώπης στα πολιτικά συστήματα των κρατών μελών τα καθιστά ταυτόχρονα μέλη ενός πολυεπίπεδου συστήματος διακυβέρνησης. Για την πολυεπίπεδη διακυβέρνηση θα αναφερθούμε πιο διεξοδικά στο επόμενο κεφάλαιο.
[104] Moravcsik A., « Is there a "Democratic Deficit" in World Politics? A framework for Analysis», *Government and Opposition*, Vol.39, No.2, pp.336-63, 2004. σ. 338.
[105] Chryssochoou D. N., 2001, οπ. π.

(ΜΚΟ), δεν μπορούν να είναι οι μόνοι φορείς που θα επωμιστούν την ευθύνη για τον εξευρωπαϊσμό της ΚτΠ, με δεδομένη πάντα και την απουσία άλλων παραγόντων[106]. Ο εξευρωπαϊσμός της ΚτΠ, προϋποθέτει τόσο μία θεσμική μεταβολή όσο και μία αναθεώρηση των τρόπων πολιτικής της Ε.Ε., μέσα από τον δημόσιο διάλογο, καθώς είναι σκόπιμο να ενισχυθεί ο ρόλος της ΚτΠ, σε όλα τα στάδια της νομοθετικής αλυσίδας. [107]

Το κρατοκεντρικό σύστημα, που κυβερνά τον κόσμο παραδοσιακά, δεν είναι ικανό να χειριστεί από μόνο του την ατζέντα των διάφορων σοβαρών ζητημάτων που προκύπτουν στα πλαίσια της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης. Τα εσωτερικά και διεθνή προβλήματα είναι τόσο περίπλοκα και πολύπλευρα, ώστε απαιτούνται πολλαπλές πηγές πληροφόρησης και σημεία παρέμβασης. Επομένως, οι κυβερνήσεις και τα κόμματα δεν μπορούν πλέον να θεωρούνται το επίκεντρο της διακυβέρνησης. Το πολιτικό πεδίο όπου διεξάγεται η διακυβέρνηση έχει αντικατασταθεί από δικτυώσεις και αποκεντρωμένες πρωτοβουλίες της ΚτΠ, όπου οι πολίτες έχουν καταφέρει σε κάποιο βαθμό να προσπεράσουν την ανεπάρκεια των μεγάλων κομμάτων, καθώς αναπτύσσοντας σειρά δραστηριοτήτων, συνδράμουν, σε μια ανανέωση και ενδυνάμωση της συμμετοχής, μέσα και έξω από τους θεσμούς, σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο.[108]

Επιπλέον, με την πολιτικοποίηση της ενοποιητικής διαδικασίας, που συντελέστηκε με την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ για την Ευρωπαϊκή Ένωση, άρχισαν να διερευνώνται οι επιπτώσεις στα εσωτερικά πολιτικά συστήματα των κρατών μελών, όσον αφορά την σχέση κράτους κοινωνίας, από την συμμετοχή στην Ε.Ε. Σύμφωνα, λοιπόν με την προσέγγιση της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, η συμμετοχή στην Ε.Ε. συντελεί στην εξασθένηση του κράτους και ταυτόχρονα στην ενδυνάμωση της κοινωνίας. Η παραπάνω επαναοριοθέτηση των **σχέσεων κράτους και κοινωνίας** συντελείται, μέσω της μεταφοράς ορισμένων εξουσιών του κράτους προς υπερεθνικούς θεσμούς καθώς και άλλους προς χαμηλότερα επίπεδα του πολιτικού συστήματος και γεωγραφικές μονάδες όπως δήμοι, κοινότητες, κτλ. Για παράδειγμα η διαρθρωτική πολιτική της Ε.Ε. έχει επιφέρει σειρά αλλαγών στη σχέση και ισορροπία κεντρικών-κρατικών θεσμών και περιφερειών, με ενίσχυση των δεύτερων. Ακόμα, η εφαρμογή της

[106] Μέσα στα πλαίσια των οργανισμών της ΚτΠ, μπορεί να απαριθμήσει κανείς και τα εμπορικά σωματεία, τις συνεταιριστικές ενώσεις, τις ενώσεις καταναλωτών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τις φεμινιστικές οργανώσεις, τα ποικίλα λαϊκά κινήματα, κτλ. Οι πολίτες, λόγω κοινών αναγκών, κοινών συμφερόντων, κοινών αξιών και παραδόσεων, οργανώνουν τους οργανισμούς αυτούς, με απώτερο σκοπό να εκφραστούν τα συμφέροντα και οι επιδιώξεις των λαών.
[107] Warleigh, 2001, στο Θεολόγου, Κ., 2005, οπ. π.
[108] Λίποβατς, Θ., *Ενάντια στο ρεύμα: Για μια Κοινωνία των Πολιτών*, Πλέθρον, 1995.

πολιτικής σύγκλισης και συνοχής δίνει την δυνατότητα σε οργανισμούς περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς και στις ομάδες συμφερόντων να αποκτήσουν μέσα για τον επηρεασμό της διαδικασίας λήψης αποφάσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, δυνατότητα η οποία διευρύνει τον πλουραλιστικό χαρακτήρα της κοινωνίας.[109] Επομένως, η θέση σύμφωνα με την οποία, η κοινωνία είναι απούσα από την διαδικασία διαπραγμάτευσης της Ε.Ε., φαίνεται να μην επιβεβαιώνεται. Για παράδειγμα παρατηρείται μια αυξανόμενη παρουσία των ομάδων πίεσης στις Βρυξέλλες, γεγονός που θεωρείται ότι πιστοποιεί τις δυνατότητες συμμετοχής στην διαπραγματευτική διαδικασία.[110]

Σε αυτήν την κατεύθυνση λοιπόν, οι ευρωπαϊκές διαδικασίες παρακινούν τη ενεργότερη συμμετοχή της ΚτΠ, στην διαμόρφωση και εφαρμογή των δημόσιων πολιτικών. Επομένως, οι συμμετοχή των κρατών-μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και η διαδικασία εξευρωπαϊσμού των δημόσιων πολιτικών, θεωρείται ότι παρέχουν κίνητρα για την ενδυνάμωση της ΚτΠ.[111]

Ωστόσο, σύμφωνα με θεωρητική προσέγγιση, η οποία προσπαθεί να διερευνήσει τις επιπτώσεις από τη συμμετοχή στην Ε.Ε στα εσωτερικά των κρατών μελών, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο η εμπλοκή στην Ε.Ε. διευρύνει τα όρια της κοινωνίας απέναντι στο κράτος και συμβάλλει ταυτόχρονα στην εμβάθυνση του δημοκρατικού χαρακτήρα της κοινωνίας. Οι θιασώτες της προσέγγισης, η οποία προτάσσει την ενίσχυση του κράτους, ως συνέπεια της συμμετοχής στην Ε.Ε., τονίζουν ότι αυτή η ενίσχυση λειτούργησε εις βάρος της κοινωνίας, καθώς στέρησε από την τελευταία, σειρά δυνατοτήτων, όπως κοινωνικούς συντελεστές, φορείς, κτλ, για την συμμετοχή και συνδιαμόρφωση πολιτικής. Συμπληρώνοντας, ο Andrew Moravcsik, τονίζει, ότι η συμμετοχή στην Ε.Ε. ενδυναμώνει την αυτονομία των εκτελεστικών-διοικητικών οργάνων, λειτουργώντας με αυτόν τον τρόπο σε βάρος των άλλων κοινωνικών φορέων[112]. Άρα, σύμφωνα, με την παραπάνω άποψη θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα, ότι η εμπλοκή ενός κράτους στην Ε.Ε., οδηγεί σε περιορισμό των ορίων της ΚτΠ, και γενικότερα της δημοκρατίας[113].

---

[109] Leonardi, R., (1995), στο Ιωακειμίδης, Κ., Π., οπ. π., 1998, σ.36.
[110] Rometsch, D.- W. Wessels, στο ίδιο, σ.39.
[111] Βούλγαρης, Γ., 2008, οπ. π.
[112] Moravcsik, A., «Why the European Community Strengthens the State: Domestic Politics and International Cooperation», *Center for European Studies*, Harvard University, Working Paper Series #52, 1994.
[113] Ιωακειμίδης, Κ., Π., 1998, οπ. π.

Επίσης σε εθνικό επίπεδο**,** παρατηρείται ότι κάποια κράτη μέλη παρά την συμμετοχή τους στην Ε.Ε. είναι καταδικασμένα σε εθνικό επίπεδο ανισορροπίας μεταξύ κράτους και ΚτΠ.[114] Η **σχέση κράτους-κοινωνίας** που επικρατεί σε κάθε κράτος-μέλος θεωρούνται σημαντικοί παράγοντες, οι οποίοι δύναται να προσδιορίσουν την έκταση των επιπτώσεων της συμμετοχής στην Ε.Ε. Η διερεύνηση λοιπόν του βαθμού αυτονομίας, της κοινωνίας απέναντι στους κρατικούς θεσμούς και δομές, δύναται να οδηγήσει σε σειρά συμπερασμάτων, όπως κατά πόσο δηλαδή το κράτος-μέλος έχει εμπεδώσει μια ΚτΠ., παράγοντας που μπορεί να έχει καθοριστική σημασία στις συνέπειες από την συμμετοχή στην ενοποιητική διαδικασία. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση καχεκτικής ΚτΠ, εκτιμάται ότι καθίσταται πιθανό, η συμμετοχή ενός κρατους-μέλους στην Ε.Ε., να συντελέσει στην ανάδειξή της, δημιουργώντας κατάλληλες συνθήκες για την ενδυνάμωσή της. Αντίθετα, στην περίπτωση ισχυρής ΚτΠ, η εμπλοκή στην ενοποιητική διαδικασία, δύναται να οδηγήσει στην αποδυνάμωση κάποιων στοιχείων της.[115] Για παράδειγμα, στην Ελλάδα, η οποία εξαιτίας ιστορικών λόγων, είχε πάντα εξαιρετικά υποβαθμισμένη ΚτΠ, υπερδιογκωμένο κράτος και κόμματα, τα οποία οργάνωναν την κοινωνία μέσα σε κάθετα πελατειακά δίκτυα[116], είναι δύσκολο κανείς να διαπιστώσει ότι σήμερα πλέον, στο πεδίο της ΚτΠ, ασκούνται οι πολιτικές παράλληλα με την πολιτική που γνωρίζουμε,[117]καθώς επιπλέον ότι πρόκειται για το αντιστήριγμα στην πολιτική κοινωνία, η οποία διαδραματίζει ρόλο ανταγωνιστικό και ταυτόχρονα συμπληρωματικό ως προς την πολιτική κοινωνία.[118] Ωστόσο, εκτιμάται, ότι η συμμετοχή της Ελλάδας, όπως και άλλων χωρών όπως η Ισπανία και η Πορτογαλία, στην ενοποιητική διαδικασία, είχε θετικές επιπτώσεις στην εμπέδωση των δημοκρατικών θεσμών.

---

[114] J. M. Roberts στο ίδιο. Συγκεκριμένα, ο J.M. Roberts υποστηρίζει για παράδειγμα ότι η Ελλάδα «είναι καταδικασμένη να παραμείνει μια περιφερειακή χώρα» και κυρίως στα πλαίσια της Ε.Ε., εξαιτίας «της διαιωνιζόμενης ανισορροπίας μεταξύ του κράτους και της κοινωνίας των πολιτών». Ωστόσο, σύμφωνα, με τον Βούλγαρη, η ΚτΠ στην Ελλάδα δεν υπήρξε τόσο «ατροφική», όσο υποστηρίζεται συνήθως, καθώς, έχει επιδείξει κατά καιρούς αυξημένη ισχύ, μέσω για παράδειγμα ιδιοποίησης δημόσιων πόρων, γεγονός που επιβεβαιώνει σε αυτήν την περίπτωση και το αρνητικό της πρόσημο. Σύμφωνα με τον Βούλγαρη, η ατροφική ΚτΠ συναντάται κυρίως στην περίπτωση της ΚτΠ με θετικό πρόσημο, όπου συναντιούνται οι προσδοκίες της κοινωνικής θεωρίας και της νεοτοκβιλιανής αντίληψης. Βλ περισσότερα στο Βούλγαρης, Γ., 2008, οπ. π., σ. 316-325.

[115] Ιωακειμίδης, Κ., Π., 1998, οπ. π.

[116] Μουζέλης, Ν., «Κράτος και κοινωνία πολιτών. Από το παλιό στο νέο παράδειγμα;», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 30, Νοέμβριος 2007.

[117] Λιοναράκης, Ν., 2002, στο Φραγκονικολόπουλος, Χρ., «Κοινωνία Πολιτών και Διακυβέρνηση. Η ανάγκη απεγκλωβισμού από το διχοτομικό μοντέλο Δεξιας-Αριστεράς» , στο *Κοινωνικό Κέντρο*, Ιούλιος- Αύγουστος- Σεπτέμβριος, 2007, οπ. π.

[118] Δημητράκος, Δ., 2002, στο ίδιο.

Επιπλέον, μια άλλη άποψη για το ρόλο της ΚτΠ, στα πλαίσια της διακυβέρνησης, εκφράζεται, από το Κωνσταντίνο Τσουκαλά, ο οποίος, επισημαίνει ότι η ΚτΠ, όταν αντιμετωπίζεται ως μέθοδος για την προώθηση λύσεων σε καίριας σημασίας ζητήματα, όπως η ασφάλεια και η ανεργία, όχι μόνο δεν μπορεί να δώσει πραγματικές λύσεις στα δομικά προβλήματα, που έχει δημιουργήσει η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, αλλά μπορεί να συμβάλλει και στην αποφόρτιση της κρατικής ευθύνης για την συνεχή ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και δικαιοσύνης. Ωστόσο, σε καμιά περίπτωση, δεν θεωρεί αρνητική την εξέλιξη πολλαπλασιασμού των ΜΚΟ, και άλλων ενώσεων της ΚτΠ, καθώς εγκαλούν διαρκώς την εξουσία προς την κατεύθυνση αντιμετώπισης των αντιφάσεων που προκύπτουν από το δημοκρατικό έλλειμμα. [119]

Σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν, πολλοί αναλυτές, οι οποίοι σαφώς επικρίνουν τις διατάξεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το συγκεκριμένο θέμα ως ανεπαρκείς, συμπληρώνουν ότι για να καταστεί η ΚτΠ ισχυρή μέσα στο συντηρητικό πολιτικό σύστημα της Ε.Ε. χρειάζονται ακόμα πολλές αναπροσαρμογές.[120] Μερικές από αυτές είναι η περαιτέρω απλοποίηση των ήδη τεχνοκρατικά υπερβολικά φορτισμένων συνθηκών καθώς και η ενίσχυση της δημοσιότητας της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, ώστε να καταστούν κατανοητές και διαφανείς προς του πολίτες. Επιπλέον, σύμφωνα, με την παραπάνω άποψη επιτακτική καθίσταται η ανάγκη δημιουργίας ενός ανοικτού και διαφανή ευρωπαϊκού δημόσιου χώρου.

α) Ένας ευρωπαϊκός δημόσιος χώρος για έναν ουσιαστικό ευρωπαϊκό δημόσιο διάλογο

Η οργάνωση μιας ευρωπαϊκής δημοκρατίας προϋποθέτει και συνεπάγεται μια ευρωπαϊκή δημόσια σφαίρα, ενός ζωτικού χώρου μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού, όπου είναι δυνατή η δράση πολιτικών υποκειμένων, η έκφραση κοινωνικών και πολιτικών προταγμάτων, η οργάνωση των πολιτικών δυνάμεων της Ευρώπης. Όταν γίνεται λόγος για μια κοινή ευρωπαϊκή δημόσια σφαίρα, πολλοί συγγραφείς αναφέρονται σε έναν χώρο μαζικής επικοινωνίας, ο οποίος εκτιμάται ότι πρόκειται να εξασφαλίσει την συνοχή της Ευρωπαϊκής Πολιτείας, καθώς θα μεσολαβεί ανάμεσα στην παραγωγή θεσμικών κανόνων που πηγάζουν από το υπερεθνικό επίπεδο και την εφαρμογή των παραπάνω θεσμικών κανόνων σε εθνικό και υποεθνικό επίπεδο. Επομένως, η Ευρωπαϊκή δημόσια σφαίρα θα καθιστά τις ευρωπαϊκές πολιτικές πιο διαφανείς προς

[119] Τσουκαλάς, Κ., «Πως μετράμε τη "συμμετοχική δημοκρατία"», *Το Βήμα*, 22 Φεβρουαρίου 2004, σ.46
[120] D.O' Keeffe- P.M. Twomey στο Moravcsik, A., 2004, οπ. π.

του πολίτες, καθώς διαμέσου των υποδομών επικοινωνίας στο εσωτερικό της, θα επιτρέπει να αξιολογηθούν οι πολιτικές που λαμβάνονται στα πλαίσια της Ε.Ε.[121] Κατά αυτόν τον τρόπο, στα πλαίσια μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας, θα δίνεται η ευκαιρία εμπλοκής στις κοινές συζητήσεις και διαμόρφωσης και έκφρασης της άποψης των πολιτών, καθώς και κινητοποίησης της υποστήριξης ή της αντίστασης προς τις Ευρωπαϊκές Πολιτικές. Μια ευρωπαϊκή δημόσια σφαίρα εκτιμάται λοιπόν, ότι δύναται να αποτελέσει έναν πολύ σημαντικό παράγοντα προς την κατεύθυνση της ενσωμάτωσης της αναδυόμενης Ευρωπαϊκής Κοινωνίας [122]καθώς εξίσου, και στην οικοδόμηση των νέων θεμελίων της Ε.Ε.

Ο ευρωπαϊκός δημόσιος χώρος, λοιπόν, ορίζεται ως το πεδίο δράσης όπου συναντάται η κοινωνία των πολιτών με την πολιτική κοινωνία. Συνεπώς, ο ευρωπαϊκός δημόσιος χώρος αποτελεί προϋπόθεση ενός πολιτικού εποικοδομήματος που συνεπάγεται τη δημιουργία της Ευρώπης των πολιτών αλλά και της πολιτικής Ευρώπης, τη δημιουργία δηλαδή μιας ευρωπαϊκής Πολιτείας, όπως αναφέραμε και πιο πάνω. Ωστόσο, σήμερα η διαμόρφωση ενός ευρωπαϊκού δημόσιου χώρου με τα παραπάνω χαρακτηριστικά, καθίσταται δύσκολο εγχείρημα. Αν και ο ευρωπαϊκός δημόσιος χώρος ορίζεται ως το προνομιακό πεδίο δράσης των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων, των οργανώσεων πολιτών, συνδικαλιστικών οργανώσεων και μέσων μαζικής ενημέρωσης, ωστόσο όταν αναφερόμαστε στην Ευρώπη, τα συλλογικά αυτά υποκείμενα θα πρέπει να μπορούν να νοούνται στην ευρωπαϊκή τους διάσταση, η οποία ωστόσο παραμένει εν πολλοίς ακόμη ζητούμενο για τις κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις της Ευρώπης.[123] Σε αυτό το πλαίσιο, καίριο ζήτημα, θεωρείται, και η ενίσχυση του ευρωπαϊκού δημόσιου διαλόγου, καθώς παρατηρείται η απουσία του ακόμη και για αποφάσεις που λαμβάνονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Υποστηρίζεται, ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση δεν απέκτησε ποτέ ένα ουσιαστικό δημόσιο διάλογο, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τις μεγάλες συνάξεις του ευρωπαϊκού λαού εναντίον σειράς πολιτικών που λαμβάνονται εκτός και εντος της Ε.Ε..[124] Μάλιστα, μερικοί συγγραφείς, όπως ο Imig και Tarrow, έχουν εντοπίσει την ανάδυση της Ευρωπαϊκής ΚτΠ, στο ευρύτερο πεδίο έκφρασης της αντίθεσης και της αντίστασης των Ευρωπαίων πολιτών, απέναντι στο Ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Όπως, ακριβώς, υπογραμμίζουν οι δύο συγγραφείς, συμβαίνει

[121]. Trenz, 2004, στο Trenz Hans- Jorg, 2008, οπ. π
[122] Eriksen, 2005, στο ίδιο, σ.29.
[123] Παπαδοπούλου, Τρ., « Προς μια Ευρωπαϊκή Πολιτεία: Ευρωπαϊκός Δημόσιος Χώρος και Θεμελιώδη Δικαιώματα», Διεθνές Συνέδριο, *Η Ευρώπη και ο Κόσμος στην Αρχή της Νέας Χιλιετίας*, ΙΣΤΑΜΕ, 12-13 Φευρουαρίου 2000, Θεσσαλονίκη.
[124] Όπως συνέβη στην Θεσσαλονίκη για την Σύνοδο της Χαλκιδικής.

να γνωρίζουμε πολύ περισσότερα, σχετικά με την συμμετοχή στις συμβουλευτικές επιτροπές, οι οποίες εκτείνονται σε μερικά τετραγωνικά μέτρα της Euroland, στις Βρυξέλλες, ενώ στερούμαστε πραγματικής γνώσης για τις διαφορετικές αντιμαχόμενες απόψεις, των χιλιάδων πολιτών, που είναι αναγκασμένοι να ζήσουν με τις συνέπειες των αποφάσεών αυτών. [125] Ο Χρυσοχόου σε αυτό το σημείο, υπογραμμίζει, ότι η Ε.Ε., θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από θεσμικές διαδικασίες, οι οποίες θα βασίζονται περισσότερο στην διαβούλευση παρά στο συγκεντρωτικό μοντέλο.[126] Σημαντικό μέτρο προς αυτήν την κατεύθυνση θεωρείται η θέσπιση «βήματος διαλόγου», σχετικά με τα ευρωπαϊκά κοινά ζητήματα, «μια Μόνιμη Συνδιάσκεψη Πολιτών για την Ευρώπη», με σκοπό την ανάδυση μιας δημόσιας διαδικασίας έκφρασης διαφορετικών απόψεων, ως διαδραστική σύμπραξη ίσων και ελευθέρων πολιτών, στα πλαίσια ενός συμμετοχικού ευρωπαϊκού χώρου, ικανού να παράγει διαβούλευση και πολιτική παράλληλα με το εθνικό κράτος.[127]

Επομένως, όπως, υποστηρίζουν οι Eriksen και Fossum, η πραγματική υποστήριξη που αφορά την μορφή και το περιεχόμενο της Ε.Ε., διαμορφώνεται από τους ειδικούς στα θέματα της Ε.Ε., η οποία όμως θα πρέπει να συναντά την πραγματική συναίνεση του ευρύτερου συνόλου των ευρωπαίων πολιτών, οι οποίοι δεν πρέπει να στερούνται γνώσης για τα ευρωπαϊκά δρώμενα. Η παραπάνω πορεία δεν είναι αυτονόητη, καθώς απαιτείται σειρά παραγόντων, όπως ένα αναπτυγμένο σύστημα μέσων μαζικής επικοινωνίας.[128] Σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, όπως δίνονται λίγες πιθανότητες για την σύσταση μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας, σύμφωνα πάντα με το εθνικό πρότυπο[129], κατά τον ίδιο τρόπο πολλοί συγγραφείς εκτιμούν ότι ένα πανευρωπαϊκό σύστημα μέσων μαζικής επικοινωνίας, καθίσταται δύσκολο, έως αδύνατο, να συσταθεί, καθώς η πολιτική επικοινωνία στην Ευρώπη, διακλαδώνεται ακόμα, διαμέσου εθνικών οργανισμών, κομμάτων και εκλεγμένων αντιπροσώπων. Άρα οι ευρωπαϊκοί δρώντες και τα ευρωπαϊκά θέματα συναντούνται στις δημόσιες συζητήσεις σε εθνικό επίπεδο.[130] Τα παραπάνω έχουν μετατοπίσει την συζήτηση στην σφαίρα των μέσων μαζικής επικοινωνίας και έχουν οδηγήσει στο να ορίζεται ο βαθμός ανάδυσης της ευρωπαϊκής

[125] Imig και Tarrow, 2001, στο Trenz Hans- Jorg, 2008, οπ. π.
[126] Chryssochoou D. N 2001, οπ. π.
[127] Χρυσοχόου, Δ., «Σκέψεις για την Ευρώπη που έρχεται», στο *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τέυχος 9, Ιανουάριος-Μάρτιος 2008, σ. 152-157.
[128] Eriksen και Fossum, 2002, στο Trenz Hans- Jorg, 2008, οπ. π. σ.29
[129] Gerhards, 2000, Schlesinger, 2003, Fossum, και Schlesinger, 2007, στο ίδιο, σ.29.
[130] Preston και Horgan 2006, στο ίδιο, σ.29.

δημόσιας σφαίρας, μέσω μετρήσεων του βαθμού εξευρωπαϊσμού της υπάρχουσας σφαίρας, των εθνικών ΜΜΕ.[131]

β) Η οργανωμένη ΚτΠ (ομάδες συμφερόντων, lobbies, οικονομικοί-κοινωνικοί-πολιτικοί εταίροι) και το πρόβλημα δημοκρατικής διαφάνειας

Όσον αφορά την δραστηριότητα των ομάδων συμφερόντων, σύμφωνα με πολλούς συγγραφείς, η ολοένα αυξανόμενη δραστηριότητά τους σε ευρωπαϊκό επίπεδο, θεωρείται ότι αποτελεί κάποια λύση στο πρόβλημα του δημοκρατικού ελλείμματος εντός της Ε.Ε, καθώς η αυξημένη συμμετοχή των πολιτών μέσω των οργανώσεών τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων συνεπάγεται ένα θετικό βήμα προς τον εκδημοκρατισμό της Ένωσης.[132] Ωστόσο, σε αυτό το σημείο γεννιούνται ερωτήματα που αφορούν κατά πόσο η οργανωμένη ΚτΠ σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αντανακλά τις επιθυμίες-διεκδικήσεις και δραστηριότητες των ευρωπαίων πολιτών, καθώς εκτιμάται, ότι πολλές φορές καθίσταται δύσκολο να χαρακτηριστούν ως ΚτΠ, με την παραδοσιακή της έννοια., οι οικονομικοί, οι κοινωνικοί και οι πολιτικοί εταίροι. Συγκεκριμένα, η εξαίρετη ικανότητα στην ειδίκευση δεν συνιστά παράγοντα, ο οποίος θα λειτουργεί εξισορροπητικά της αδυναμίας τους σε επίπεδο δημοκρατικής εκπροσώπησης. Επιπρόσθετα, η ειδίκευση στερείται δημόσιας υποστήριξης και εμπιστοσύνης από την κοινωνία, καθώς αν και νομιμοποιείται, στο βαθμό που παράγει αποτελέσματα, δεν στηρίζεται σε δημοκρατικές διαδικασίες, διαμόρφωσης συλλογικής βούλησης. Ακόμα, γεννιούνται ερωτήματα, αν τα ευρωπαϊκά lobbies, καθίστανται εκπρόσωποι, των πολιτών των κρατών-μελών, ή μονομερώς συγκεκριμένων εθνικών ομάδων πολιτών, οι οποίες τα υποστηρίζουν. Συγκεκριμένα, οι Imig και Tarrow σημειώνουν, ότι αποτελούν απλώς εικονικούς εκπροσώπους στην βάση των πολιτικών θέσεων τις οποίες πρεσβεύουν, ενώ στερούνται ουσιαστικής σχέσης με τους πολίτες, τους οποίους διακηρύσσουν ότι εκπροσωπούν.[133] Όπως θα έλεγε και ο Michels, οι οργανώσεις αυτές το πιο πιθανό είναι να χαρακτηρίζονται από άνισες δυνατότητες διαμεσολάβησης. Επομένως καθίσταται εμφανής η αναγκαιότητα ελέγχου της δραστηριότητας των οργανώσεων των ομάδων συμφερόντων στο επίπεδο της Ε.Ε. καθώς, όπως συμπληρώνει και ο Dahl, υπάρχει κίνδυνος να χειροτερέψει το πρόβλημα της δημοκρατικής διαφάνειας και να εξυπηρετηθούν συμφέροντα εις βάρος των

[131] Trenz, 2004, Risse, 2008, στο ίδιο, σ.29.
[132] Mazey & Richardson 1994, στο Τσινισιζέλης, Μ., Χρυσοχόου, Δ., 1995, οπ. π.
[133] Imig και Tarrow, 2001, στο Trenz Hans- Jorg, 2008, οπ. π.

συμφερόντων των άλλων πολιτών και συνολικά της κοινότητας.[134] Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο ότι τα δημοψηφίσματα του 1992 επέστησαν την προσοχή στο γεγονός ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι κατά βάση μια διαδικασία, τα ηνία της οποίας έχουν οι ελίτ καθώς τόνισαν με αυτόν τον τρόπο πόσο αναγκαίο είναι οι θέσεις των φορέων λήψης αποφάσεων να μην αποκλίνουν σε μεγάλο βαθμό από αυτές της κοινής γνώμης.[135] Τα παραπάνω, υπογραμμίζουν την ανάγκη δημιουργίας ενός περισσότερου ανθρωποκεντρικού και συμμετοχικού πλαισίου.

γ) Δημοψηφίσματα- ένα βήμα προς μια περισσότερο συμμετοχική δημοκρατία

Ο πιο άμεσος τρόπος λοιπόν, για να εκφράσει η κοινή γνώμη την άποψή της σε διάφορα ζητήματα που προκύπτουν είναι το δημοψήφισμα. Η βάση των δημοψηφισμάτων εδράζεται στην αρχή της συμμετοχικής δημοκρατίας. Η συμμετοχική δημοκρατία, η οποία προβάλλεται περισσότερο από την νέα αριστερά,[136] θεμελιώνεται στην αμεσότητα της συμμετοχής, στην διαβούλευση και στη διαμόρφωση της πολιτικής απόφασης. Η πολιτική συμμετοχή λαμβάνει διάφορες μορφές και εκτείνεται από την εκλογική συμμετοχή μέχρι τις ποικίλες εκφάνσεις της συλλογικής δράσης, στα πλαίσια μιας συμμετοχικής δημοκρατίας, η οποία συνδράμει στην διαμόρφωση ενεργών πολιτών και νομιμοποιημένων πολιτικών συστημάτων. Ωστόσο, οι θιασώτες της άμεσης δημοκρατίας, αναγνωρίζοντας ότι η μορφή αυτή δημοκρατίας είναι μάλλον μια ουτοπία στην σημερινή εποχή, επιχειρηματολογούν για όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συμμετοχή, σε όσα δυνατόν περισσότερα θέματα, όσον το δυνατόν περισσότερες φορές.[137] Τέλος, η ισχύς των δημοψηφισμάτων εντός Ε.Ε. πιστοποιείται και από τα δημοψήφισμα του 2005 στην Γαλλία και την Ολλανδία για την ψήφιση του σχεδίου του Ευρωπαϊκού Συντάγματος, καθώς αργότερα και για την επικύρωση της Συνθήκης της Λισαβόνας, κάνοντας φανερή την ανάγκη μεγαλύτερης νομιμοποίησης της Ε.Ε.

Επιχειρώντας, μια σύντομη αναδρομή στην διαδικασία επικύρωσης των ευρωπαϊκών συνθηκών από τα κράτη-μέλη, παρατηρείται ότι η συγκεκριμένη διαδικασία ποικίλει από το ένα κράτος στο άλλο. Ορισμένα κράτη προτιμούν την άμεση δημοκρατία

[134] Dahl, A. R., 1956, στο Τσινισιζέλης, Μ., Χρυσοχόου, Δ., 1995, οπ. π.
[135] Το 1992-93, διενεργήθηκαν τέσσερα δημοψηφίσματα για την κύρωση της Συνθήκης του Μάαστριχτ: βλ. περισσότερα στο Nugent, 2003, οπ. π., σ.603.
[136] Η νέα αριστερά κατά τον Πουλαντζά έχοντας αποδεχτεί ένα είδος ηθικής παρακμής του σοσιαλδημοκρατικού οράματος προτείνει ένα σοσιαλιστικό πλουραλισμό καθιστώντας το Κοινοβούλιο, τις κρατικές γραφειοκρατίες και τα πολιτικά κόμματα πιο ανοικτά και υπόλογα, καθώς οι προτάσεις της εκτείνονται μέχρι την συμμετοχική δημοκρατία του Macpherson, Hirst, Barder, κ.ά. ¨
[137] Barber & Dieter Fucks, 2003, στο Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, « Η έννοια της συμμετοχικής στην σύγχρονη δημοκρατία», στο *Κοινωνία Πολιτών*, Ιανουάριος- Φεβρουάριος-Μάρτιος 2005.

απέναντι σε τέτοια σοβαρά ζητήματα, μέσω της διενέργειας δημοψηφισμάτων, ενώ αντίθετα κάποια άλλα, επιλέγουν τη πιο εσωστρεφή οδό της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, μέσω δηλαδή μιας διαμεσολαβημένης αντιπροσώπευσης, με αποτέλεσμα να μην ανοίγουν τέτοιου είδους ζητήματα στην κοινωνία. Η διενέργεια δημοψηφισμάτων θεωρείται σημαντική για δύο κυρίως λόγους. Σε πρώτο επίπεδο, τα δημοψηφίσματα αποτελούν το πλαίσιο, μέσα στο οποίο συντελείται ουσιαστική ζύμωση γύρω από έναν δημοκρατικό κοινωνικό διάλογο, ο οποίος εστιάζεται σε καίρια ευρωπαϊκά ζητήματα και στις επιλογές των κρατών-μελών. Επιπλέον, σε ένα δεύτερο επίπεδο, σημαντική θεωρείται και η έκβαση αυτών των δημοψηφισμάτων, καθώς αν υπάρχουν μία ή περισσότερες αρνήσεις για επικύρωση αποσαφηνίζεται με αυτόν τον τρόπο το τοπίο, ώστε η Ε.Ε. να μην τελεί υπό καθεστώς ομηρίας κάποιας μειοψηφίας ή εθνικής αρνησικυρίας[138]. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Λουκά Τσούκαλη, εφόσον υπάρχει μεγάλη πλειοψηφία υπέρ των συνθηκών σε δημοψηφίσματα, και όχι απλή επικύρωση από τα εθνικά κοινοβούλια, καθίσταται πολύ πιο δύσκολο το όχι, μιας ή δυο χωρών να υπερισχύσει των ναι των υπολοίπων.[139] Οι παραπάνω απόψεις, καθιστούν ξεκάθαρη τη θέση υπέρ των δημοψηφισμάτων, στην διαδικασία επικύρωσης και στην περίπτωση των τελευταίων συνθηκών, δηλαδή της Συνθήκης για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και της Συνθήκης της Λισαβόνας.

Συμπληρωματικά, με την παραπάνω άποψη, υποστηρίζεται, ότι η μη διεξαγωγή δημοψηφισμάτων, για θέματα υψίστης σημασίας, τα οποία αφορούν το μέλλον και την ποιότητα ζωής των ευρωπαίων πολιτών, υποδηλώνει την απροθυμία των πολιτικών ελίτ να καταστήσουν τους πολίτες συμμέτοχους και συνδιαμορφωτές της διαδικασίας ολοκλήρωσης. Συγκεκριμένα, ενώ στην διαδικασία επικύρωσης της Συνταγματικής Συνθήκης, δόθηκε, μέσω δημοψηφίσματος, η ευκαιρία στους πολίτες της Γαλλίας και Ολλανδίας να εκφράσουν δημοκρατικά την θέλησή τους, στην Συνθήκη της Λισαβόνας προβλέφθηκε δημοψήφισμα μόνο στην Ιρλανδία, όπου και η Συνθήκη απερρίφθη. Αν και θεωρείται απίθανη, η διεξαγωγή δημοψηφισμάτων για όλα τα μεγάλα προβλήματα, που απασχολούν την κοινωνία, όπως τα ζητήματα των εργασιακών σχέσεων, η διαμόρφωση νέων συνθηκών στο κοινωνικο-οικονομικό πεδίο και ο νέος στρατηγικός προσανατολισμός της Ε.Ε., όπως διατυπώθηκε στην Συνθήκη της Λισαβόνας,

[138] Θεολόγου, Κ., 2005, οπ. π.
[139] Τσούκαλης, Λ., *Για ποια Ευρώπη;*, Ποταμός, Αθήνα, 2004.

αποτελούν επιλογές, που πρέπει να τυγχάνουν πληροφόρησης και επικύρωσης από τους πολίτες.[140]

Σύμφωνα με την αντίθετη άποψη, τα δημοψηφίσματα, τα οποία εδράζονται στην αρχή της συμμετοχικής διαδικασίας, αποτελούν πολύ περιορισμένο τρόπο άσκησης της λαϊκής κυριαρχίας, καθώς ο έλεγχος της πολιτικής ατζέντας παραμένει στα χέρια των πολιτικών ελίτ. Ακόμα, υπάρχει ο κίνδυνος, τα δημοψηφίσματα να οδηγήσουν σε μια δημοκρατία χωρισμένη σε θεματικά γκέτο όπου οι πολίτες ψηφίζουν για τα θέματα που τους απασχολούν άμεσα και όχι για όλα τα θέματα. Ακόμα, η ανυπαρξία μέτρων προφύλαξης από τις οργανωμένες ομάδες συμφερόντων που είδαμε πιο πάνω με δυνατότητες πειθούς, ενισχύει τον κίνδυνο να κερδίσουν οι ομάδες αυτές μεγαλύτερη ισχύ από ότι στις αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες. Τέλος, υπάρχει η πιθανότητα υποβολής συνεχών βέτο από τους πολίτες, με αποτέλεσμα την συνεχή ανάσχεση και αναβλητικότητα του κυβερνητικού έργου. Άρα, σύμφωνα με αυτήν την άποψη, οδηγούμαστε σε αποτελέσματα «αντικρατικού λαϊκισμού»,[141] ο οποίος θέτει σε κίνδυνο την ομαλή λειτουργία της δημοκρατικής διακυβέρνησης.

Επομένως, σύμφωνα με τον Nugent, δεν μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι τα δημοψηφίσματα που διενεργήθηκαν κατά καιρούς στην Ε.Ε. συνέβαλαν στην αντιμετώπιση του μεγάλου προβλήματος της Ε.Ε., του γνωστού «δημοκρατικού έλλειμματος». Ακόμα, σύμφωνα με άλλους αναλυτές, στα ευρύτερα πλαίσια συμμετοχικής δημοκρατίας, από την εμπειρική έρευνα, προκύπτει ότι η πολιτική συμμετοχή ενώ επιτυγχάνει σε κάποιο βαθμό την τόνωση της αίσθησης της ατομικής αποτελεσματικότητας και ενθαρρύνει την αντίληψη ότι το πολιτικό σύστημα ανταποκρίνεται στα αιτήματα, ωστόσο δεν προκύπτει ότι ενισχύει τις αξίες της αλληλεγγύης και του κοινοτισμού[142]. Το κρίσιμο ερώτημα δεν περιορίζεται σε τι βαθμό οι πολίτες συμμετέχουν ενεργά αλλά κατά πόσο διαθέτουν την πολιτική παιδεία, τη συνεχή και ουσιαστική μη κατασκευασμένη ενημέρωση, καθώς και την δυνατότητα να κρίνουν και να επιλέγουν μεταξύ πολιτικών προτάσεων και πολιτικών αποτελεσμάτων. Συνεπώς, το ζητούμενο της εποχής, δεν είναι οι νεφελώδεις συζητήσεις περί συμμετοχικής δημοκρατίας, αλλά η διερεύνηση αυτών των διαδικασιών και των θεσμών, μέσω των οποίων τα οργανωμένα και μη συμφέροντα και οι ενώσεις πολιτών θα εμπλακούν στην διαδικασία μιας νέας στρατηγικής ευρωπαϊκού

[140] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π.
[141] Dieter Fucks, 2003, στο Αρβανιτόπουλος, Κ., 2005, οπ. π.
[142] Segall, 2005, στο Λάβδας, Κ., «Ο νέος πραγματισμός και το κοινωνικό κέντρο», στο *Κοινωνικό Κέντρο*, Τεύχος 1, Ιούλιος- Αύγουστος- Σεπτέμβριος, 2007, οπ. π.

εκσυγχρονισμού.[143] Ο θεσμός του δημοψηφίσματος, λοιπόν, είναι χρήσιμος κυρίως σε τοπικό επίπεδο για κοινωνικά-πολιτικά θέματα, ωστόσο η λειτουργία του είναι κυρίως συμπληρωματική με τους δημοκρατικούς θεσμούς.[144]

Συνοψίζοντας, δεδομένου, ότι στην σύγχρονη εποχή της παγκοσμιοποίησης και ειδικότερα στα πλαίσια της Ε.Ε., το παραδοσιακό κρατοκεντρικό σύστημα δεν καθίσταται ικανό να χειριστεί από μόνο του την ατζέντα των διάφορων σοβαρών προβλημάτων και αιτημάτων της κοινωνίας, εκτιμάται ότι ο εξευρωπαϊσμός της ΚτΠ συνιστά ένα ζωτικής σημασίας στόχο για τον εκδημοκρατισμό της Ε.Ε. Σε αυτό το κεφάλαιο, λοιπόν, έγινε μια προσπάθεια να εξεταστεί αν η συμμετοχή των κρατών-μελών στην Ε.Ε., καθώς και η διαδικασία εξευρωπαϊσμού των δημόσιων πολιτικών, παρέχει κίνητρα για την ενδυνάμωση της ΚτΠ, ενώ το γενικότερο ζήτημα που ανακύπτει είναι η δυνατότητα άμεσης εμπλοκής των συλλογικοτήτων στην διαδικασία λήψης αποφάσεων εντός της Ε.Ε.. Παρά, λοιπόν, το αυξανόμενο ενδιαφέρον της Ε.Ε., για την ΚτΠ (διατάξεις για τον Πολίτη και την Ευρωπαϊκή Ιθαγένεια, προσπάθεια βελτίωσης ορίων διαφάνειας, δημοσιοποίησης, πληροφόρησης και επικουρικότητας), η συγκρότηση μια Ευρωπαϊκής ΚτΠ, ουσιαστικά παρούσα στην διαδικασία διαπραγμάτευσης της Ε.Ε., παραμένει δύσκολη. Οι παραπάνω διατάξεις της Ε.Ε., για το συγκεκριμένο θέμα, παραμένουν ανεπαρκείς, καθώς ο εξευρωπαϊσμός της ΚτΠ προϋποθέτει μια ευρωπαϊκή δημόσια σφαίρα, ως πεδίο συνάντησης της πολιτικής κοινωνίας με την ΚτΠ και ένα πανευρωπαϊκό σύστημα μέσων μαζικής ενημέρωσης, ως πεδίο ανάπτυξης δεσμών επικοινωνίας ανάμεσα στους πολίτες. Ωστόσο, η απουσία των παραπάνω, οδηγεί στην έλλειψη ενός ουσιαστικού ευρωπαϊκού διαλόγου, μέσω του οποίου οι ευρωπαϊκές πολιτικές θα καταστούν πιο διαφανείς προς τους πολίτες, έτσι ώστε να επιτραπεί η εμπλοκή τους στις συζητήσεις και να αξιολογηθούν οι πολιτικές που λαμβάνονται στα πλαίσια της Ε.Ε. Τα παραπάνω πιστοποιούν τις δυσκολίες ανάδυσης μιας ΚτΠ ικανής να εμπλακεί στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε επίπεδο Ε.Ε. και επομένως να υπογραμμίσει το δημοκρατικό και κοινωνικό χαρακτήρα του πολιτικού συστήματος της Ε.Ε. Ακόμα και στην περίπτωση που λάβουμε υπόψη την άποψη, που εντοπίζει αυξανόμενη παρουσία των ομάδων συμφερόντων στις Βρυξέλλες, αυτό το γεγονός δεν πιστοποιεί αναγκαστικά τις δυνατότητες συμμετοχής των πολιτών στις διαπραγματικές διαδικασίες, εφόσον υπάρχει πάντα ο κίνδυνος η οργανωμένη ΚτΠ

[143] Λάβδας, Κ., 2007, στο ίδιο.
[144] Nugent, N., 2003, οπ. π.

να μην αντανακλά πάντα τις επιθυμίες και τα αιτήματα των ευρωπαίων πολιτών. Στα πλαίσια του πολυεπίπεδου συστήματος διακυβέρνησης της Ε.Ε., οι οργανώσεις αυτές, (π.χ: οικονομικοί-κοινωνικοί και πολιτικοί έταιροι), χαρακτηρίζονται από άνισες δυνατότητες διαμεσολάβησης, επιτείνοντας με αυτόν τον τρόπο το πρόβλημα της ευρωπαϊκής δημοκρατίας. Παρά λοιπόν τα προβλήματα που μπορεί να προκύψουν από την διενέργεια των δημοψηφισμάτων, το γεγονός ότι δεν ζητείται η γνώμη των ευρωπαίων πολιτών για θέματα όπως τα εργασιακά και οι συντάξεις τα οποία αφορούν άμεσα την καθημερινότητά τους, σε κάθε περίπτωση δεν αποτελεί ένα θετικό βήμα προς την βελτίωση της ευρωπαϊκής δημοκρατίας.

Υπόδειγμα συστήματος, λοιπόν, για την επέκταση των περιθωρίων δράσης των οργανώσεων της ΚτΠ και του Ευρωπαίου Πολίτη ατομικά εντός της Ε.Ε, θεωρείται από μεγάλη κατηγορία Ευρωπαιολόγων, το σύστημα της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, όπως θα εξετάσουμε στο επόμενο κεφάλαιο, όπου ρυθμίζονται και εξισορροπούνται οι σχέσεις κράτους και ΚτΠ, καθώς έχει δικτυακή δομή και είναι αντίθετο, τόσο στις ιεραρχίες όσο και στις αγορές.[145]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

[145] Βασιλόπουλος, Π., « Διακυβέρνηση και Κοινωνία Πολιτών», στην περιοδική έκδοση: *Κοινωνία των Πολιτών*. Ένωση Πολιτών για την Παρέμβαση, 2001: www.paremvassi.gr

ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ: ΘΕΣΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΟΣ

1) Ε.Ε. ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ: ΠΟΛΥΕΠΙΠΕΔΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, όπου η ενότητα **εθνικού κράτους** και κοινωνίας σχετικοποιείται με παράλληλη δημιουργία νέων μορφών εξουσίας και ανταγωνισμού σε διεθνές επίπεδο, το εθνικό κράτος αναγκαστικά καλείται να προσαρμόσει τις λειτουργίες και τον τρόπο άσκησης των αρμοδιοτήτων του στα νέα δεδομένα. Όπως παρατηρούν οι Held και McGrew τα νέα δεδομένα, συνεπάγονται την ισχυροποίηση διεθνών οργανισμών όπως η Ε.Ε., διεθνών ομάδων πίεσης, καθώς και διεθνών κοινωνικών κινημάτων. Επομένως, το εθνικό κράτος από ενιαίος φορέας πολιτικής, έχει μετατραπεί σε ένα διασπασμένο χώρο λήψης αποφάσεων, στον οποίο έχουν παρεισφρήσει διεθνή δίκτυα καθώς και εγχώριοι φορείς.[146] Στην εποχή της «μεταεθνικής δημοκρατίας», πολλοί από τους παραδοσιακούς τομείς κρατικής δραστηριότητας, δεν μπορούν να λειτουργήσουν χωρίς τη θεσμοθέτηση πολυμερών συνεργασιών. Γίνεται λοιπόν προφανής η διαδικασία μετασχηματισμού του εθνικού κράτους, πόσο μάλλον όταν αυτό καθίσταται συστατικό στοιχείο, ενός υπερεθνικού οργανισμού όπως η Ε.Ε.

Οι αλλαγές αυτές, που πραγματοποιούνται σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο[147], όπως και οι επιπτώσεις τους στις λειτουργίες των εθνικών κρατών, έχουν προκαλέσει μια σειρά από αντιμαχόμενες απόψεις για την θέση και την λειτουργία του εθνικού κράτους μέσα στα πλαίσια της Ε.Ε. Πολλοί αναλυτές υποστηρίζουν ότι ο ρόλος του κράτους σε μεγάλο βαθμό παραγκωνίζεται και μειώνεται στα πλαίσια της Ε.Ε., θέση που τους προσφέρει ισχυρή βάση για να υποστηρίξουν ότι η Ε.Ε., χαρακτηρίζεται από

[146] Held, D., -Mc Grew A., *Παγκοσμιοποίηση- Αντιπαγκοσμιοποίηση*, Πολύτροπον, Αθήνα, 2004, σ.39.

[147] Συγκεκριμένα, όσο αφορά το ζήτημα της σχέσης εθνικού κράτους και παγκοσμιοποίησης, σύμφωνα με κάποιους συγγραφείς, η παραπάνω σχέση χαρακτηρίζεται ως «μηδενικού αθροίσματος», γεγονός το οποίο σημαίνει ότι όσο διευρύνεται η παγκοσμιοποίηση τόσο πιο ανίσχυρο καθίσταται το εθνικό κράτος, ενώ σύμφωνα με αντίθετη άποψη, το ίδιο το έθνος-κράτος προωθεί την παγκοσμιοποίηση, καθώς χωρίς την διακρατική και υπερεθνική συνεργασία, δεν μπορεί να εκπληρώσει τους παραδοσιακούς του στόχους. Βλ. Βούλγαρης, Γ., 2008, οπ. π., σ. 365-380.

δημοκρατικό έλλειμμα. Ωστόσο, στον αντίποδα κινούνται αναλυτές οι οποίοι είναι υπέρ της άποψης ότι, οι λειτουργίες του κράτους, απλώς μετασχηματίζονται για την καλύτερη προσαρμογή του στα νέα δεδομένα και τάσσονται υπέρ μιας πολυεπίπεδης διακυβέρνησης εντός της Ε.Ε.. Αυτή η άποψή είναι ταυτόχρονα και ένα από τα επιχειρήματά τους υπέρ της θέσης ότι, οι επιχειρηγματολογίες περί δημοκρατικού ελλείμματος στην Ε.Ε. φαίνονται να είναι υπερβολικές. Ωστόσο, για να προσεγγίσουμε και τις δύο θέσεις χρήσιμο θα ήταν να αναφερθούμε στον νέο τύπο διακυβέρνησης, που κυριαρχεί στα πλαίσια της Ε.Ε.

Η έννοια της διακυβέρνησης[148] εμφανίστηκε στην διεθνή σκηνή, έχοντας ως στόχο, μεταξύ άλλων να διορθώσει τις αδυναμίες του Νέου Δημόσιου Μάνατζμεντ («new public management»), το οποίο για συναπτά έτη αποτέλεσε βασικό υπόδειγμα της διοικητικής επιστήμης, όπου σε πολλές χώρες και με γνώμονα το ίδιο, υλοποιήθηκε σειρά προγραμμάτων μεταρρύθμισης του κράτους. Καθώς, λοιπόν, στα πλαίσια της Ε.Ε., η οικονομία θεωρείται από τους πιο καθοριστικούς παράγοντες αποτελεσματικότητας των εθνικών κρατών, κρίθηκε αναγκαία η εισαγωγή ιδιωτικοοικονομικών κριτηρίων στον τρόπο λειτουργίας της διοίκησης των κρατών-μελών, δηλαδή η υιοθέτηση των πρακτικών του Νέου Δημόσιου Μάνατζμεντ (ΝΔΜ), με την παρεπόμενη υιοθέτηση της κουλτούρας της αποτελεσματικότητας, της απόδοσης και της παραγωγικότητας.[149] Ωστόσο, σειρά συγγραφέων όπως οι Bevir & Rhodes, ο Harlow και ο Klijn επισήμαναν ότι η υιοθέτηση κριτηρίων οργάνωσης και λειτουργίας, που συναντούνται στον ιδιωτικό τομέα, οδήγησαν στην «αποκένωση του Κράτους»[150]. Σε αυτό το σημείο η Διακυβέρνηση εργάζεται στην κατεύθυνση επαναπροσδιορισμού των διοικητικών μεταρρυθμίσεων με πολιτικούς όρους, καθώς σύμφωνα με την παραπάνω άποψη καθίσταται αναγκαία η ενδυνάμωση του ρόλου του εθνικού κράτους και ταυτόχρονα η ενίσχυση των σχέσεων του με τα διάφορα κοινωνικά υποσυστήματα όπως είναι οι αγορές.

Κατά αυτόν τον τρόπο λοιπόν, αναπτύχθηκε μια νέα θεωρία οργάνωσης του κράτους, αυτή της **πολυεπίπεδης διακυβέρνησης** (Multilevel Governance). Με τον όρο διακυβέρνηση εκφράζεται κυρίως η ανάγκη συνεργασίας και συντονισμού περισσότερων κρατών, με νομοθετικές ρυθμίσεις, ελέγχους, παρεμβάσεις και κυρώσεις, για θέματα που ξεπερνούν τα όρια του κράτους. Η διακυβέρνηση υποστηρίζει τον

[148] Παγκόσμια Τράπεζα, 1989.
[149] Μιχαλόπουλος Ν., *Από τη δημόσια γραφειοκρατία στο δημόσιο management*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2003, σ.55.
[150] Στο, Καρκατσούλης, Π., 2007, οπ. π., σ.49.

επιτελικό ρόλο του κράτους, εντός του οποίου λειτουργούν οι τοπικές-περιφερειακές αρχές, οι οποίες δεν καθίστανται εξάρτημα της κεντρικής διοίκησης, καθώς διαθέτουν μεγάλο βαθμό αυτονομίας. Έτσι το έθνος-κράτος δρα επιτελικά στο επίπεδο των κεντρικών υπηρεσιών και εκτελεστικά στο επίπεδο των αποκεντρωμένων μονάδων.

Σύμφωνα με διακηρύξεις των Ηνωμένων Εθνών, ως Διακυβέρνηση ορίζεται «η διαδικασία μέσω της οποίας θεσμοί, επιχειρήσεις και ομάδες πολιτών οργανώνουν τα ενδιαφέροντά/συμφέροντά τους, ασκούν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους και διαμεσολαβούν τις διαφορές τους»[151]. Στα πλαίσια, λοιπόν, της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης της Ε.Ε., δημιουργείται ένα πλαίσιο στο οποίο διασφαλίζεται μια ισχυρή εταιρική διακυβέρνηση, κράτους και ΚτΠ, η οποία μπορεί να θεωρηθεί ως μηχανισμός που ενστερνίζεται τις αρχές του νέου δημόσιου management, ωστόσο υιοθετεί ταυτόχρονα και ορισμένα βασικά κοινωνικά κριτήρια και λειτουργίες. Οι συλλογικότητες της ΚτΠ συνεργάζονται με το κράτος, στην προσπάθεια του τελευταίου να αμβλύνει τις συγκρούσεις και να αυξήσει τη νομιμοποίηση μέσω της μετατόπισης πόρων και αρμοδιοτήτων προς την βάση.[152] Ενώπιον λοιπόν μιας πολυεπίπεδης διακυβέρνησης μπορούμε να κάνουμε λόγο για ένα «δικτυακό κράτος».

Το δικτυακό κράτος κατά τον Castells είναι ένα κράτος που αποτελείται από κοινούς οργανισμούς, το οποίο λειτουργεί μέσα από διαπραγματεύσεις και αλληλεπιδράσεις σε όλη την αλυσίδα λήψης αποφάσεων: εθνικές κυβερνήσεις, υπερεθνικά σώματα, διεθνείς οργανισμούς, τοπικές κυβερνήσεις και μη κυβερνητικές οργανώσεις. Τα στοιχεία της αλυσίδας αυτής λειτουργούν ως κόμβοι στο δίκτυο, οι οποίοι συμμετέχουν στην λήψη των αποφάσεων. Συγκεκριμένα η λήψη των αποφάσεων και η αντιπροσώπευση λαμβάνουν χώρα καθ'όλο το μήκος της αλυσίδας και όχι πάντα με ιεραρχική σειρά.[153] Το νέο δικτυακό κράτος λοιπόν, το οποίο διακρίνεται από την πρακτική της διακυβέρνησης στο εσωτερικό του, λειτουργεί ως δίκτυο, στο οποίο όλοι οι κόμβοι αλληλεπιδρούν και είναι εξίσου αναγκαίοι για την απόδοση των κρατικών λειτουργιών.[154]

Για τους υποστηρικτές της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, η Ε.Ε. γίνεται αντιληπτή ως οργανωμένη πολιτεία στην οποία η εξουσία και η επιρροή ασκούνται σε πολλά

[151] Καρκατσούλης, Π., 2007, οπ. π., σ. 50.
[152] Καρκατσούλης Π., *Το Κράτος σε μετάβαση*, Σιδέρης Αθήνα, 2004, σ.311.
[153] Π.χ: Η περιφέρεια μπορεί να έρθει σε επαφή άμεσα με τα όργανα της Ε.Ε., χωρίς να χρειάζεται να περάσει από την κεντρική διοίκηση.
[154] Carnoy, M,.- Castells, « Η Παγκοσμιοποίηση, Η Κοινωνία της γνώσης και το κράτος: Ο Πουλατζάς στα τέλη της χιλιετίας», στο: Α. Ρήγας, Κ. Τσουκαλάς (επιμ). Η *πολιτική σήμερα. Ο Νίκος Πουλαντζάς και επικαιρότητα του έργου του*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2001.

επίπεδα διακυβέρνησης. Ο διαχωρισμός μεταξύ εσωτερικής και διεθνούς πολιτικής, ο οποίος βρίσκεται στο επίκεντρο του κρατοκεντρικού μοντέλου, απορρίπτεται. Τα κράτη σαφώς και αποτελούν αναπόσπαστο και ισχυρό μέρος της Ε.Ε., ωστόσο δεν συνιστούν πλέον τη μόνη επαφή μεταξύ υπερεθνικού και υποεθνικού στίβου, καθώς μοιράζονται, χωρίς να μονοπωλούν, τον έλεγχο σε πολλές δραστηριότητες, ρόλο που τους αποδίδουν οι περισσότεροι υπέρμαχοι της κρατοκεντρικής προσέγγισης.[155]

Η Ε.Ε. κάνει αναφορά στις αρχές και τους κανόνες λειτουργίας της στην λεγόμενη **Λευκή Βίβλο** για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση. Η Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση, λοιπόν, διέπεται από τις αρχές που προάγουν την μεγαλύτερη συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων και τη διαφάνεια στην λήψη αποφάσεων, μέσω της ενίσχυσης της λογοδοσίας και της υπευθυνότητας των συμμετεχόντων στις αποφάσεις. Ακόμα, μέσα στις αρχές της καλής διακυβέρνησης, περιλαμβάνονται ο σχεδιασμός και η εφαρμογή πολιτικών που εξασφαλίζουν την αποτελεσματικότητα και την συνοχή των Ευρωπαϊκών Πολιτικών, καθώς προωθείται και η αρχή της επικουρικότητας στις προσπάθειες της Επιτροπής και των κοινοτικών οργάνων να αντιμετωπίσουν την εκτεταμένη γραφειοκρατία των Βρυξελλών, η οποία αποτελεί εμπόδιο στην πραγματοποίηση των κοινοτικών στόχων. Οι παραπάνω βασικές αρχές που διέπουν την λειτουργία της Ε.Ε., καθίστανται εξέχουσας σημασίας, στο βαθμό που συνδράμουν προς την κατεύθυνση εγκαθίδρυσης μιας περισσότερο δημοκρατικής διακυβέρνησης. Επομένως, με την διατύπωση των γενικών αρχών Ευρωπαϊκής Διακυβέρνησης, στην Λευκή Βίβλο, επισημαίνεται η σημασία της Δημοκρατίας και του Κράτους Δικαίου στο εσωτερικό των κρατών-μελών, αρχές οι οποίες δύναται να εφαρμοστούν σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης, σε παγκόσμιο, ευρωπαϊκό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό.[156] Συμπεραίνουμε λοιπόν, από τα παραπάνω, ότι η Ε.Ε., διέπεται από αρχές γενικού ενδιαφέροντος, οι οποίες δεν οδηγούν αναγκαστικά στην επίτευξη συγκεκριμένων στόχων, αλλά γενικών, οι οποίοι εξειδικεύονται κατά περίπτωση από τα κράτη-μέλη.

Επιπλέον, η Λευκή Βίβλος προωθεί και την ευρύτερη **διαβούλευση**, στα πλαίσια της Ε.Ε., η οποία όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, δύναται να αποτελέσει την βάση αλληλεγγύης μεταξύ, των πολιτών των κρατών-μελών της Ε.Ε., καθώς ταυτόχρονα να συμβάλλει σε κοινά αποδεκτούς θεσμούς και διαδικασίες αποφάσεων σε υπερεθνικό επίπεδο. Η δημόσια διαβούλευση διασφαλίζει λοιπόν νέες μορφές δημοκρατικής διακυβέρνησης και καθίσταται κινητήρια δύναμη για να ενοποιηθούν σε

[155] Nougent, N., οπ. π.
[156] Λευκή Βίβλος για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση στο Καρκατσούλης, Π., 2007, οπ. π.

ευρωπαϊκό επίπεδο αντιλήψεις και συμφέροντα. Σε αυτήν την κατεύθυνση η Συνθήκη της Λισαβόνας θεωρείται ότι προχωράει θετικά προς την κάλυψη του δημοκρατικού ελλείμματος, διαμέσου των ρυθμίσεών της στο κεφάλαιο «δημοκρατικές αρχές». Οι αρχές αυτές θεωρείται ότι συντελούν στην διαμόρφωση ενός συστήματος περισσότερο ανοικτού στην δημόσια διαβούλευση για τις πολιτικές της.[157]

Όπως, επισημαίνει μεγάλη κατηγορία αναλυτών, όπως οι Moravcsik, Hoffman, Milward, Taylor, κ.ά, η ευρωπαϊκή ενοποίηση όχι μόνο δεν εξασθένισε ή υπονόμευσε το εθνικό κράτος αλλά αντίθετα το διέσωσε ενισχύοντας τις εξουσίες, τον έλεγχο, την θέση και την αυτονομία του κράτους σε σχέση με την κοινωνία και άλλα στοιχεία του πολιτικού συστήματος[158]. Όπως συμπληρώνει ο Milward, το κύρος και άρα η νομιμοποίηση του εθνικού κράτους επανα-ισχυροποιήθηκε μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο, επειδή ορισμένοι στόχοι του εθνικού κράτους δεν μπορούσαν να επιτευχθούν μόνο με εθνικά μέσα και γι αυτό το λόγο επελέγη η ολοκλήρωση ως μέσο για την προώθησή τους.[159] Τέλος, ο Moravcsik, ο οποίος συγκαταλέγεται και αυτός στους εκφραστές του *φιλελεύθερου διακυβερνητισμού*, υποστηρίζει ότι πηγή νομιμοποίησης του κοινοτικού συστήματος είναι τα κράτη-μέλη και επομένως δεν υφίσταται έλλειμμα νομιμοποίησης.[160] Συγκεκριμένα κατά τον Moravcsik, οι προτιμήσεις των κρατών-μελών διαμορφώνονται ελεύθερα από τα ίδια, με γνώμονα πάντα το εκάστοτε εθνικό τους συμφέρον, ασκώντας πλήρη έλεγχο στα κοινοτικά δρώμενα. Τα κράτη-μέλη λοιπόν, δίνουν την εντολή στα υπερεθνικά όργανα κατά την διαμόρφωση των κοινοτικών πολιτικών και την άσκηση της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης. Τέλος, για τους εκφραστές του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού όπως ο Moravcsik η απόλυτη ανεξαρτησία των υπερεθνικών οργάνων τίθεται υπό αμφισβήτηση, καθώς ο πρωτοβουλιακός ρόλος της Επιτροπής έχει περιοριστεί σε μεγάλο βαθμό, διότι μεγάλο κομμάτι της ατζέντας διαμορφώνεται από τα κράτη-μέλη στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Ακόμα, η άσκηση εκτελεστικών αρμοδιοτήτων από την Επιτροπή συντελείται με την εξουσιοδότηση του Συμβουλίου και υπό την επίβλεψη των επιτροπών εθνικών εκπροσώπων καθώς επίσης και στο πεδίο των εξωτερικών σχέσεων της Ε.Ε., η Επιτροπή διαπραγματεύεται με τρίτες χώρες, στα πλαίσια των εντολών του Συμβουλίου και με την βοήθεια διάφορων επιτροπών εθνικών εκπροσώπων. Η

[157] Στεφάνου, Κ., «Ο εκδημοκρατισμός της Ένωσης: Ένα άπιαστο όνειρο; Σκέψεις με αφορμή τη Συνθήκη της Λισσαβώνας», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, τεύχος 9, 2008.
[158] Π.χ: Πολιτικά κόμματα (πελατειακό σύστημα).
[159] Moravcsik,, Hoffman, Milward, Taylor, στο Ιωακειμίδης, Π., 1998, οπ. π..
[160] Moravcsik Andrew, 2004, οπ. π.

συμμετοχή στους διεθνείς οργανισμούς προκαλεί ανακατανομή εξουσίας, επιρροής, πόρων και πληροφόρησης υπέρ της εκτελεστικής εξουσίας, υπέρ των εκτελεστικών θεσμών και σε βάρος του Κοινοβουλίου[161], σχετικά με το οποίο θα αναφερθούμε στο επόμενο κεφάλαιο.[162]

Ωστόσο, η αντίθετη άποψη εστιάζει στην θέση ότι στα πλαίσια της Ε.Ε. συντελείται διαδικασία εξασθένισης του κράτους. Συγκεκριμένα, η συμμετοχή στην ευρωπαϊκή ενοποίηση αναγκάζει τελικά το κράτος να διαμοιρασθεί εξουσίες και λειτουργίες με υπερεθνικούς θεσμούς, καθώς προσφέρει μέσα και δυνατότητες σε άλλα στοιχεία του πολιτικού και κοινωνικού συστήματος να συμμετάσχουν ή να επηρεάσουν την διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής. Επομένως, ο ρόλος, οι εξουσίες και η αυτονομία του κράτους εξασθενίζουν μέσω του εξευρωπαϊσμού, όπου ως εξευρωπαϊσμός ορίζεται η εξελικτική διαδικασία, η οποία επαναπροσανατολίζει την κατεύθυνση και το περιεχόμενο της εσωτερικής πολιτικής σε τέτοιο βαθμό , ώστε η πολιτική και η οικονομική δυναμική της Ε.Ε. να καθίσταται μέρος της οργανωτικής λογικής του εθνικού πολιτικού συστήματος και της διαδικασίας διαμόρφωσης πολιτικής.[163] Σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, μόνο το κράτος μπορεί να εξασφαλίσει την νομιμοποίηση στις αποφάσεις και τις κατευθύνσεις που αφορούν την διοίκηση των δημόσιων υποθέσεων. Αν και οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) και πλήθος άλλων ενώσεων πολιτών, συνδράμουν θετικά προς την ενδυνάμωση της Δημοκρατίας, καλλιεργώντας ταυτόχρονα δημοκρατική συνείδηση στους πολίτες, ωστόσο δεν μπορούν να υποκαταστήσουν το κράτος, ούτε να τεθούν σε θέση παραλληλίας προς αυτό.[164]Άρα, σύμφωνα με την «κρατοκεντρική προσέγγιση», τα υποεθνικά επίπεδα διαθέτουν ελάχιστα περιθώρια να ασκήσουν σημαντική επίδραση στα αποτελέσματα των πολιτικών, καθώς ελάχιστα στοιχεία αποδεικνύουν το αντίθετο, πέρα από τον τομέα της πολιτικής συνοχής, από τον οποίο οι αναλυτές υπέρ της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης αντλούν τις περισσότερες αποδείξεις τους.[165]

---

[161] Moravcsik Andrew, " Why the European Union Strengthens the State: Domestic Politics and International Cooperation", Center for European Studies, Harvard University, Working Paper Series #52, 1994.

[162] Ωστόσο, το γεγονός, ότι ο διακυβερνητικός χαρακτήρας των θεσμών που συγκροτούν την Ε.Ε., καθώς και οι αντίστοιχες διαδικασίες λήψης αποφάσεων, αναβάθμισαν τον ρόλο της εκτελεστικής εξουσίας και της γραφειοκρατίας, δεν πρέπει να συνδέεται με την συζήτηση σχετικά με το αν το εθνικό κράτος μετασχηματίζεται, ενισχύεται ή εξασθενεί στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. Βλ. περισσότερα στο Βούλγαρης, Γ., 2008, οπ. π., σ.168-173.

[163] Ιωακειμίδης, Π.,1998, οπ. π.

[164] Καρκατσούλης, Δ., 2007, οπ. π.

[165] Nugent, N., οπ. π., σ .625-627.

Οι εκφραστές του «ιστορικού θεσμισμού» (historical institutionalism), όπως ο Pierson κ.ά., υποστηρίζουν ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αποτελεί μια «προδιαγεγραμμένη» πορεία, καθώς οι σημερινές επιλογές των κρατών-μελών έχουν σε μεγάλο βαθμό καθοριστεί και επηρεαστεί από προηγούμενες επιλογές. Παρά το γεγονός ότι ο πρωτοβουλιακός ρόλος της Επιτροπής έχει περιοριστεί, ωστόσο τα κράτη έχουν χάσει τον έλεγχο της νομοθετικής διαδικασίας. Ειδικότερα, στις περιπτώσεις και στους τομείς που το Συμβούλιο αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία καθώς προβλέπεται ταυτόχρονη συναπόφαση Συμβουλίου-Κοινοβουλίου, τα περιθώρια των ελιγμών των δύο οργάνων είναι σημαντικά. Επιπλέον, η Επιτροπή, κατά όλη τη διάρκεια της νομοθετικής διαδικασίας, έχει την δυνατότητα να ασκήσει με πολύ μεγάλη άνεση τον πρωτοβουλιακό και διαμεσολαβητικό της ρόλο, συμπληρώνοντας με την σειρά της τον μεγάλο βαθμό αυτονομίας του νομοθετικού τριγώνου. Ακόμα, η Επιτροπή, διαθέτει ουσιαστική αυτονομία έναντι των κρατών-μελών κατά την εφαρμογή της πολιτικής του ανταγωνισμού, περιλαμβανομένου και του ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων καθώς και στο επίπεδο των εξωτερικών σχέσεων στην ουσία αυτονομείται σε μεγάλο βαθμό από το πλαίσιο των διαπραγματευτικών εντολών.[166]

Τέλος, συνοψίζοντας τις θέσεις της «νέο-θεσμικής προσέγγισης» (new institutionalism), καταλήγουμε ότι ο ρόλος των υπερεθνικών οργάνων καθίσταται πολύ σημαντικός στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, καθώς οι αποφάσεις που λαμβάνονται σε επίπεδο Ε.Ε. επηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό από τα υπερεθνικά όργανα, τα οποία έχουν επηρεαστεί από τις ομάδες συμφερόντων και τις διαδικασίες «της άτυπης διακυβέρνησης»[167]. Ωστόσο, γενική παραδοχή αποτελεί ότι η δυναμική των αποφάσεων που λαμβάνονται διαφέρει ανά τομέα πολιτικής, παρόλο το γεγονός ότι υπάρχει μια κλασική μέθοδος λήψης αποφάσεων. [168] Ακόμα, όσο αφορά το σύστημα της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, αυτό γίνεται αντιληπτό κυρίως στο πεδίο των διαρθρωτικών πολιτικών, όπου η αρχή της επικουρικότητας διασφαλίζει την συμμετοχή του κράτους, της τοπικής αυτοδιοίκησης, των κοινωνικό-επαγγελματικών οργανώσεων, κ.ά, στον σχεδιασμό και στην ολοκλήρωση των προγραμμάτων, παρέχοντας μια μορφή

[166] Στεφάνου-Πετρουλάκης, 2005, οπ. π.
[167] Christiansen, T., 2004, στο ίδιο.
[168] Για παράδειγμα, για θέματα όπως της δημόσια υγείας, προστασίας περιβάλλοντος, κ.ά. η Επιτροπή βασίζεται κατά πολύ μεγάλο βαθμό στην γνώμη κα τα πορίσματα των ανεξάρτητων ευρωπαϊκών αρχών, οι οποίες κατά κάποιο τρόπο συνιστούν μορφή νομιμοποίησης.

νομιμοποίησης εναλλακτικού χαρακτήρα στον τομέα των αναδιανεμητικών πολιτικών.[169]

Σε συνέχεια των παραπάνω απόψεων, μια λιγότερο ενθουσιώδης προσέγγιση για την διακυβέρνηση, όπως εκφράστηκε από σειρά συγγραφέων όπως ο Benz και ο Papadopoulos, εντοπίζει έλλειμμα δημοκρατίας στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Διακυβέρνησης.[170] Το κεντρικό επιχείρημα της παραπάνω άποψης, είναι ότι το έλλειμμα δημοκρατίας εντοπίζεται ακριβώς στο σημείο σύζευξης των δικτύων διακυβέρνησης με τους δημοκρατικούς θεσμούς. Τα δίκτυα εφόσον είναι αποσυνδεμένα μεταξύ τους, προκαλούν έλλειμμα δημοκρατικού ελέγχου και λογοδοσίας. Συγκεκριμένα, το πρόβλημα επισημαίνεται σε μια σειρά από παράγοντες, ένας από τους οποίους είναι και η έλλειψη ευρύτερης ορατότητας των δικτύων πολιτικής, γεγονός που δημιουργεί μειωμένη διαφάνεια των διαδικασιών, η οποία με την σειρά της οδηγεί στην έλλειψη σύζευξης με τους δημοκρατικούς θεσμούς. Σύμφωνα, με την παραπάνω άποψη ίσως η άτυπη αυτή διαδικασία έχει προκληθεί, πολλές φορές εσκεμμένα. Επομένως, η απόδοση ευθυνών σε κάποιο συγκεκριμένο δίκτυο καθίσταται πολύ δύσκολο εγχείρημα. Ωστόσο, η έλλειψη διαφάνειας των διαδικασιών δεν αποτελεί ένα σπάνιο φαινόμενο, πάραυτα, νέο θεωρείται, το γεγονός ότι τα δίκτυα πολιτικής καθίστανται σήμερα περισσότερο πλουραλιστικά και σύνθετα, λόγω της αυξημένης πολυπλοκότητας των κοινωνιών και της αποεθνικοποίησης. Ο Bovens σε αυτό το σημείο προσπαθώντας να επισημάνει τις αρνητικές συνέπειες των παραπάνω σε επίπεδο απόδοσης ευθυνών, χρησιμοποιεί την φράση «the problem with many hands» ως το «παράδοξο της διαμοιρασμένης ευθύνης».[171]

Ενώ, τα παραπάνω προβλήματα δύναται να αμβλυνθούν με αντίστοιχη σειρά μέτρων που θα εξασφαλίζει περισσότερη διαφάνεια, ωστόσο, και σε αυτήν την περίπτωση δεν παρέχεται καμιά εγγύηση ότι τα μέτρα αυτά θα οδηγήσουν και στην απόδοση των ευθυνών, καθώς παρατηρείται αποσύνδεση των δικτύων διακυβέρνησης από τους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς, δηλαδή τα κοινοβούλια. Σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν γεννάται το ερώτημα σε τι μέτρο είναι σε θέση οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί, να ελέγξουν αποφάσεις, οι οποίες προέρχονται από τα δίκτυα διακυβέρνησης. Ο ρόλος των Κοινοβουλίων, σήμερα είναι εξασθενημένος. Αν και τυπικά, διατηρούν την δυνατότητα

[169] Στεφάνου, Κ. «Το θεσμικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Κεφ: ΙΙΙ, στο ίδιο.
[170] Benz, A. & Papadopoulos, Y., (eds), *Governance and Democracy. Comparing National, European and International Experiences*, London: Routledge, 2005.
[171] Bovens, M., 1998, στο Papadopoulos, Y., «Network Governance: Governance without Parties?», Workshop "*Democracy and Political Parties*", Paper prepared for the ECPR Joint Sessions, Granada, 14-19 April 2004, σ. 5.

τους, να παρεμβαίνουν και να ελέγχουν, ωστόσο, δεν διαθέτουν την απαραίτητη γνώση, αλλά την απαραίτητη πολιτική βούληση[172], ώστε η παρέμβαση και ο έλεγχος που ασκούν να καθίστανται ουσιαστικοί[173]. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Andersen και ο Burns μίλησαν και για μετακοινοβουλευτική διακυβέρνηση («postparliamentary governance»).[174] Άρα, ιδιαίτερης σημασίας καθίσταται η ενίσχυση των κοινοβουλευτικών θεσμών, όχι μόνο απέναντι στις κυβερνητικές αποφάσεις, αλλά και απέναντι στα δίκτυα διακυβέρνησης. Ακόμα, σε διακυβερνητικό επίπεδο, η σφαίρα επίλυσης προβλημάτων «sphere of "politique des problèmes"», φαίνεται πως έχει αποσυνδεθεί με την σφαίρα της κοινής γνώμης, «sphere of "politique d'opinion"», η οποία παραδοσιακά ανήκε στην σφαίρα του κομματικού ανταγωνισμού.[175] Επομένως, στα πλαίσια της Ε.Ε., οι παραπάνω σφαίρες αυτονομούνται, σε αντίθεση με το εθνικό, το οποίο διέπεται από τον οξύ χαρακτήρα του κομματικού ανταγωνισμού.[176] Άρα, η Ε.Ε., χαρακτηρίζεται ως ένα σύστημα χωρίς «κομματικό συντονιστή», ο οποίος παραδοσιακά συντελούσε στην εναρμόνιση των σχέσεων μεταξύ διαφορετικών θεσμών μέσα στο πολιτικό σύστημα, και απέτρεπε την αυτονομία των υποσυστημάτων, στο βαθμό που αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους θεσμούς ελέγχου της εξουσίας.[177]

Επιπλέον, όπως προαναφέραμε, η πολυεπίπεδη διάσταση της διακυβέρνησης μεγεθύνει τα προβλήματα, και συγκεκριμένα τα προβλήματα καταμερισμού ευθυνών. Παρατηρείται, λοιπόν ότι αναπτύσσονται συμπεριφορές αποφυγής της ευθύνης, καθώς όπως συμβαίνει σε πολλές περιπτώσεις, οι υπεύθυνοι, ιδιοποιούνται οποιαδήποτε απόφαση που μπορεί να έχει θετικό αποτέλεσμα, ενώ στην αντίθετη περίπτωση απαλλάσσονται των ευθυνών[178]. Η λογοδοσία των δικτύων είναι κυρίως διοικητικής φύσεως, όπου κυριαρχεί ένας τεχνοκρατισμός, ο οποίος δεν ευνοεί μια ουσιαστική λογοδοσία απέναντι στους πολίτες. Συνήθως, μόνο οι συμμετέχοντες στα δίκτυα τυγχάνουν της απαραίτητης πληροφόρησης, καθώς επιπλέον τις πιο πολλές φορές δεν χρειάζεται να λογοδοτήσουν, καθώς δεν τους ζητείται. Συνήθως, υποχρεώνονται να λογοδοτήσουν ανάμεσα στα μέλη των δικτύων και όχι στους εντολείς καθώς οι εταίροι

[172] η αντίστοιχη πολιτική βούληση δεν είναι δεδομένη για τους εκλεγμένους αντιπροσώπους, οι οποίοι εξυπηρετούν τα ιδιωτικά συμφέροντα τα οποία εκπροσωπούνται στα πολιτικά δίκτυα.
[173] Ωστόσο υπάρχουν διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα κοινοβούλια κάθε χώρας.
[174] Andersen and Burns, 1996, στο Papadopoulos, Y., 2004, οπ. π., σ.5.
[175] Leca, 1996, στο ίδιο, σ.5.
[176] Για τον ρόλο τον κομμάτων, μέσα στα πλαίσια της Ε.Ε., θα γίνει αναλυτικότερη αναφορά σε επόμενο κεφάλαιο.
[177] Moschonas, G.,2009α, (forthcoming), οπ. π..
[178] Στην «μετατόπιση της ευθύνης», αναφέρονται και οι Follesdal, A.& Hix, S., 2006, οπ. π..

είναι πιο ικανοί να ασκήσουν πίεση στα δίκτυα παρά οι ομάδες αναφοράς[179]. Ωστόσο, οι προτιμήσεις των εταίρων δεν συμπίπτουν απαραίτητα με αυτές των εντολέων.[180] Επομένως, αν και τα δίκτυα πρέπει να καθίστανται ευρέως πλουραλιστικά, ωστόσο η δυναμική των δικτύων δεν δύναται να διατηρήσει τον πλουραλισμό, διότι δεν επιτυγχάνεται η απαραίτητη συναίνεση[181]. Η λογοδοσία καθίσταται λοιπόν περισσότερο εσωτερική, η οποία δεν έχει καμία σχέση με το ευρύτερο κοινό, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη συνδρόμων ελιτισμού[182].

Επιπλέον, σειρά συγγραφέων, ασχολούνται με το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην **ευρωπαϊκή διακυβέρνηση και την παγκόσμια διακυβέρνηση**. Εκτιμάται, λοιπόν, ότι δεν υπάρχει μια ευθεία συσχέτιση μεταξύ παγκόσμιας διακυβέρνησης, εξευρωπαϊσμού και εθνικών μεταρρυθμίσεων, καθώς οι σχέσεις τους δεν μπορεί παρά να είναι μόνο πλάγιες και επισημαίνεται η σημασία της διατήρησης της αυτοτέλειας κάθε ενός από τα παραπάνω πεδία. Συγκεκριμένα, στα πλαίσια της παγκόσμιας διακυβέρνησης συντελείται η διατύπωση των αρχών και των στόχων που διέπουν την διοίκηση των διαφορετικών εθνικών οντοτήτων, ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση, ως επιμέρους οντότητα αποσκοπεί στην προώθηση ενός επιμέρους συστήματος αξιών διακυβέρνησης, οι οποίες καθίστανται σημαντικές για τους Ευρωπαίους Πολίτες των κρατών-μελών. Τέλος, οι διοικήσεις σε εθνικό επίπεδο συνδράμουν με την ιδιαίτερη λογική της η κάθε μία, στα πλαίσια του ιδιαίτερου συστήματος διακυβέρνησής στο οποίο υπάγονται. Ωστόσο, παρά την αυτοτέλεια των παραπάνω, κάθε μια δύναται να επηρεάζει την άλλη, καθώς οι επιπτώσεις μεταξύ των τριών καθίστανται αλληλένδετες, γεγονός που κατά συνέπεια οδηγεί σε ανακατατάξεις στην ρύθμιση των εσωτερικών μηχανισμών τους. Επιπλέον, εκτιμάται, ότι τα παραπάνω πιστοποιούνται και από τις προσπάθειες της Ε.Ε., να ορίσει τους κανόνες λειτουργίας, αναφερόμενη στην Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση μέσω της Λευκής Βίβλου για την Διακυβέρνηση. Οι μεταρρυθμίσεις-αρχές της Λευκής Βίβλου για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση, για τις οποίες έγινε εκτενέστερη αναφορά παραπάνω, δύναται να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες. Η μία κατηγορία, προωθεί την ενδυνάμωση των δημοκρατικών διαδικασιών, μέσω της λογοδοσίας, της διαφάνειας και της σαφήνειας, καθώς η δεύτερη θεωρείται ότι προάγει περισσότερο την

[179] Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι οι διαδράσεις μεταξύ των δικτύων δεν είναι ορατές στο ευρύ κοινό, για τον επιπλέον λόγο ότι δεν τυγχάνουν προβολής από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.
[180] Papadopoulos, Y., 2004, οπ. π.
[181] Επιπλέον, υπάρχει και η άποψη ότι η αύξηση λογοδοσίας εκτός δικτύου, μπορεί να είναι δυσλειτουργική.
[182] Για αυτό το λόγο δεν πρέπει να εξιδανικεύεται η ΚτΠ.

αποτελεσματικότητα, μέσω των αρχών της αποδοτικότητας και συνοχής.[183] Σε αυτό το επίπεδο μόνο, των γενικών αρχών, διαφαίνεται η ταύτιση των στόχων του εξευρωπαϊσμού με την παγκόσμια διακυβέρνηση. Η παραπάνω διαπίστωση αποτελεί και έναν από τους λόγους, για τους οποίους τα κράτη-μέλη παίρνοντας μέρος στην παγκόσμια διακυβέρνηση, δεν θεωρούν ότι η δραστηριότητα τους αυτή έρχεται σε σύγκρουση, με την παράλληλη δραστηριότητά τους σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Τέλος, ακόμη και σε εθνικό επίπεδο, οι θεωρούμενες δεσμευτικές πολιτικές που πηγάζουν από την Ε.Ε., υπάγονται πάντα στην επιλογή των κρατών-μελών να τις υιοθετήσουν ή όχι, καθώς η νομιμοποίησή τους αποτελεί υπόθεση των εθνικών κυβερνήσεων. Άρα τα κράτη-μέλη αποτελούν την βασική προϋπόθεση ενσωμάτωσης της όποιας πολιτικής και τόσο η παγκόσμια διακυβέρνηση όσο και ο εξευρωπαϊσμός αποτελούν διαδικαστικά όρια της εθνικής διακυβέρνησης.[184] Το πρωτεύον ζήτημα, λοιπόν, που πρέπει να διασφαλιστεί είναι η ανάπτυξη μιας Διακυβέρνησης, ικανής να ενσωματώσει όλο και περισσότερα υποδείγματα διοίκησης κρατών και κοινωνιών, ώστε να προκύψει η περαιτέρω επεξεργασία αρχών και μεθόδων, μέσω των οποίων τα εθνικά κράτη θα συγκρίνουν, θα ταυτοποιήσουν και θα διαφοροποιήσουν τα δικά τους διοικητικά συστήματα.[185] Ωστόσο, σύμφωνα με την αντίθετη άποψη, η διαφορετικότητα και η ποικιλότητα οδηγούν στην ευρωπαϊκή σύγκλιση και σε σύγκλιση στο πεδίο των δημόσιων πολιτικών.

Συμπερασματικά λοιπόν, στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης και ειδικότερα της Ε.Ε., το εθνικό κράτος μετασχηματίζεται, καθώς από ενιαίος φορέας πολιτικής, έχει μετατραπεί σε ένα διασπασμένο χώρο λήψης αποφάσεων, δρώντας επιτελικά σε επίπεδο κεντρικών υπηρεσιών και εκτελεστικά σε επίπεδο αποκεντρωμένων μονάδων. Στο πλαίσιο του νέου δικτυακού κράτους λοιπόν που αναδύεται, το οποίο διακατέχεται από την πρακτική της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, όλοι οι κόμβοι είναι εξίσου αναγκαίοι για την απόδοση των κρατικών λειτουργιών. Στο παρόν κεφάλαιο υποστηρίζεται, ότι αν και οι αρχές της χρηστής διακυβέρνησης (διαβούλευση, επικουρικότητα, κτλ), όπως αποτυπώνονται στην Λευκή Βίβλο της Ε.Ε., συνδράμουν προς την κατεύθυνση εγκαθίδρυσης μιας περισσότερο δημοκρατικής διακυβέρνησης, παρόλα αυτά, εντοπίζεται έλλειμμα δημοκρατίας στο σημείο σύζευξης των δικτύων

[183] Λευκή Βίβλος, 2001, στο Καρκατσούλης, Π., 2007, οπ. π.
[184] Καρκατσούλης, Π., 2007, στο ίδιο.
[185] Καρκατσούλης, Π., 2007, οπ. π.

διακυβέρνησης με τους δημοκρατικούς θεσμούς. Το γεγονός ότι τα δίκτυα καθίστανται εξαιρετικά σύνθετα και ταυτόχρονα είναι αποσυνδεμένα μεταξύ τους και από τους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς, οδηγεί σε έλλειμμα λογοδοσίας και διαφάνειας. Το παραπάνω έλλειμμα ευρύτερου δημοκρατικού ελέγχου αποτελεί εμπόδιο στο να επιτευχθεί η απαραίτητη συναίνεση. Επομένως, η ευρωπαϊκή διακυβέρνηση διακρίνεται από το παράδοξο γεγονός, ότι ενώ στο εσωτερικό της παρατηρείται οι μηχανισμοί λογοδοσίας να αυξάνονται ο ρόλος του δημοκρατικού ελέγχου μειώνεται. Τα παραπάνω, επισημαίνουν την ύπαρξη δημοκρατικού ελλείμματος, στο βαθμό που η επίτευξη μιας ευρείας δημοκρατικής διακυβέρνησης παραμένει ακόμα ζητούμενο.

Υπό το βάρος των παραπάνω, καθίσταται σαφές, ότι ο τρόπος λειτουργίας των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. και το μεταξύ τους πλαίσιο διάδρασης αναδεικνύει τα όποια πλεονεκτήματα, αλλά και τα όποια μειονεκτήματα του συστήματος διακυβέρνησης της Ε.Ε., ως μοντέλου συνδιαχείρισης προβλημάτων και προσπάθειας περιφερειακής ολοκλήρωσης. Σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος που επιφυλάσσει η Ε.Ε. στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, όπως θα δούμε στην συνέχεια, έχει κεντρική σημασία για την εξαγωγή συμπερασμάτων, καθώς συνδέεται άρρηκτα με την συζήτηση περί δημοκρατικού ελλείμματος στην Ε.Ε.

2) ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΑ

Όπως είδαμε λοιπόν, στα προηγούμενα κεφάλαια, σύμφωνα με κριτήρια σειράς προσεγγίσεων, το δομικό δημοκρατικό έλλειμμα της Ε.Ε. εξακολουθεί να καθίσταται σημαντικό. Μία από τις κεντρικές θέσεις λοιπόν, περί δημοκρατικού ελλείμματος στην Ε.Ε., στηρίζεται στην ύπαρξη σημαντικού χάσματος μεταξύ αυτών που ασκούν την εξουσία και αυτών που υπόκεινται σε αυτήν.[186] Σε αυτό το σημείο το ερώτημα που προκύπτει, και με το οποίο θα ασχοληθούμε σε αυτό το κεφάλαιο, είναι κατά πόσο οι εκλογείς έχουν την δυνατότητα ανάθεσης πραγματικής εξουσίας στους αντιπροσώπους τους. Οι απόψεις για τον ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου είναι πολλές, αν και η πλειοψηφία αναγνωρίζει τον υποβαθμισμένο ρόλο του μέσα στα πλαίσια της Ε.Ε.

[186] Kielmansegg, 1996, Offe, 1998, Scharpf, 1999, στο Schmidt, M., *Θεωρίες της Δημοκρατίας*, Σαββάλας, 2004, σ. 484-489.

Ωστόσο, στο πέρασμα του χρόνου, τα αλλεπάλληλα κύματα διευρύνσεων και τα ζητήματα, τα οποία αφορούν την δημοκρατική λειτουργία της ΕΟΚ και μετέπειτα Ε.Ε., κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη αναβάθμισης του ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Τα παραπάνω, δεν αποτέλεσαν απλά μια επιλογή των ευρωπαϊκών ελίτ, αλλά και αποτέλεσμα πίεσης των πολιτών για περισσότερη συμμετοχή τους στα τεκταινόμενα της Ε.Ε. και απαίτησή τους για περισσότερη διαφάνεια. Παράλληλα με τα παραπάνω, γίνεται μια προσπάθεια ενίσχυσης της εμπλοκής και των εθνικών κοινοβουλίων στο πολιτικό σύστημα της Ε.Ε , των οποίων ο ρόλος συνδέθηκε, ήδη από την δεκαετία, του ΄90, με το πρόβλημα του δημοκρατικού ελλείμματος, που διέπει την Ε.Ε.[187] Πριν περάσουμε, λοιπόν, στις διάφορες εκτιμήσεις, η συνοπτική αναφορά της πορείας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου μέσα στον χρόνο, όπως προβλέφτηκε από τις διάφορες Συνθήκες, θεωρείται χρήσιμη.

Επιχειρώντας μια σύντομη ιστορική αναδρομή λοιπόν, η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου τοποθετείται το 1951, με την υπογραφή της Συνθήκης δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα. Κατά την δημιουργία του, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είχε την μορφή περισσότερο μιας Γενικής Συνέλευσης, τα μέλη της οποίας δεν εκλέγονταν άμεσα από τους Ευρωπαίους Πολίτες. Ο ρόλος του Κοινοβουλίου αναβαθμίστηκε σημαντικά στις αρχές της δεκαετίας του ’70, όπου του εκχωρήθηκαν εξουσίες, οι οποίες αφορούσαν την κατάρτιση του προϋπολογισμού της Κοινότητας. Σύμφωνα με τις ίδιες προβλέψεις, το Κοινοβούλιο, μαζί με το Συμβούλιο, ήταν υπεύθυνο για την κατάρτιση του κοινοτικού προϋπολογισμού. Άλλα σημεία σταθμοί στην θεσμική εξέλιξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου θεωρούνται, η υπογραφή της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης, στην οποία προβλεπόταν η διαδικασία της συνεργασίας με το Συμβούλιο, γεγονός που αύξησε το ειδικό βάρος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το οποίο περιοριζόταν πριν σε γνωμοδοτήσεις χωρίς ουσιαστική νομική ισχύ και νομοθετικές εξουσίες. Στην συνέχεια, περαιτέρω αναβάθμιση του ρόλου του συντελέστηκε, στα πλαίσια της Συνθήκης του Μάαστριχτ, όπου προβλεπόταν η αρχή της συναπόφασης. Από την συνθήκη του Άμστερνταμ και μετά μπορεί να εγκρίνει την υποψηφιότητα του Προέδρου της Επιτροπής και τον διορισμό της ίδιας της Επιτροπής ως οργάνου. Ακόμα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει την δυνατότητα με τη χρήση της ψήφου δυσπιστίας, να αναγκάσει την Επιτροπή σε παραίτηση, όπως ακριβώς είχε κάνει το 1999. Η διαδικασία αυτή με την σύμπτωση της διάρκειας της θητείας του

[187] Norton (1995), Raunio (1999), στο Raunio, T., «National Parliaments and European Integration. What we know and what we should know», *ARENA Working Paper*, No. 02, January 2009, p. 1.

Κοινοβουλίου και της Επιτροπής, τείνει να εισάγει στις σχέσεις των δύο οργάνων κάποια μορφή «διακυβέρνησης κοινοβουλευτικής περιόδου» και δίνει πλήρως νόημα στην πρόταση δυσπιστίας..[188] Σήμερα, η εκκρεμούσα Συνθήκη της Λισσαβώνας,, επιβεβαίωσε τις νομοθετικές και τις δημοσιονομικές αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στα πλαίσια της συνεργασίας με το Συμβούλιο, αρμοδιότητες πολιτικού ελέγχου και συμβουλευτικά καθήκοντα, αλλά και την αρμοδιότητα να εκλέγει τον Πρόεδρο της Επιτροπής.[189]

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, λοιπόν, αποτελεί το μοναδικό όργανο της Ε.Ε., του οποίου τα μέλη του, εκλέγονται άμεσα από τα ευρωπαϊκά εκλογικά σώματα. Είναι το θεσμικό όργανο της Ε.Ε., το οποίο προσφέρει νομιμοποίηση στον πολύπλοκο τρόπο λειτουργίας της Ε.Ε., αφού εκπροσωπεί τους πολίτες, οι οποίοι φαίνεται να το εμπιστεύονται περισσότερο από κάθε άλλο θεσμικό όργανο της Ε.Ε, όπως ακριβώς επιβεβαιώνουν και τα αποτελέσματα πρόσφατης έρευνας του Ευρωβαρόμετρου. Σύμφωνα με την σχετική έρευνα λοιπόν, η οποία εξετάζει την έκταση της εμπιστοσύνης των Ευρωπαίων Πολιτών προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, περισσότεροι από τους μισούς Ευρωπαίους, εμπιστεύονται το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, με ποσοστό 51%, σε αντίθεση με το 31%, το οποίο απάντησε ότι δεν το εμπιστεύεται. Όπως δείχνει και ο Πίνακας 3ος , σε σύγκριση και με τους άλλους ευρωπαϊκούς θεσμούς, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και σε αυτήν περίπτωση συγκεντρώνει την μεγαλύτερη εμπιστοσύνη των πολιτών, καθώς μετά από αυτό ακολουθούν η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, με ποσοστό 48%, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με ποσοστό 47% και το Συμβούλιο με ποσοστό 42%. Η πλειοψηφία, λοιπόν, των Ευρωπαίων έχουν εμπιστοσύνη στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, γεγονός το οποίο οφείλεται στην υψηλή δημοκρατική νομιμοποίηση που διέπει το ίδιο, το οποίο φαίνεται να εκτιμάται θετικά από την πλειοψηφία των πολιτών, με το μεγαλύτερο ποσοστό να το συγκεντρώνει η Σλοβενία (7/10) και το χαμηλότερο το Ηνωμένο Βασίλειο (27%).

Η ενημέρωση και η επικοινωνία καθίστανται καθοριστικοί παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν την εικόνα και της εμπιστοσύνης των πολιτών προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.[190] Η άμεση εκλογή των μελών του, δίνει στους Ευρωπαίους Πολίτες την αίσθηση της συμμετοχής στην διαδικασία λήψης αποφάσεων. Με την πάροδο του χρόνου, λοιπόν, η σταδιακή ενίσχυση του θεσμικού και παρεμβατικού ρόλου του

[188] Μούσης, Ν., 2003, οπ. π.
[189] Ιωακειμίδης, Π., 2008α, οπ. π.
[190] Eurobarometer 2009, Special Eurobarometer « The 2009 European Elections», *Eurobarometer* Report 303, April, 2009, σ. 34, στην διεύθυνση http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_303_en.pdf)

Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου καταδεικνύει μια προσπάθεια αντιμετώπισης του δημοκρατικού ελλείμματος, καθώς αποτελεί δικλείδα ασφαλείας και ελέγχει τα άλλα θεσμικά όργανα, προσφέροντας με αυτόν τον τρόπο νομιμοποίηση. Ωστόσο, οι δικαιοδοσίες του δεν πρέπει να αναλύονται με ενιαίο τρόπο καθώς υφίσταται ποιοτική διαφορά ανάμεσα στη δυνατότητα επηρεασμού των πολιτικών και χάραξης πολιτικών.[191]

Πίνακας 3ος: *Εμπιστοσύνη των Ευρωπαίων Πολιτών, προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*

	Ναι	Όχι	Δεν γνωρίζω
Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο	51%	31%	18%
Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα	48%	30%	22%
Ευρωπαϊκή Επιτροπή	47%	30%	23%
Συμβούλιο της Ε.Ε.	42%	29%	29%

(*πηγή: Eurobarometer (2009), Special Eurobarometer « The 2009 European Elections», Eurobarometer Report 303, April, 2009, σ. 105, στην διεύθυνση* *http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_303_en.pdf*)

Παρ' όλες τις παραπάνω επιπρόσθετες αρμοδιότητες, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξακολουθεί να είναι εξαιρετικά υποδεέστερο από το κοινοβούλιο ενός δημοκρατικού **εθνικού κράτους** καθώς επίσης δεν έχει την εξουσία να εκδίδει σύμφωνη γνώμη με αφορμή την αναθεώρηση των κοινοτικών συνθηκών ή της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η μεγαλύτερη κατηγορία αναλυτών οι οποίοι υποστηρίζουν την ύπαρξη δημοκρατικού ελλείμματος εντός της Ε.Ε., εντοπίζουν την κρίση νομιμοποίησης, ακριβώς στην *έλλειψη θεσμικής ισορροπίας*, δηλαδή στον υποβαθμισμένο ρόλο του **Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου** σε σχέση με τα εκτελεστικά όργανα της Ε.Ε. Οι εκλογείς δεν μπορούν να αναθέσουν πραγματική εξουσία στους αντιπροσώπους που εκλέγουν, διότι η ρυθμιστική εξουσία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου είναι περιορισμένη. Δεν διαθέτει απόλυτη κυριαρχία στην διαδικασία του προϋπολογισμού, ούτε καθορίζει την ευρύτερη σύνθεση, και την εκλογή της Επιτροπής.[192] Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από την σχετική έρευνα του Ευρωβαρομέτρου, η οποία αν και καταδεικνύει ότι η πλειοψηφία των πολιτών (70%)

[191] Earnshaw, D. & Judge, D. , 2003, στο Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π., σ. 69.
[192] Μαραβέγιας, Ν., Τσινισιζέλης, Μ., επιμ., *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές πτυχές*, Θεμέλιο, 1999.

πιστεύουν ότι ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου είναι πολύ σημαντικός στα πλαίσια της Ε.Ε[193]., η πλειοψηφία αυτών, σε άλλο ερώτημα, απαντάει ότι θα επιθυμούσε καθοριστική ενίσχυση του ρόλου του, όπως ακριβώς φανερώνει ο Πίνακας 4ος.

Πίνακας 4ος: *Επιθυμητός ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σύμφωνα με τους Ευρωπαίους πολίτες.*

	Φθινόπωρο 2008
Σημαντικότερο	44%
Λιγότερο σημαντικό	14%
Τον ίδιο	24%
Δεν γνωρίζω	18%

(*πηγή: Eurobarometer (2009), Special Eurobarometer « The 2009 European Elections», Eurobarometer Report 303, April, 2009, σ. 110, στην διεύθυνση* *http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_303_en.pdf*)

Τα παραπάνω αποτελέσματα λοιπόν, καταδεικνύουν, ότι παρά την φανερή έλλειψη πληροφόρησης των πολιτών προς το πολιτικό σύστημα της Ευρώπης, οι τελευταίοι έχουν ιδιαίτερες αυξημένες προσδοκίες για το ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην Ε.Ε. και επιθυμούν ξεκάθαρα την ενίσχυση των εξουσιών του σε σχέση και με τα άλλα θεσμικά όργανα της Ε.Ε. [194]

Άλλωστε, η **αρχή της διάκρισης των λειτουργιών**, θεωρείται καθοριστικής σημασίας για την εύρυθμη λειτουργία του κοινοτικού συστήματος, γεγονός το οποίο δεν συναντάται ξεκάθαρα στα πλαίσια της Ε.Ε. Συγκεκριμένα, στο πεδίο της νομοθετικής διαδικασίας, η ευρεία συμμετοχή της Επιτροπής στην νομοθετική λειτουργία αποτελεί απόκλιση από την διάκριση των εξουσιών. Ακόμα, στο πεδίο της εκτελεστικής λειτουργίας παρουσιάζεται μεγαλύτερη απόκλιση, καθώς το Συμβούλιο, κατάλήγει φορέας τόσο νομοθετικής όσο και εκτελεστικής εξουσίας.[195] Οι αποκλίσεις από την αρχή της διάκρισης των εξουσιών συνδέονται άμεσα με το έλλειμμα και σε

[193] *Eurobarometer , April 2009, οπ. π., σ. 107.*

[194] Με αφορμή τα παραπάνω αποτελέσματα, πολλοί συγγραφείς, επισημαίνουν ότι η Συνθήκη της Λισσαβόνας, προσέφερε λύσεις στο αίτημα των πολιτών για ενδυνάμωση του ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου καθώς του έδινε την δυνατότητα να συνομοθετεί σχεδόν σε όλα τα πεδία των κοινοτικών εξουσιών.

[195] Στεφάνου και Πετρουλάκης, 2005, οπ. π.

επίπεδο διαφάνειας, το οποίο αναπαράγεται στα πλαίσια της Ε.Ε. και με τον αυξανόμενο «γραφειοκρατικό δεσποτισμό» των Βρυξελλών.[196]

Η προσπάθεια ανάλυσης του δημοκρατικού ελλείμματος στα πλαίσια της Ε.Ε., εντοπίζεται ακριβώς στο σημείο που παρατηρείται απώλεια των πεδίων νομοθετικής αρμοδιότητας από τα **εθνικά κοινοβούλια**, η οποία όμως δεν αντισταθμίζεται από την ανάληψη της ανάλογης νομοθετικής εξουσίας από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, όπως αναφέραμε και παραπάνω. Μάλιστα, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, κάποιοι συγγραφείς υποστήριξαν ότι παρατηρούμε φαινόμενα «αποκοινοβουλευτικοποίησης» («deparliamentarization»), καθώς η ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης, οδήγησε στην διάβρωση του κοινοβουλευτικού ελέγχου όσο αφορά την εκτελεστική εξουσία. Σε θεσμικό επίπεδο, λοιπόν παρατηρείται μεταφορά των εξουσιών παραγωγής πολιτικής «policy-making prowers», που αρχικά διεξαγόταν από τα εθνικά κοινοβούλια, στο πεδίο αρμοδιοτήτων της Ε.Ε. Κατά αυτόν τον τρόπο, η αυξημένη χρήση της ενισχυμένης πλειοψηφίας, ως τρόπου ψηφοφορίας στο Συμβούλιο και στα πλαίσια των διαδικασιών διαπραγμάτευσης στο Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, καθιστά δύσκολο για τα εθνικά νομοθετικά σώματα, να προβούν σε πιέσεις απέναντι στις εθνικές κυβερνήσεις, όσο αφορά την ανάληψη λεπτομερών δεσμεύσεων εκ μέρους τους, πριν τη λήψη αποφάσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Επιπλέον, σύμφωνα με την ίδια θέση περί «αποκοινοβουλευτισμού», οι πραγματικοί νικητές της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης, δεν είναι άλλοι από τους γραφειοκράτες και τα οργανωμένα συμφέροντα, σε όλα τα επίπεδα της κυβέρνησης, και σε καμιά περίπτωση τα εθνικά κοινοβούλια.[197] Άλλοι συγγραφείς συμπληρώνουν, ότι τα εθνικά κοινοβούλια περιθωριοποιούνται από την διακυβερνητική πολιτική συντονισμού και διαπραγματεύσεων, η οποία κυριαρχεί στην διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ο διαμοιρασμός πολιτικής, που διέπει την Ε.Ε., στα διάφορα επίπεδα της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, συντελεί στην περιθωριοποίησης των σωμάτων εκπροσώπησης.[198]

Άλλοι αναλυτές συμπληρώνουν ότι ακριβώς αυτή η μείωση των αρμοδιοτήτων των εθνικών κοινοβουλίων, εξαιτίας του ρόλου του Συμβουλίου και της Επιτροπής στην Ε.Ε., στάθηκε εφικτή, για τον λόγο ότι ήδη η μείωση του ρόλου τους είχε συντελεστεί από πριν. Άρα διαπιστώνεται μια γενικευμένη κρίση των κοινοβουλευτικών οργάνων

[196] Siedentop, L., *Δημοκρατία στην Ευρώπη*, Θεμέλιο, 2002.
[197] Goetz & Meyer-Sahling, 2008, στο Raunio, T., 2009, σ. 15.
[198] Bache & Flinders, 2004, Benz & Papadopoulos, 2006, DeBardeleben & Hurrelmann, 2007, στο ίδιο, σ.11.

στο εσωτερικό των ίδιων των κρατών-μελών.[199] Από την άλλη μεριά το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, αν και τα μέλη του εκλέγονται κατευθείαν από τους πολίτες των κρατών-μελών, δεν έχει εξοπλιστεί με αντίστοιχες εξουσίες με αυτές των εθνικών κοινοβουλίων. Η ευρωπαϊκή πορεία, λοιπόν, καθιστά σε μόνιμη κατάσταση διαβούλευσης και διαπραγμάτευσης εθνικούς και κοινοτικούς θεσμούς, με όλο και λιγότερες πιθανότητες κοινοβουλευτικής λογοδοσίας και επομένως μειώνοντας κατά αυτόν τον τρόπο τις επιδόσεις των κοινοβουλευτικών θεσμών και των δύο πεδίων.[200]

Η ταυτόχρονη λοιπόν έλλειψη ισχυρών νομιμοποιητικών θεμελίων της κοινοτικής εξουσίας σε επίπεδο κοινοτικών θεσμών, αλλά και σε εθνικό επίπεδο, καθιστά περισσότερο εμφανή τη συνύπαρξη του κοινοτικού και του εθνικού δημοκρατικού ελλείμματος και της περαιτέρω διαπλοκής και αλληλεπίδρασής τους.[201] Η εξέταση λοιπόν του ρόλου και των ορίων της συμμετοχής των εθνικών κοινοβουλίων στην ευρωπαϊκή ενοποιητική διαδικασία συνδέεται αναπόσπαστα με την παράλληλη θεώρηση περί διεθνικής δημοκρατίας στην ευρωπαϊκή κλίμακα.

Σε κάθε περίπτωση, τονίζεται η ανάγκη ενίσχυσης του ρόλου των εθνικών κοινοβουλίων, ως οι κατεξοχήν διαμεσολαβητικοί χώροι μεταξύ των προσδοκιών του εκπροσωπούμενου πολίτη και της κοινοτικής γραφειοκρατικής πραγματικότητας, η οποία χαρακτηρίζεται από εσωστρέφεια και αποξένωση από τις ανάγκες των πολιτών. Άλλωστε, σύμφωνα με τους Katz και Wessels, ειδικά για κάποια κράτη-μέλη, όπως η Γερμανία, ένας από τους βασικούς τρόπους ενίσχυσης της δημοκρατικής νομιμοποίησης της Ένωσης, είναι η ευρύτερη συμμετοχή των εθνικών κοινοβουλίων στην ενοποιητική διαδικασία. [202]

Πράγματι, η κοινοβουλευτική διαδικασία λειτουργεί με τρόπο υγιή και εργάζεται θετικά προς την κατεύθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, εφόσον, τα εθνικά νομοθετικά σώματα, διαθέτουν την τυπική δυνατότητα να αφαιρέσουν την υποστήριξη από την εκάστοτε κυβέρνηση ή ακόμα να την αμφισβητούν ή να την απορρίπτουν, μέσω της κυρωτικής λειτουργίας. Κατά αυτόν τον τρόπο οι κυβερνητικές επιλογές περί υπερεθνικών ολοκληρώσεων και μεταφορά εθνικής κυριαρχίας, μπορούν να απορριφθούν από τα εθνικά κοινοβούλια. Παρόλη όμως την τυπική διαδικασία της κύρωσης, προκύπτουν πολλά προβλήματα, για αυτό το λόγο από την συνθήκη του

[199] Φατούρος, Α, 1990, στο Γιάννης, Ν., «Εθνικά κοινοβούλια και Ευρωπαϊκή Ένωση», *Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, Μάρτιος, 1996.
[200] Γιάννης, Ν., 1996, στο ίδιο.
[201] Παπαδημητρίου, Γ., 1999, στο ίδιο.
[202] Katz, R. και Wessels, B., 1999, στο Ιωακειμίδης, Π., 2008, (α),, οπ. π.

Άμστερνταμ γίνεται μια προσπάθεια ενίσχυσης του ρόλου των εθνικών κοινοβουλίων στα πλαίσια της Ε.Ε. Μια σειρά από μέτρα είναι η πιο διεξοδική πληροφόρηση για ευρωπαϊκά θέματα, με αντίστοιχους πιο διεξοδικούς διαλόγους πριν και μετά από τα Συμβούλια και Ευρωπαϊκά Συμβούλια.

Σήμερα, θεωρείται, ότι γίνεται ένα περαιτέρω βήμα, προς αυτήν την κατεύθυνση με την συνθήκη της Λισαβόνας, η οποία ενσωμάτωσε το σύνολο των ρυθμίσεων του Συντάγματος για τα εθνικά κοινοβούλια. Συγκεκριμένα, η συνθήκη της Λισαβόνας περιλαμβάνει άρθρο το οποίο δηλώνει ότι «τα εθνικά κοινοβούλια συμβάλλουν στην καλή λειτουργία της Ένωσης» μέσω της ενημέρωσής τους από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης και της κοινοποίησης σε αυτά των σχεδίων νομοθετικών πράξεων, της μέριμνας για την τήρηση της αρχής της επικουρικότητας[203], και της συμμετοχής τους στο χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης και στις διαδικασίες αξιολόγησης των πολιτικών της Ένωσης. Επίσης, λαμβάνουν μέρος στην διαδικασία αναθεώρησης των Συνθηκών μέσω της συμμετοχής τους στη συνέλευση και στην επικύρωση των Συνθηκών. Ακόμα, τα εθνικά κοινοβούλια συμμετέχουν στην «διακοινοβουλευτική συνεργασία» μεταξύ εθνικών κοινοβουλίων και Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Τέλος, συμπράττουν στη διαδικασία διεύρυνσης μέσω ενημέρωσής τους για κάθε νέα αίτηση ένταξης και μέσω της μετέπειτα επικύρωσης των Πράξεων Προσχώρησης. [204] Οι νέες ρυθμίσεις δεν πρόκειται να ανατρέψουν τη θεσμική ισορροπία της Ένωσης, αλλά αντίθετα ο ενισχυμένος ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και η αναβάθμιση των μηχανισμών διασύνδεσης με τα εθνικά κοινοβούλια θα συμβάλουν ουσιαστικά στη διεύρυνση της νομιμοποίησης της λειτουργίας της Ένωσης. Με την σύνθετη, λοιπόν, αυτή διεργασία επιχειρείται να περιορισθεί, ως έναν βαθμό τουλάχιστον, το διάχυτο έλλειμμα δημοκρατίας, το οποίο συναντάται στο ευρωπαϊκό θεσμικό οικοδόμημα. Επομένως, στο ερώτημα που θέτει ο Tapio Raunio, «αν τα εθνικά κοινοβούλια συνεχίζουν, να είναι οι χαμένοι της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης», σειρά συγγραφέων απαντά ότι σήμερα παρατηρείται ότι τα εθνικά νομοθετικά σώματα, υποβάλλουν τις εθνικές κυβερνήσεις σε πιο αυστηρό έλεγχο από ότι στο παρελθόν, όσον αφορά, τις αποφάσεις τους, οι οποίες σχετίζονται με ευρωπαϊκά ζητήματα, και επομένως γίνεται

[203] Σύμφωνα, με την αρχή της επικουρικότητας η Ένωση αναλαμβάνει πρωτοβουλίες, εφόσον και στον βαθμό που οι στόχοι της προβλεπόμενης δράσης δεν δύναται να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη-μέλη, δύναται όμως, λόγω της κλίμακας ή των αποτελεσμάτων της δράσης, να επιτευχθούν σε επίπεδο Ένωσης, βλ. περισσότερα, Παπαδημητρίου, Δ., «Η αρχή της επικουρικότητας και η Βουλή», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Ιανουάριος-Μάρτιος 2008, οπ. π.
[204] στο ίδιο, σ.89-92.

μια πιο συντονισμένη προσπάθεια, για να καταστεί η εκτελεστική εξουσία περισσότερο υπόλογη στα παραπάνω θέματα.

Ωστόσο, αν ο παραπάνω έλεγχος είναι στην πραγματικότητα, αποτελεσματικός, αποτελεί ένα ζήτημα το οποίο θα απαντηθεί μόνο σε βάθος χρόνου [205]. Για παράδειγμα, αν και όλα τα εθνικά κοινοβούλια, σήμερα, διαθέτουν Επιτροπή Ευρωπαϊκών Υποθέσεων, η οποία θεωρείται ότι αποτελεί δείκτη ισχυρού ελέγχου για τη λήψη αποφάσεων που αφορούν ευρωπαϊκά ζητήματα, η λειτουργία αυτών των εξειδικευμένων επιτροπών διέπεται από πολλά προβλήματα. Η εγκαθίδρυση των Επιτροπών Ευρωπαϊκών Υποθέσεων συντελεί στην μείωση της χρήσης της πλήρης ολομέλειας, γεγονός που σημαίνει περιθωριοποίηση των εθνικών κοινοβουλίων[206], ενώ πολλές φορές εξυπηρετεί τα συμφέροντα των πολιτικών κομμάτων, τα οποία συνήθως υποστηρίζουν περισσότερο την ενσωμάτωση από ότι οι ψηφοφόροι τους[207]. Επίσης η πρόσβαση στα πρακτικά των επιτροπών αυτών, είναι ιδιαίτερα δύσκολη, γεγονός που τις αναδεικνύει ως διαδικασίες «κεκλεισμένων των θυρών».[208] Η COSAC, στα πλαίσια της διακοινοβουλευτικής συνεργασίας, αν και οδήγησε σε θετικά αποτελέσματα σε θέματα που εμπίπτουν στο πεδίο της ανταλλαγής απόψεων με σκοπό βελτιωμένες ελεγκτικές διαδικασίες, παραμένει ένα φτωχό συμβουλευτικό όργανο.[209]

Κρίσιμο ερώτημα, λοιπόν, είναι αν όντως τα εθνικά κοινοβούλια μπορούν να παρεμβαίνουν ουσιαστικά και να συμμετέχουν στην διαμόρφωση επιλογών της ευρωπαϊκής πολιτικής, αν και εφόσον ο διαθέσιμος χρόνος που διαθέτουν τα ίδια τα κοινοβούλια και ο όγκος των κειμένων είναι πολύ λίγος και πολύ μεγάλος αντίστοιχα.[210] Άλλωστε, οι πρώτες συγκριτικές μελέτες για το ρόλο των εθνικών κοινοβουλίων κατέδειξαν ότι τα εθνικά νομοθετικά σώματα καθίστανται ευρέως αναποτελεσματικά και χωρίς ενδιαφέρον να ελέγξουν τις εθνικές κυβερνήσεις, όσον αφορά τη λήψη αποφάσεων που σχετίζονται με ευρωπαϊκά ζητήματα.[211] Ωστόσο τα πεδία πολιτικής στα οποία θα εστιάσουν τα εθνικά κοινοβούλια, αποτελεί μία διαδικασία ορθολογικού υπολογισμού εκ μέρους τους σε σχέση τα κόστη και τα οφέλη, που μπορούν να προκύψουν από την εμπλοκή τους στα ευρωπαϊκά θέματα. Δεδομένου, ότι η επανεκλογή και η πολιτική επιρροή αποτελούν τους κυριότερους στόχους των

[205] Brennan & Raunio, 2007, Tans, 2007, Barrett, 2008, στο Raunio, T., 2009, οπ. π., σ. 15.
[206] Raunio, T. ,2009, στο ίδιο.
[207] Mattila & Raunio, 2006, στο ίδιο, σ.4.
[208] Goetz & Meyer-Sahling, 2008, στο ίδιο, σ.4.
[209] Raunio, T., 2009, στο ίδιο.
[210] Γιάννης, Ν., 1996, οπ. π.
[211] Laursen & Pappas eds ,1995, Norton ed,1995, Smith ed ,1996, στο Raunio, T., 2009, οπ. π., σ.1.

μελών των εθνικών κοινοβουλίων, αλλά και των εθνικών κομμάτων, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, η ενασχόληση με ευρωπαϊκά θέματα δεν καθίσταται μέσο επιδίωξης των παραπάνω στόχων τους, διότι, όπως παρατηρείται, οι ψηφοφόροι κρίνουν επί τη βάση εθνικών κριτηρίων. Επομένως, το γεγονός ότι τα εθνικά κοινοβούλια, παρουσιάζουν περιορισμένη ικανότητα εξεταστικού ελέγχου στην διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με ευρωπαϊκά θέματα, και επιπλέον μειωμένο ενδιαφέρον, ενασχόλησης με τα παραπάνω θέματα, δεν καταδεικνύει αναγκαστικά αδυναμία του κοινοβουλευτισμού.[212] Άλλοι, τάσσονται υπέρ της άποψης ότι η ενίσχυση των εθνικών κοινοβουλίων, αντί να οδηγήσει προς τον δρόμο της δημοκρατικότητας και διαφάνειας, αντίθετα καθιστά την διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής περισσότερο περίπλοκη και αδιαφανή, αλλοιώνοντας τον υπερεθνικό χαρακτήρα της Ένωσης και θα αποτελέσει εμπόδιο στην ενοποιητική διαδικασία και στους θεσμούς της.[213]

Επομένως, η δημοκρατική οργάνωση και λειτουργία, σε επίπεδο το οποίο ξεπερνά το εθνικό καθόσον συμπίπτουν περισσότερα κράτη, δεν μπορεί να γίνεται αντιληπτή με βάση το στερεότυπο και την ιδεατή αντίληψη της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας ,όπως αυτή είναι γνωστή στα εθνικά κράτη. Σε ένα υπερεθνικό επίπεδο συγκεράζονται η κεντρική με την μερική εκπροσώπηση διαφορετικών συμφερόντων-αντιλήψεων-ταυτοτήτων, καθιστώντας την διεθνική ή υπερεθνική δημοκρατία, καθώς και την θεσμική ισορροπία που αυτή συνεπάγεται στην κλίμακα της Ε.Ε., διαφορετική από αυτή των κρατών μελών.[214]

Άλλωστε, πολλοί αναλυτές υποστηρίζουν, ότι με το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα έγινε μια προσπάθεια αναβάθμισης του ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, στο βαθμό πού καθίσταται ουσιαστικά συνομοθέτης μαζί με το Συμβούλιο, όσον αφορά την νομοθετική διαδικασία. Ακόμα προβλέπεται, ότι τα εθνικά κοινοβούλια θα πληροφορούνται για κάθε νέα πρωτοβουλία της Επιτροπής και αν το ένα τρίτο από αυτά κρίνει ότι μια πρόταση θίγει την αρχή της επικουρικότητας, η Επιτροπή θα πρέπει να την επανεξετάσει.[215]

Προς αυτήν την κατεύθυνση, κάποιοι επισημαίνουν, ότι αν δεν περιοριστούμε στις τυπικές δυνατότητες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και συγκριθεί το ίδιο με τα εθνικά κοινοβούλια, όπως λειτουργούν στην πράξη, τότε οι εξουσίες που ασκεί το Ευρωπαϊκό

[212] Raunio, T., 2009, οπ. π.
[213] Grevi, G.,2001, στο Ιωακειμίδης, Π., 2008 (α),, οπ. π.
[214] Moravcsik, A., 2004, οπ. π. σ. 337.
[215] Παπαδημητρίου, Γ., 2003, οπ. π.

Κοινοβούλιο είναι συγκρίσιμες με τις εξουσίες που ασκούν πολλά εθνικά κοινοβούλια. Συγκεκριμένα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά την εξέταση νομοθετικών προτάσεων και με τη συμβουλή του στις συζητήσεις σχετικά με μελλοντικές εξελίξεις, ασκεί μεγαλύτερη επιρροή στα δρώμενα απ' όση τα εθνικά κοινοβούλια, στα οποία η εκτελεστική εξουσία έχει πολύ σημαντικό ρόλο.[216] Επιπλέον, σε ότι αφορά σημαντικές λειτουργίες όπως ο διορισμός και ο έλεγχος της Επιτροπής, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο καθίσταται «τουλάχιστον ισότιμο» των εθνικών κοινοβουλίων, ενώ πολύ σημαντικός θεωρείται ο υψηλός επαγγελματισμός των βουλευτών του.[217] Σύμφωνα με αυτήν την άποψη λοιπόν η Ε.Ε., μπορεί να υπερηφανεύεται για την άσκηση κυριαρχικής εξουσίας σε θέματα που αφορούν τον έλεγχο και την διαφάνεια, γεγονός που επιβεβαιώνει ότι δεν υστερεί σε τίποτε από τα κράτη-μέλη.

Επιπλέον, όσον αφορά το ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στα πλαίσια διάκρισης των εξουσιών εντός Ε.Ε., σύμφωνα με τον Moravcsik, η Ε.Ε. αποτελεί πρότυπο συστήματος διάκρισης εξουσιών, κάθετα δομημένο ανάμεσα στην Επιτροπή το Συμβούλιο, το Κοινοβούλιο και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, και οριζόντια ανάμεσα σε τοπικό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο. Επομένως, για οποιαδήποτε βασική θεσμική αλλαγή απαιτείται ομόφωνη συγκατάθεση από τα 27 κράτη-μέλη, συνοδευόμενη από την απαραίτητη εθνική επικύρωση διαμέσου των διαδικασιών που τα ίδια τα κράτη-μέλη επιλέγουν. Ακόμα, η διαδικασία παραγωγής νόμων στις Βρυξέλες, πρέπει να ξεπεράσει πιο πολλά εμπόδια (ελέγχους), σε σύγκριση πάντα με το εθνικό επίπεδο. Επομένως, η Ε.Ε. καθίσταται πιο διαφανής από τα κράτη-μέλη, με λιγότερα ποσοστά διαφθοράς.[218]

Τέλος, η δημοκρατική νομιμοποίηση της Ε.Ε. δεν αποτελεί συνάρτηση μόνο του ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η δημοκρατική νομιμοποίηση της Ε.Ε. υπάρχει εκ των πραγμάτων, αφού στα όργανά της συμμετέχουν δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις. Η δημοκρατική νομιμοποίηση λοιπόν πηγάζει από το τοπικό-εθνικό επίπεδο και εκεί πρέπει να αναζητηθεί και στο μέλλον.[219]

Παρά τις αντίθετες απόψεις, όπως ακριβώς προκύπτει και από την Συνθήκη της Λισαβόνας, σημαντική παράμετρος για την περαιτέρω θεσμική αναβάθμιση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, συνιστά ο τρόπος σύμφωνα με τον οποίο συνδέεται η λειτουργία του με τα εθνικά κοινοβούλια, τα οποία οι Ευρωπαίοι πολίτες, φαίνεται να

[216] Nougent, οπ. π. σ. 327
[217] Leiβe, 1998, στο Schmidt, M., 2004, οπ. π., σ. 495.
[218] Moravcsik, A., 2008, οπ. π.
[219] Καζάκος, Π., 1995, στο Ν. Γιάννης, 1996, οπ. π., σ 62.

εμπιστεύονται περισσότερο, όπως καταδεικνύουν και τα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής των Ευρωπαίων πολιτών στις Ευρωεκλογές. Ωστόσο, το κρίσιμο ερώτημα που προκύπτει είναι ότι, αν τα εθνικά κοινοβούλια εκφράζουν τα εθνικά συμφέροντα και προτεραιότητες, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τι είδος συμφέρον θα εκφράζει;[220] Μια πρώτη απάντηση στο παραπάνω ερώτημα δίνουν οι πολίτες, στην παραπάνω έρευνα του Ευρωβαρομέτρου, οι οποίοι στην ερώτηση «ποιες αξίες θεωρείται ότι πρέπει να υπηρετεί το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο», το μισό περίπου των πολιτών (53%), θεωρούν, ότι «η προστασία των δικαιωμάτων», πρέπει να αποτελεί την ύψιστη αξία, την οποία πρέπει να προωθεί κατά προτεραιότητα. Έπειτα ακολουθεί η «αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών-μελών» (36%), η «ισότητα μεταξύ αντρών και γυναικών» (33%), και σειρά άλλων αξιών, με χαμηλότερα ποσοστά όπως φανερώνει ο πίνακας 5ος.

Πίνακας 5ος: *Οι αξίες, τις οποίες θα πρέπει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, να προωθεί, κατά προτεραιότητα, σύμφωνα με την εκτίμηση των πολιτών*.

	Φθινόπωρο 2008
Η προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων	53%
Αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών-μελών	36%
Ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών	33%
Αλληλεγγύη μεταξύ της Ε.Ε. και των φτωχών χωρών	28%
Διάλογος μεταξύ πολιτισμών και θρησκειών	26%
Προστασία των μειονοτήτων	22%
Κατάργηση της θανατικής ποινής	16%
Κανένα από τα παραπάνω	3%

(*πηγή: Eurobarometer (2009), Special Eurobarometer « The 2009 European Elections», Eurobarometer Report 303, April, 2009, σ. 110, στην διεύθυνση* *http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_303_en.pdf*)

Επιπλέον, μια δεύτερη απάντηση δίδεται από τους Ευρωπαίους πολίτες, σύμφωνα με την άποψή τους για τις πολιτικές τις οποίες πρέπει να υπερασπίζεται, κατά προτεραιότητα το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Οι απαντήσεις με την μεγαλύτερη συχνότητα, είναι «μια πολιτική ασφάλειας και άμυνας, η οποία να καθιστά ικανή την Ε.Ε., να αντιμετωπίζει διεθνείς κρίσεις», με ποσοστό 36%, το οποίο παρουσιάζεται κατά οχτώ μονάδες αυξημένο, σε σύγκριση με το 2007 (28%), γεγονός το οποίο έχει

[220] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π.

άμεση σχέση με την πρόσφατη διένεξη στην Γεωργία. Έπειτα ακολουθεί η «ενίσχυση της προστασίας των καταναλωτών και της υγείας», με ποσοστό 33%, πολιτική η οποία περνάει το 2008 στην δεύτερη θέση προτεραιότητας, σε σύγκριση με το 2007, που ήταν στην τρίτη θέση. Τέλος, τρίτη κατά σειρά σε μεγαλύτερη συχνότητα, συναντάται η πολιτική «αποτελεσματικής καταπολέμησης της κλιματικής αλλαγής», συγκεντρώνοντας ποσοστό 31%. Στην συνέχεια, ακολουθεί σειρά πολιτικών, οι οποίες θεωρούνται ότι θα έπρεπε να προωθούνται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά προτεραιότητα, επιλέγονται ωστόσο με μικρότερη συχνότητα, ως απαντήσεις, όπως δείχνει και ο Πίνακας 6ος.

Πίνακας 6ος: *Οι πολιτικές που θα έπρεπε να υπερασπίζεται κατά προτεραιότητα το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, σύμφωνα με την εκτίμηση των πολιτών*.

	Φθινόπωρο 2008	Φθινόπωρο 2007
Κοινή πολιτική άμυνας	36%	28%
Βελτίωση της προστασίας καταναλωτών και υγείας	33%	39%
Αποτελεσματική καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής	31%	40%
Κοινή ενεργειακή πολιτική	30%	31%
Καταπολέμηση τρομοκρατίας με σεβασμό στις ατομικές ελευθερίες	29%	44%
Μια εξωτερική πολιτική που θα επιτρέπει στην Ε.Ε. να μιλάει με μια φωνή	29%	29%
Συντονισμός οικονομικού προϋπολογισμού και φορολογικής πολιτικής	26%	23%
Μια αγροτική πολιτική, φιλική προς το περιβάλλον	25%	26%
Μια μεταναστευτική πολιτική, σε συνεννόηση με τις χώρες καταγωγής	19%	25%
Πολιτική που ενισχύει την ερευνά και την ανάπτυξη, διασφαλίζοντας ανταγωνιστικότητα και καινοτομία	14%	20%

(*πηγή: Eurobarometer (2009), Special Eurobarometer « The 2009 European Elections», Eurobarometer Report 303, April, 2009, σ. 63, στην διεύθυνση* [*http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_303_en.pdf*](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_303_en.pdf))

Συνοψίζοντας, αν και μέσω των Συνθηκών, γίνεται προσπάθεια σταδιακής ενίσχυσης των αρμοδιοτήτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, παραταύτα η έλλειψη θεσμικής ισορροπίας, που χαρακτηρίζει το πολιτικό σύστημα της Ε.Ε., συντελεί στην διατήρηση του υποβαθμισμένου ρόλου του, σε σχέση με τα εκτελεστικά όργανα της Ε.Ε., και ταυτόχρονα εξακολουθεί να το καθιστά υποδεέστερο σε σύγκριση με τα εθνικά κοινοβούλια των κρατών-μελών. Επομένως, οι εκλογείς δεν μπορούν να αναθέσουν

πραγματική εξουσία στους αντιπροσώπους που εκλέγουν, γεγονός που οδηγεί σε κρίση νομιμοποίησης. Το δημοκρατικό έλλειμμα στο πλαίσιο της Ε.Ε., εντοπίζεται ακριβώς στο σημείο που παρατηρείται απώλεια των πεδίων νομοθετικής αρμοδιότητας από τα εθνικά κοινοβούλια, η οποία όμως δεν αναπληρώνεται από την ανάληψη της ανάλογης νομοθετικής εξουσίας από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Επιπλέον, εξαιτίας του διαμοιρασμού πολιτικής στα διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης της Ε.Ε., περιθωριοποιούνται τα σώματα εκπροσώπησης, καθώς μειώνονται οι επιδόσεις των κοινοβουλευτικών θεσμών και των δύο πεδίων, του ευρωπαϊκού και του εθνικού, γεγονός που καθιστά περισσότερο εμφανή την συνύπαρξη του κοινοτικού και του εθνικού δημοκρατικού ελλείμματος.

Ωστόσο, άλλες απόψεις, τις οποίες θα δούμε αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο, αποδίδουν τον αποδυναμωμένο ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ιδιαίτερα, στο γεγονός ότι στις κοινοβουλευτικές ομάδες που το συγκροτούν δεν αντιστοιχούν αυθεντικά ευρωπαϊκά κόμματα, με αποτέλεσμα την μείωση της απήχησής του στις κυβερνήσεις και στην κοινή γνώμη των κρατών-μελών, καθώς ακόμα στην μη μαζική συμμετοχή των Ευρωπαίων πολιτών, στις ευρωεκλογές.[221]

3) ΕΥΡΩΠΑΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΕΚΛΟΓΕΣ

Στις ανεπτυγμένες κοινωνίες η δημοκρατία νοείται ως το πολιτικό σύστημα, το οποίο εξασφαλίζει την πολιτική εκπροσώπηση του δήμου και των πολιτών, στηριζόμενο σε κανόνες και θεσμούς εκπροσώπησης. Παρ' όλα αυτά, στα πλαίσια της Ε.Ε. τα παραπάνω στοιχεία παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ακόμα ζητούμενα, καθώς, όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, δεν έχει συντελεστεί ακόμα η συγκρότηση ενός ενιαίου ευρωπαϊκού δήμου. Επιπλέον, δε γίνεται ξεκάθαρο, ποιοί ακριβώς είναι αυτοί οι φορείς σε επίπεδο Ε.Ε., οι οποίοι θα διευκολύνουν ουσιαστικά την εκπροσώπηση των Ευρωπαίων Πολιτών. Το αίτημα της άρσης του δημοκρατικού ελλείμματος στην Ε.Ε. εδράζεται στην άποψη ότι η Ε.Ε. πρέπει να αντλεί νομιμοποίηση και υποστήριξη από τους πολίτες για τη λειτουργία και τις επιλογές της. Αυτό συνεπάγεται την συμμετοχή

[221] Ιωακειμίδης, Π., 1998, οπ. π.

των ευρωπαίων πολιτών και άρα την πολιτική αναγνώρισή και ένταξή τους σε δημοκρατικές διαδικασίες. Όλα τα παραπάνω, πραγματώνονται μέσω της συνάρθρωσης και εναρμόνισης των συμφερόντων των πολιτών στο πολιτικό πεδίο, λειτουργία που παραδοσιακά επιτελούν τα πολιτικά κόμματα. Ιδίως στα πλαίσια του ευρύτερου παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος, αλλά και λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που παρουσιάζει το ευρωπαϊκό σύστημα διακυβέρνησης, τα κόμματα της Ε.Ε., τα οποία προσανατολίζονται στην δημιουργία και την περαιτέρω θεσμοθέτηση των ευρωπαϊκών υπερεθνικών κομμάτων, έρχονται αντιμέτωπα με το «δίλημμα της Ευρωπαϊκής Δημοκρατίας»[222].

α) Ο αδύναμος ρόλος των πολιτικών κομμάτων στην Ε.Ε.

Η σύγχρονη Δημοκρατία συνεπάγεται την ύπαρξη πολιτικών κομμάτων, ως διαμεσολαβητικών φορέων ανάμεσα στους πολίτες-κοινωνία και στις διαδικασίες παραγωγής κυβερνητικών πολιτικών, δηλαδή το κράτος, και ταυτόχρονα αποτελούν τους σημαντικότερους θεσμούς ελέγχου της πολιτικής εξουσίας. Παραταύτα στα πλαίσια της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης παρατηρείται ότι τα πολιτικά κόμματα έχουν σε μεγάλο βαθμό στερηθεί τις παραδοσιακές τους λειτουργίες. Συγκεκριμένα, αν και ήδη σε εθνικό επίπεδο σταδιακά στερούνται δυνατοτήτων ευέλικτης δράσης[223], διατηρούν την κεντρικότητα του ρόλου τους[224], ενώ στα πλαίσια της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης η διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι αποσυνδεδεμένη από τη σφαίρα του εκλογικού πολιτικού ανταγωνισμού για την κατάκτηση της εξουσίας. Στα παραπάνω μπορούμε να προσθέσουμε και την αυξανόμενη έλλειψη εμπιστοσύνης[225] των πολιτών προς τους πολιτικούς θεσμούς και ιδίως προς τα κόμματα. Τα τελευταία σήμερα έχουν χάσει την αρχική επιρροή και αξιοπιστία τους, καθώς λογίζονται σε μικρότερο βαθμό ως θεσμοί επίλυσης προβλημάτων, εναρμόνισης των σχέσεων μεταξύ των διάφορων θεσμών στο πολιτικό σύστημα της Ε.Ε. και αυτόνομης χάραξης αποτελεσματικής και ριζοσπαστικής κυβερνητικής πολιτικής. Άρα τα πολιτικά κόμματα

[222] Σπουρδαλάκης, Μ., (επιμ.), *Το Ευρωπαϊκό Σοσιαλιστικό Κόμμα, Προκλήσεις και Προοπτικές*, ΙΣΤΑΜΕ, 2001, σ. 127.
[223] Σπουρδαλάκης, Μ., 2001, οπ. π.
[224]Μοσχονάς, Γ., «Ισχυρή Ευρώπη, Ασθενή Κόμματα, τμήμα των εξουσιών είναι υπερεθνικό, ενώ η πολιτική παραμένει εθνική.», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τεύχος 12,, 2008α.
[225] Όπως συμπληρώνει ο Βούλγαρης, Γ., η παραπάνω εικόνα, της αποστασιοποίησης και της έλλειψης εμπιστοσύνης στα κόμματα, χαρακτηρίζει όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, σε μικρότερο και μεγαλύτερο βαθμό ανά περίπτωση. Οι όροι που χρησιμοποιούνται στην διεθνή βιβλιογραφία για την αποτύπωση της εικόνας αυτής, είναι «crisis of disengagement», «critical citizens», «disaffected democrats», κτλ., βλ περισσότερα Βούλγαρης, Γ., 2008, οπ. π. σ. 193.

στα πλαίσια της Ε.Ε., έχουν χάσει σε κεντρικότητα, καθώς η Ε.Ε. καθίσταται ένα σύστημα το οποίο λειτουργεί ουσιαστικά απουσία «κομματικού συντονιστή». Η Ε.Ε., όπως υποστηρίζει ο Γεράσιμος Μοσχονάς, διέπεται από μια «θεμελιακή θεσμική ασυμμετρία», ενώ το «σύστημα κομματικής διακυβέρνησης» είναι παρόν σε εθνικό επίπεδο[226], ωστόσο σε ευρωπαϊκό επίπεδο η «απουσία κομματικής διακυβέρνησης» είναι έντονη. [227]

Η ύπαρξη και η λειτουργία των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων συνδέεται αναπόσπαστα με την **δημοκρατική αρχή**, δηλαδή με τον δημοκρατικό χαρακτήρα της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης. Παρά την διάσταση απόψεων που έχουμε συναντήσει σχετικά με το δημοκρατικό έλλειμμα στην Ευρώπη, εκτιμάται ότι σε σύγκριση με το όποιο εθνικό δημοκρατικό έλλειμμα, η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζει σε μεγαλύτερο βαθμό δημοκρατικό έλλειμμα, εφόσον οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων που την διέπουν, συντελούνται μακριά από τον ευρωπαίο πολίτη, ο οποίος παρουσιάζει χαμηλή συμμετοχή και ικανότητα ελέγχου. Οι προσπάθειες άρσης του δημοκρατικού ελλείμματος στην Ε.Ε., μέσω της ουσιαστικής συμμετοχής των ευρωπαίων πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, συνεπάγονται τον κεντρικό ρόλο των πολιτικών κομμάτων, ως μηχανισμών διαμόρφωσης, έκφρασης και μεταφοράς της πολιτικής βούλησης και εναρμόνισης συμφερόντων των ευρωπαίων πολιτών. Άλλωστε, σύμφωνα με την θέση του δομικού δημοκρατικού ελλείμματος της Ε.Ε., σημαντικός παράγοντας που οδηγεί σε αυτό είναι το γεγονός ότι μέχρι σήμερα στα πλαίσια της Ε.Ε δεν έχει συγκροτηθεί καμιά διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής βούλησης με την συμμετοχή πανευρωπαϊκών κομμάτων, ομάδων και μέσων μαζικής ενημέρωσης.[228] Οι μηχανισμοί διαμόρφωσης και μεταφοράς πολιτικής βούλησης[229], δηλαδή τα κόμματα, θα πρέπει να αποκτήσουν την αντίστοιχη ευρωπαϊκή διάσταση, ως υπερεθνικές πολιτικές οργανώσεις. Μόνο με αυτόν τον τρόπο θα συγκροτηθούν ως κατάλληλα πολιτικά

[226] Παρόλο το κύμα δυσπιστίας, απέναντι στα κόμματα κυρίως λόγς της κρίση αντιπροσώπευσης και έλλειμμα κυβερνητικής αποτελεσματικότητας που αυτά παρουσιάζουν, τα πολιτικά κόμματα διατηρούν την κεντρικότητά τους, βλ περισσότερα Moschonas, G., 2009α, (forthcoming), οπ. π.
[227] Μοσχονάς, Γ., 2008α, οπ. π., σ. 80-83.
[228] Kielmansegg, (1996), στο Schmidt, M., (2004), οπ. π., σ. 485.
[229] Ωστόσο, η πολιτική βούληση των πολιτών της Ευρώπης, δεν αποτελεί μια ομοιογενή οντότητα, αλλά το ζύμωμα μέσα από διαδικασίες διαβούλευσης και σύνθεσης των διαφορετικών απόψεων, ιδεολογιών, συμφερόντων και προσδοκιών των ευρωπαίων πολιτών.

υποκείμενα ενίσχυσης της ευρωπαϊκής δημοκρατίας και ταυτόχρονα υποκείμενα πολιτικής ενοποίησης. [230]

Προς αυτήν την κατεύθυνση λοιπόν, ήδη με την συνθήκη του Maastricht, τονίζεται ιδιαίτερα η ανάγκη προώθησης της διαδικασίας συγκρότησης **ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων**.[231] Στη Συνθήκη της Νίκαιας υιοθετούνται ρυθμίσεις, που δημιουργούν τις προϋποθέσεις για τη θεσμική υπόσταση των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων. Συγκεκριμένα, ορίζεται ότι το Συμβούλιο θα καθορίζει το καθεστώς των κομμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο και ιδίως τους κανόνες της χρηματοδότησής τους, η οποία θα απορρέει από τον Προϋπολογισμό της Ε.Κ. και επιπλέον διασαφηνίζεται ότι δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται για την άμεση ή έμμεση χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων σε εθνικό επίπεδο. [232]

Σήμερα, πολλοί αναλυτές υποστηρίζουν ότι τα πολιτικά κόμματα σε ευρωπαϊκό επίπεδο υπάρχουν κατ' όνομα, καθώς δεν αποτελούν τίποτα περισσότερο από χαλαρούς σχηματισμούς εθνικών κομμάτων. Όπως έχουν σήμερα τα πράγματα, οι Ευρωβουλευτές είναι ενταγμένοι σε πολιτικές ομάδες, οι περισσότερες από τις οποίες αυτοχαρακτηρίζονται ως κόμματα. Ωστόσο, ο σχηματισμός και η σύνθεση των ομάδων είναι εξαιρετικά ρευστοί, καθώς εμφανίζουν σημαντικές εσωτερικές διαιρέσεις, για ιδεολογικούς αλλά και για εθνικούς λόγους, πόσο μάλλον στην Ευρώπη των 27, όπου η ανομοιογένεια στο εσωτερικό των πολιτικών κομμάτων καθίσταται «αναπόφευκτη»,[233] καθιστώντας δύσκολη την συνοχή και αποδυναμώνοντας τελικά την ομάδα. Ακόμα, σε σύγκριση με τα εθνικά κόμματα, οι πολιτικές ομάδες δεν αποτελούν μέρος ενός ενιαίου οργανωτικού πλαισίου, στο οποίο εντάσσονται έννοιες όπως συνεργασία, ενότητα, ευθύνη και λογοδοσία, καθώς δεν υπάρχει μια κυβέρνηση για να υποστηρίξουν ή να καταγγείλουν. Στα πλαίσια των συνεδριάσεων των πολιτικών ομάδων επιχειρείται εναρμόνιση απόψεων, αλλά πολλές φορές δεν επιτυγχάνεται η κομματική πειθαρχία, ιδίως όταν οι συζητούμενες προτάσεις θίγουν σημαντικά συμφέροντα ορισμένων κρατών-μελών.

---

[230]Παπαδοπούλου, Λ., « Ευρωπαϊκά Πολιτικά Κόμματα: Υποκείμενα Πολιτικής Ενοποίησης ή Γραφειοκρατικοί Μηχανισμοί;», στο Τσάτσος, Δ., - Κοντιάδης, Ξ., (επιμ.), *Το μέλλον των Πολιτικών Κομμάτων*, Παπαζήση, 2003

[231] Μέχρι τότε στην Συνθήκη της Ε.Κ., αναφερότανε ότι τα «πολιτικά κόμματα σε ευρωπαϊκό επίπεδο αποτελούν σημαντικό παράγοντα για την ολοκλήρωση στα πλαίσια της Ε.Ε. Συμβάλλουν στη δημιουργία ευρωπαϊκής συνείδησης και στην έκφραση της πολιτικής βούλησης των πολιτών της Ένωσης».

[232] Στεφάνου-Πετρουλάκης, 2005, οπ. π.

[233] Μαραβέγιας, Ν., «Ευρωεκλογές και οικονομική κρίση», *Ελευθεροτυπία*, 23 Μαΐου 2009, σ. 9.

Παρά τον αποδυναμωμένο ρόλο των ευρωπαϊκών κομμάτων, οι κομματικοί ανταγωνισμοί αποτελούν κομμάτι της εικόνας και της λειτουργίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.[234] Οι πολιτικές ομάδες παίζουν σημαντικό ρόλο στην οργάνωση και τον έλεγχο μεγάλου μέρους της δραστηριότητας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Συγκεκριμένα, ομαδοποιούν αρχικά απόψεις και ταυτόχρονα αμβλύνουν αντιθέσεις[235], επιτελώντας κατά αυτόν τον τρόπο την παραδοσιακή λειτουργία των πολιτικών κομμάτων στα πλαίσια της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Παρατηρείται μάλιστα, μια διαλεκτική σχέση μεταξύ των δύο θεσμών, **κόμματα και κοινοβούλιο**, στο βαθμό που η ενδυνάμωση του ενός συνεπάγεται την ενίσχυση του άλλου και ταυτόχρονα το ένα αποτελεί προϋπόθεση του άλλου. Άλλωστε, όπως επισημαίνει ο Τσάτσος, η προσπάθεια σταδιακής ενίσχυσης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου αποτέλεσε τον κυριότερο παράγοντα για την εισαγωγή του άρθρου 191 στην Συνθήκη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων περί του νομικού καθεστώτος που διέπει τον θεσμό των κομμάτων.[236] Ωστόσο, σε αυτό το σημείο εγείρονται κάποια ζητήματα, τα οποία εδράζονται στην σχέση μεταξύ Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και δημοκρατικότητας στην Ε.Ε., καθώς όπως επισημαίνουν πολλοί αναλυτές, ενώ οι ψηφοφόροι στις ευρωπαϊκές εκλογές κινητοποιούνται και έρχονται σε επαφή κυρίως με εθνικά κομματικά προγράμματα και σχέσεις, οι υποψήφιοι που εκλέγονται στις ευρωεκλογές λειτουργούν στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο πλαίσιο διακρατικών ομάδων. Για αυτές τις ομάδες συνήθως οι ψηφοφόροι στερούνται πληροφόρησης, καθώς πολλές από αυτές τις ομάδες δεν υπάρχουν καν κατά την στιγμή, την οποία λαμβάνουν χώρα οι Ευρωεκλογές. [237]

Η ύπαρξη και η λειτουργία των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων, εκτός από την δημοκρατική αρχή, συνδέεται επιπλέον και με την έκταση και ένταση της **ευρωπαϊκής ενοποίησης**. Ο ρυθμός και οι στρατηγικοί στόχοι της τελευταίας διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο, για την σταδιακή ενδυνάμωση των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων, καθώς αυτά δεν λειτουργούν σε κενό πεδίο πολιτικής εξουσίας, αλλά αποτελούν «παρακολούθημα του τρόπου και του τόπου άσκησή της»[238]. Σύμφωνα με αυτήν άποψη λοιπόν, όσο περισσότερο η πολιτική διαπραγμάτευση και η λήψη αποφάσεων υλοποιείται επί το πλείστον σε επίπεδο Ε.Ε. και λιγότερο σε εθνικό επίπεδο, εντείνεται η ανάγκη λειτουργίας υπερεθνικών πολιτικών σχηματισμών. Ο

[234] στο ίδιο, σ.188. Στεφάνου-Πετρουλάκης, 2005, οπ. π.
[235] Οι αντιθέσεις αυτές ωστόσο, είναι συνήθως εθνικές.
[236] Τσάτσος, Δ., 1993, στο Παπαδοπούλου, Λ., 2003, οπ. π., σ.395.
[237] Judge και Earnshaw, 2003 στο Nugent, οπ. π., σ. 302.
[238] Παπαδοπούλου, Λ., 2003, οπ. π., σ. 383.

ρόλος των κομμάτων λοιπόν, πρέπει να αναζητηθεί στον τρόπο λειτουργίας του ευρωπαϊκού συστήματος διακυβέρνησης, στο οποίο ωστόσο παρατηρείται έντονη απουσία «σταθερού συνασπισμού εξουσίας». Όπως εξετάσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, στα πλαίσια του πολυεπίπεδου συστήματος διακυβέρνησης, το οποίο είναι σήμερα κυρίαρχο στην Ε.Ε., οι εξουσίες διαμοιράζονται ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα διαμόρφωσης πολιτικής, όπου εκτός από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και τα κράτη-μέλη, αναδεικνύονται και άλλοι «παίκτες», οι οποίοι καλούνται να αναλάβουν ρόλο στο ευρύτερο πολιτικό σύστημα της Ε.Ε. Σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν, ο Γεράσιμος Μοσχονάς υποστηρίζει ότι η πρόκληση, που καλούνται να αντιμετωπίσουν τα πολιτικά κόμματα, είναι το γεγονός ότι στα πλαίσια της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης εκλείπει εκείνος ο «αδιαμφισβήτητος ηγετικός θεσμός», ο οποίος δύναται να εξασφαλίσει την απαραίτητη «συνοχή» στην ιδιαίτερη θεσμική αρχιτεκτονική της Ε.Ε. Άρα, το τεράστιο ζήτημα που προκύπτει εντοπίζεται στο γεγονός, ότι η Ε.Ε. καθίσταται μια υπερδύναμη χωρίς πραγματική **ηγεσία**. Παρατηρείται λοιπόν σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, ένα «διπλό κενό διακυβέρνησης», το οποίο έγκειται στο γεγονός, ότι η μεταφορά εξουσιών από εθνικό σε ευρωπαϊκό επίπεδο αποδυναμώνει τον ρόλο των εθνικών κυβερνήσεων, χωρίς παράλληλη ενίσχυση της Ε.Ε., στο βαθμό που στο όνομά της τελευταίας δεν ασκούνται αποτελεσματικές εθνικές πολιτικές, ενώ παράλληλα στο όνομα των εθνικών κρατών, είναι αντίστοιχα δύσκολη η άσκηση αποτελεσματικών ευρωπαϊκών πολιτικών. [239]

Σε αυτό το πλαίσιο της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής της Ευρώπης, τα πολιτικά κόμματα αδυνατούν να διασφαλίσουν μέχρι σήμερα, έναν κεντρικό ρόλο. Στο πεδίο της Ευρωπαϊκής Διακυβέρνησης, οι διαδικασίες της διαβούλευσης και της διαπραγμάτευσης με στόχο τον συμβιβασμό, πήραν την θέση της πολιτικής ανταγωνιστικότητας και της πλειοψηφικής λήψης αποφάσεων («majoritarian decision-making»), δηλαδή των λειτουργιών της πολιτικής των κομμάτων[240]. Ωστόσο, η γενική διαβούλευση με την κοινωνία των πολιτών δεν δύναται να αποτελέσει «υποκατάστατο του δημοκρατικού ελέγχου», όσο και αν υπάρχει μια ιδιαίτερη προβολή της προς αυτήν την κατεύθυνση, για τον λόγο ότι δεν διαθέτει σε κανένα βαθμό τον δεσμευτικό χαρακτήρα, ο οποίος συνοδεύει την δημοκρατική αρχή. Όπως σημειώνουν οι Σακελλαρόπουλος και Σωτήρης, «οι συμμετέχοντες στην διαβούλευση μπορούν να

[239] Μοσχονάς Γ., 2008α, οπ. π., σ.80-81.
[240] Papadopoulos, Y., 2004, οπ. π., σ.2.

μιλούν και να ακούγονται αλλά όχι να αποφασίζουν»[241]. Ο χαμηλός βαθμός κοινοβουλευτισμού στην Ευρώπη, η απουσία ευρωπαϊκής ηγεσίας και η έλλειψη κομματικού ανταγωνισμού στερούν από τα ευρωπαϊκά κόμματα την παραδοσιακή τους ικανότητα να κυβερνούν («function of government») και την λειτουργία τους ως θεσμοί πολιτικής εκπροσώπησης («function of political representation»)[242]. Για τους παραπάνω λόγους, αν και τα πολιτικά κόμματα δεν φαίνεται να έχουν χάσει σε επίπεδο παρουσίας (σε εθνικό επίπεδο είναι κυρίαρχα και επιπλέον ασκούν έλεγχο στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, είναι παρόντα στο Ευρωπαϊκό συμβούλιο και περισσότερο έμμεσα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή), χαρακτηρίζονται από τον Heidar, ως δεύτερης τάξης πολιτικά κόμματα («second-order parties»)[243], καθώς παρατηρείται ότι οι εξουσίες, τις οποίες χάνουν σε εθνικό επίπεδο δεν τις αναπληρώνουν σε ευρωπαϊκό, με αποτέλεσμα να μην δύναται να διασφαλίζουν την συνεκτικότητα των κέντρων εξουσίας και άρα την συνεκτικότητα των πολιτικών («cohesion policies»), με επακόλουθη την μείωση της αξιοπιστίας τους ως θεσμοί επίλυσης προβλημάτων και εκπροσώπησης. Συνεπώς τα πολιτικά κόμματα, σε επίπεδο Ε.Ε., δεν χάνουν σε παρουσία αλλά σε κεντρικότητα, καθώς καμιά κομματική οικογένεια δεν μπορεί να ελέγξει ταυτόχρονα τις εθνικές κυβερνήσεις και το θεσμικό τρίγωνο της Ε.Ε. και έτσι να συγκροτήσει μια πραγματική ευρωπαϊκή δύναμη. [244]

Επιπλέον, η επιρροή της Ε.Ε. στον ρόλο και στην δυναμική των κομμάτων, δεν εντοπίζεται μόνο στα παραπάνω, αλλά και στο γεγονός ότι δυσκολεύονται να ανανεωθούν ιδεολογικά και προγραμματικά και να χαράξουν αυτόνομα μια ριζοσπαστική κυβερνητική πολιτική για την ανάπτυξη συντονισμένης δράσης για την όποια αλλαγή του πολιτικού συστήματος της Ε.Ε. Ωστόσο, τα παραπάνω διαμορφώνουν γόνιμο έδαφος για «προγραμματική σύγκλιση των κομμάτων και μείωση των πολιτικών διαιρέσεων». Τίθενται λοιπόν σε κίνηση συγκλιτικές διαδικασίες για τα ηγεμονικά κόμματα, γεγονός το οποίο συντελεί στην αποξένωση των κομμάτων και την συντηρητικοποίησή τους[245]. Τα παραπάνω οφείλονται στο γεγονός, ότι η Ε.Ε. αποτελεί ένα συναινετικό και **δυσκίνητο σύστημα**, στα πλαίσια του οποίου καθίσταται δύσκολη η όποια ανανέωση και αναθεώρηση θεσμικών και πολιτικών αποφάσεων, που έχουν ληφθεί μέχρι σήμερα. Άλλωστε το κοινοτικό κεκτημένο, διέπεται από την λογική των

[241] Σακελλαρόπουλος, Σ.- Σωτήρης, Π., «Ο μετασχηματισμός των σύγχρονων πολιτικών κομμάτων», *Πολιτική Επιστήμη, Αφιέρωμα: Βουλευτικές & Ευρωπαϊκές Εκλογές 2004*, Τεύχος 1ο, 2005, σ.116.
[242] Moschonas, G., 2009α, (forthcoming), οπ. π., σ.266.
[243] Heidar, 2003, στο ίδιο, σ.266.
[244] Moschonas, G., 2009, στο ίδιο, σ. 267-268.
[245] Moschonas, G., 2009, στο ίδιο, σ.270.

σταδιακών παραχωρήσεων και συμβιβασμών, στα πλαίσια των οποίων ο ρόλος των κομμάτων καθίσταται περιορισμένος.[246]

Ωστόσο, παρότι η Ε.Ε. δεν αποτελεί ένα σύστημα το οποίο ευνοεί την λειτουργία και ανάδειξη των κομμάτων σε θεσμούς εκπροσώπησης, εναρμόνισης συμφερόντων και ελέγχου της εξουσίας, παρατηρείται ότι και τα πολιτικά κόμματα σε εθνικό επίπεδο από την πλευρά τους, αποτελούν μέρος του προβλήματος, καθώς επιδιώκουν, μέχρι κάποιο βαθμό, την αποφυγή δημόσιου διαλόγου σχετικά με μία σειρά ευρωπαϊκών θεμάτων. Ένα καλό παράδειγμα για το παραπάνω είναι λειτουργία των Επιτροπών Ευρωπαϊκών Υποθέσεων των εθνικών κοινοβουλίων, όπου οι συζητήσεις περί ευρωπαϊκών θεμάτων συντελούνται κεκλεισμένων των θυρών, με χαμηλή εμπλοκή της ολομέλειας και άρα περιθωριοποίηση του κοινοβουλίου. Το παραπάνω φαινόμενο εξυπηρετεί τα συμφέροντα των εθνικών πολιτικών κομμάτων, καθώς αυτά καθίστανται ιδεολογικά λιγότερα συνεκτικά, όσον αφορά την ευρωπαϊκή ενσωμάτωση, από ότι για θέματα κοινωνικο-οικονομικής φύσης που εμπίπτουν στο εθνικό πολιτικό πεδίο.[247] Επιπλέον, σύμφωνα με σειρά ερευνών, τα κόμματα είναι πιο υποστηρικτικά προς την ευρωπαϊκή ενσωμάτωση σε σύγκριση με τους ψηφοφόρους τους[248]. Για τους παραπάνω λόγους λοιπόν, τα κύρια πολιτικά κόμματα σε αρκετά ευρωπαϊκά κράτη-μέλη εξακολουθούν να αποπολιτικοποιούν, («depoliticize») την ευρωπαϊκή ενσωμάτωση στα πλαίσια των Επιτροπών Ευρωπαϊκών Υποθέσεων, με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση συναίνεσης κεκλεισμένων των θυρών, προωθώντας πολιτικές εθνικής ενσωμάτωσης[249]. Τα παραπάνω εξυπηρετούν τα συμφέροντα των πολιτικών ελίτ και των επικρατουσών κομμάτων. Επιπρόσθετα, παρατηρείται ότι το εθνικό σύστημα ελέγχου και επιλογών των κυβερνήσεων, όσον αφορά τα Ευρωπαϊκά Θέματα, εξαρτάται και από τις τάσεις της κοινής γνώμης και την στάση των εθνικών κομμάτων απέναντι στην Ε.Ε., καθώς παρατηρείται ότι όσο πιο ευρωσκεπτικιστικά είναι, τόσο οι πιθανότητες αυστηρότερου ελέγχου αυξάνονται και αντίστροφα. Επομένως, σε αυτό το σημείο αναδεικνύεται μια επιπρόσθετη διάσταση του δημοκρατικού ελλείμματος, η οποία εντοπίζεται ακριβώς ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα.[250]

Η αυτονόμηση των εθνικών κυβερνήσεων από την ελεγκτική δραστηριότητα των κοινοβουλίων και των κομμάτων, αφήνει ανοικτό πεδίο για την ενίσχυση της

[246] Moschonas, G., 2009, στο ίδιο, σ.270.
[247] Hix ,1999, Thomassen &Schmitt ,1999, Marks & Steenbergen, eds ,2004, στο Raunio, T., 2009, οπ. π., σ.4.
[248] Mattila & Raunio, 2006, στο ίδιο.
[249] Bergman & Damgaard eds, 2000, στο ίδιο, σ.5.
[250] Ladrech, 2007, στο ίδιο, σ. 8.

εκτελεστικής λειτουργίας, συσφίγγοντας τους δεσμούς των κομματικών ελίτ με το κράτος. Σε αυτό το σημείο χρήσιμο θα ήταν να αναφερθούμε στον ρόλο των **κυβερνητικών ελίτ**, οι οποίες θεωρείται ότι αυτονομούνται όλο και περισσότερο στο εσωτερικό των κρατών μελών, λόγω της διεύρυνσης του πεδίου πολιτικής δράσης, που επέφερε η ενοποίηση.[251] Σύμφωνα με τον Moravcsik, η συμμετοχή στους διεθνείς οργανισμούς και άρα και στην Ε.Ε. ενισχύει τους εκτελεστικούς θεσμούς και τις ελίτ σε τέσσερις συγκεκριμένες περιοχές, σε βάρος πάντα του κοινοβουλίου, της εθνικής κοινής γνώμης, των πολιτικών κομμάτων και κοινωνικών φορέων. Οι κυβερνητικές ελίτ έχουν μεγαλύτερα περιθώρια να διαμορφώσουν την ημερήσια διάταξη των θεμάτων που θα παρουσιαστούν στα διεθνή πλαίσια, χωρίς προηγούμενο έλεγχο ή επιρροή από κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις. Επίσης έχουν την πρόσθετη δυνατότητα να παρουσιάζουν θέματα εσωτερικής πολιτικής ως θέματα εξωτερικής πολιτικής και με τον τρόπο αυτό να παρακάμπτουν το δημοκρατικό και ευρύτερο πολιτικό έλεγχο και την αντιπολίτευση.[252] Στο πλαίσιο των θεσμών, οι κυβερνητικές ελίτ έχουν ενισχυμένη «θεσμική αυτονομία» απέναντι στο κοινοβούλιο, διότι καθίσταται ιδιαίτερα δαπανηρή από πολιτική και οικονομική άποψη, η απόρριψη πράξεων που προέρχονται από την Ε.Ε. Επιπλέον, οι κυβερνητικές ελίτ έχουν προνομιακή πρόσβαση στην πληροφόρηση, πλεονέκτημα το οποίο εντείνεται αν συγκριθεί με το κενό πληροφόρησης που παρουσιάζουν τα εθνικά κοινοβούλια και τα στελέχη των κομμάτων, γεγονός το οποίο τα δυσκολεύει στο να ασκήσουν τον απαραίτητο έλεγχο ή να επηρεάσουν τις αποφάσεις που λαμβάνονται.[253] Τέλος, οι κυβερνητικές ελίτ ευνοούνται και από το γεγονός, ότι η Ε.Ε. παρέχει πρόσθετη πηγή ιδεολογικής νομιμοποίησης για ορισμένες πράξεις και πολιτικές.[254]

Ωστόσο δεδομένης της τάσης ενίσχυσης των ελίτ, ο Larry Siedentop υποστηρίζει ότι σήμερα υπάρχει ο κίνδυνος, οι ευρωπαϊκές ελίτ να δημιουργήσουν μια βαθειά ηθική και θεσμική κρίση, «την κρίση της Δημοκρατίας» στην Ευρώπη. Σύμφωνα με την ίδια άποψη, η δημοκρατία στην Ευρώπη κινδυνεύει να καταντήσει ανταγωνισμός ανάμεσα στις ελίτ, δηλαδή τα κόμματα, «οι οποίες χειραγωγούν τις προτιμήσεις των καταναλωτών όπως κάνουν οι εταιρείες», καθώς ελλείψει κοινής γλώσσας, πανευρωπαϊκής κοινής γνώμης, και δήμου, «η επίκληση στην Δημοκρατία ανάγεται σε

[251] Ladrech, R., «Europeanization and Political Parties», *Party Politics*, Vol 8. No.4, pp.389-403, Sage Publications, 2002.
[252] Moravcsik, A., 1994, οπ., π.
[253] Ladrech, R., 2002, Moravcsik, A. 1994, οπ. π.
[254] στο ίδιο. Moravcsik, A., 1994, οπ., π.

θέμα 'αυτοεξυπηρέτησης'».[255] Το ιδιόμορφο σύστημα της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης λοιπόν, αν και θεμελιώνεται στην συνειδητή, εκ μέρους των κυβερνήσεων, μεταβίβαση εξουσιών σε μη εθνικά κέντρα λήψης αποφάσεων, παρόλα αυτά οι αποφάσεις που λαμβάνονται κυρίως από τις πολιτικές ελίτ καθίστανται χωρίς σαφή λαϊκή εντολή των εθνικών εκλεκτορικών σωμάτων, που όπως θα δούμε στην συνέχεια, προσέρχονται στις **Ευρωεκλογές** ψηφίζοντας με εθνικά κριτήρια χωρίς ουσιαστική ενημέρωση επί των ευρωπαϊκών ζητημάτων. Κατά αυτόν τον τρόπο, όπως υποστηρίζει ο Simon Hix, νομιμοποιούν επιλογές που δεν έχουν γίνει δεκτές σε εθνικό επίπεδο.[256] Τα παραπάνω προκαλούν σειρά προβλημάτων, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, όπως η απόρριψη της Συνταγματικής Συνθήκης(2005) και της Συνθήκης της Λισαβόνας(2008), η οποία καταδεικνύει την ύπαρξη σημαντικής απόκλισης ανάμεσα στις ευρωπαϊκές πολιτικές ελίτ και στους λαούς των κρατών-μελών.[257] Όπως ακριβώς τονίζει ο Μουζέλης, το βασικό πρόβλημα σήμερα είναι «με τι είδους θεσμικές ρυθμίσεις» μπορούμε «να περάσουμε από τη σημερινή γραφειοκρατική Ευρώπη των ελίτ σε μια πιο δημοκρατική Ευρώπη των λαών». Ο ίδιος συμπληρώνει ότι τα κόμματα πρέπει να ξεκαθαρίσουν την θέση τους, κατά πόσο προτίθενται να λάβουν τα ανάλογα μέτρα, με σκοπό την μετάβαση σε μια πιο δίκαιη κοινωνικά και πιο ανοικτή δημοκρατικά Ευρώπη.[258]

Παρά τον περιορισμένο ρόλο των κομμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η δυναμική τους θεωρείται ότι ενισχύθηκε, από τη σταδιακή ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και συγκεκριμένα από την άμεση εκλογή του από το 1979. Η εμφάνιση υπερεθνικών κομματικών σχηματισμών, με χαλαρή οργανωτική διάθρωση αρχικά και σταδιακά εντονότερη, θεωρείται ότι ευνοήθηκε σε μεγάλο βαθμό, όπως αποδεικνύεται ιστορικά και θεσμικά, από τον άμεσο χαρακτήρα των ευρωεκλογών.[259] Ωστόσο, είναι παράδοξο το γεγονός ότι ενώ οι αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σταδιακά ενισχύονται, παραταύτα τα παραπάνω φαίνεται να μην ενδιαφέρουν τους Ευρωπαίους πολίτες, γεγονός που αποτυπώνεται ξεκάθαρα στα ποσοστά συμμετοχής τους στις Ευρωεκλογές, με αποκορύφωμα τις τελευταίες (Ιούνιος 2009), οι οποίες παρουσίασαν συμμετοχή σε ποσοστό μόλις της τάξεως του 43%, το χαμηλότερο μέχρι σήμερα.

[255] Siedentop, L., 2002, οπ. π., σ. 252-253.
[256] Hix, S., 1999, στο Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π., σ.19.
[257] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, στο ίδιο.
[258] Μουζέλης, Ν., «Από τις ελίτ στους λαούς», *Το ΒΗΜΑ*, Κυριακή 31 Μαΐου 2009.
[259] Παπαδοπούλου, Λ., 2003, οπ. π.

Σε αυτό το σημείο λοιπόν, μπορεί να δοθεί μια πρώτη ερμηνεία του παραπάνω φαινομένου, εστιάζοντας, συγκεκριμένα, στον τρόπο με τον οποίο σχηματίζεται η παραπάνω πλειοψηφία στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και λαμβάνονται οι αποφάσεις. Η πλειοψηφία διαμορφώνεται, τις περισσότερες φορές, χωρίς ευρωπαϊκά πολιτικο-ιδεολογικά κριτήρια και παράλληλα ελλείψει ξεκάθαρων πολιτικών αντιπαραθέσεων, λόγω του γεγονότος ότι τα ευρωπαϊκά κόμματα καθίστανται, όπως είδαμε και παραπάνω, ιδιαιτέρως ανομοιογενή στο εσωτερικό τους, γεγονός που τα εμποδίζει να αποκτήσουν μια ισχυρή πολιτική βούληση, η οποία θα τους επιτρέψει την συγκρότηση κοινών πολιτικών προγραμμάτων και προτάσεων για την μελλοντική πορεία της Ε.Ε. Κατά αυτόν τον τρόπο, δικαιολογείται, σε κάποιο βαθμό, το γεγονός ότι οι Ευρωπαίοι πολίτες θεωρούν πολιτικά ανώφελο στις ευρωεκλογές να ψηφίσουν τα πολιτικά κόμματα της χώρας τους, τα οποία αν και έχουν συνήθως συγκεκριμένα πολιτικά προγράμματα για την Ευρώπη, φαντάζουν αδύναμα να λειτουργήσουν αποτελεσματικά από μόνα τους, καθώς δεν υφίσταται καμία προγραμματική συμφωνία για επιδιώξεις σχηματισμού πολιτικής πλειοψηφίας στο Ευρωκοινοβούλιο, με μία συντονιστική λογική. Μάλιστα, η ανάγκη συντονισμού των ευρωπαϊκών κομμάτων είναι επιτακτικότερη απέναντι σε κοινά προβλήματα των Ευρωπαίων Πολιτών, όπως η σημερινή οικονομική κρίση, με ανάλογη διατύπωση συγκεκριμένων προτάσεων χωρίς μεγάλες εθνικές κομματικές διαφοροποιήσεις. Σε αυτό το σημείο, ο Ναπολέων Μαραβέγιας εκτιμά ότι προς αυτήν την κατεύθυνση θα συνέδραμε θετικά η περίπτωση όπου η επιλογή προέδρου κάθε ευρωπαϊκού κόμματος ταυτιζόταν με την επιλογή του για πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, με σκοπό να καταστεί σαφέστερη η πολιτική επιλογή του. [260]

Τα παραπάνω, λοιπόν, εξηγούν ως ένα βαθμό την αποχή από τις Ευρωεκλογές, η οποία σε κάθε περίπτωση προβληματίζει τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και κατά κύριο λόγο το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, του οποίου η νομιμοποίηση πλήττεται καίρια, συμπαρασύροντας κατά αυτόν τον τρόπο και την ευρύτερη νομιμοποίησης της Ε.Ε.[261] Πριν λοιπόν, ασχοληθούμε με τους επιπλέον λόγους της πολιτικής απάθειας και του κυνισμού, που αποτυπώνουν την στάση των Ευρωπαίων Πολιτών στις Ευρωεκλογές και θεωρούνται ότι στέκονται εμπόδιο στην δυναμική της ενοποιητικής διαδικασίας, χρήσιμο θα ήταν να αναφερθούμε στους λόγους ύπαρξης του ιδιότυπου πολιτικού θεσμού των Ευρωεκλογών.

[260] Μαραβέγιας, Ν., 2009, οπ. π.
[261] Ιωακειμίδης, Π., «Ηττήθηκε η προοπτική της 'άλλης Ευρώπης'», *ΤΑ ΝΕΑ*, 12 Ιουνίου 2009, σ.6.

β) Ο ρόλος των Ευρωεκλογών στην Ε.Ε.

Με την υιοθέτηση των Ευρωεκλογών στο πλαίσιο της Ε.Ε., επιχειρήθηκε ο συνδυασμός των νέων δεδομένων της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης με τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά των δημοκρατικών πολιτικών συστημάτων των ευρωπαϊκών κρατών. Ο απώτερος στόχος της απόφασης, για την άμεση εκλογή των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με αφετηρία το 1979, ήταν η ενίσχυση του Ευρωπαϊκού θεσμικού πλαισίου και η συγκρότηση δημόσιων πολιτικών, οι οποίες μεταβιβάστηκαν από τα κράτη-μέλη στην Ε.Κ./Ε.Ε. Οι Ευρωεκλογές αποτέλεσαν την βάση και το κεντρικό επιχείρημα, για την ανάδειξη και ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, «ως αυταπόδεικτο δείγμα του 'δημοκρατικού ελλείμματος' της θεσμικής διάρθρωσης της ΕΚ/ΕΕ.»[262]Ο άμεσος χαρακτήρας των Ευρωεκλογών συντέλεσε στην ευρύτερη αποδοχή του πολιτικού συστήματος της Ε.Ε. και θεωρήθηκε ότι θα συνδράμει θετικά στην ενίσχυση του ενδιαφέροντος των ευρωπαίων πολιτών για αυτό και στην ενεργοποίηση της συμμετοχής τους. Όπως ακριβώς σημειώνει η Μενδρινού, «στα σύγχρονα πολιτικά συστήματα οι εκλογικές διαδικασίες αναγνωρίζονται ως κορυφαίες στιγμές έκφρασης της λαϊκής βούλησης, ως κεντρικό στοιχείο της δημοκρατικής διακυβέρνησης και ως ύψιστο δικαίωμα των πολιτών»[263]

Ωστόσο, η πραγματικότητα, που αποτυπώνεται σήμερα, διακρίνεται από ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά προσέλευσης των Ευρωπαίων πολιτών στις ευρωεκλογές, με σταδιακή μάλιστα μείωση της συμμετοχής, όπως ακριβώς δείχνει και ο Πίνακας 7ος.[264] Πρόκειται για τάση αντιστρόφως ανάλογη της δυναμικής της πορείας της ΕΕ, καθώς επιπλέον η ΕΕ, ήδη από τη Διακυβερνητική Διάσκεψη του 1996-97, έχει θέσει, ως προτεραιότητα, το ζήτημα του ανοίγματος προς τους ευρωπαίους πολίτες, με σκοπό την βελτίωση της σχέση της με αυτούς.[265] Αυτή η εικόνα, χαμηλής πολιτικής συμμετοχής, οφείλεται σε μια σειρά από αλληλένδετους τις πιο πολλές φορές παράγοντες, πέρα από τις επιδράσεις που ασκούν οι διαφορετικές παραδόσεις συμμετοχής των πολιτών στα κράτη-μέλη και των σχετικών ρυθμίσεων που αφορούν την εκλογική διαδικασία των

[262] Μεδρινού, Μ., «Ευρωεκλογές: Εκλογικοί ανταγωνισμοί και κομματικά συστήματα», *Πολιτική Επιστήμη*, 2005, οπ. π., σ.54.
[263] Στο ίδιο., σ.54.
[264] Στις τελευταίες Ευρωεκλογές(2009) κατεγράφησαν στο σύνολο της Ε.Ε., τα υψηλότερα ποσοστά αποχής καθώς η συμμετοχή έφτασε μόλις το 43,00% συνεχίζοντας τη σταθερά πτωτική τάση των προηγούμενων ευρωεκλογών.
[265] Μενδρινού, Μ., 2005, οπ. π.

επιμέρους κρατών-μελών[266]. Ο Costa Olivier, προσπαθώντας να συνοψίσει τους λόγους, στους οποίους οφείλεται η παραπάνω αποχή, τους απαριθμεί στους ακόλουθους: α) η πολυπλοκότητα της ψηφοφορίας, β) η ιδεολογική απόρριψη των εκλογών, γ) η ελάχιστη ενασχόληση των κομμάτων και των ΜΜΕ με αυτές, δ) και η έλλειψη άμεσου διακυβεύματος.[267]

Πίνακας 7ος: *Ποσοστά συμμετοχής στις Ευρωεκλογές 1979-2004.*

	Πανευρωπαϊκή συμμετοχή στις Ευρωεκλογές
1979	61,99%
1984	58,98%
1989	58,41%
1994	56,67%
1999	49,51%
2004	45,47%
2009	43,00%

(Πηγή: http://www.elections2009-results.eu/el/turnout_el.html)

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με μελέτη των Reif και Schmitt, η διάσταση του μικρότερου διακυβεύματος ορίζεται και ως η πρώτη αιτία της χαμηλής προσέλευσης των ψηφοφόρων στις ευρωκάλπες. Οι Ευρωεκλογές δεν παρέχουν καμιά προοπτική αλλαγής κυβέρνησης και μεταβολή πολιτικής, καθώς από την αναμέτρηση δεν προκύπτει ποιο κόμμα ή κυβερνητικός συνασπισμός θα αναλάβει την διακυβέρνηση.[268] Τα ζητήματα λοιπόν υψίστης σημασίας δεν τέθηκαν στα πλαίσια ενός κεντρικού πολιτικού διλήμματος και διακυβεύματος. Η Ε.Ε. δεν δύναται, σήμερα, να πολιτικοποιήσει την ενοποιητική διαδικασία, να διατυπώσει και να εφαρμόσει διαφορετικές επιλογές, όσον αφορά τις επιλογές και τα πρόσωπα, γεγονός που συντελεί

[266] Και οι δύο τελευταίοι παράγοντες θεωρούνται σημαντικοί για τον επιρρεασμό των ποσοστών συμμετοχής των πολιτών στις ευρωεκλογές ωστόσο, παρολαυτά το ζήτημα της αποχής παραμένει.
[267] Costa, O., «Les élections de juin 2009 vont-elles bouleverser le foctionnement du Parlement europeen?», στο *Parlement Européen: Quelques Enseignements suit aux Dernières Elections*, *Notre Europe*, Juillet 2009, http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/Note_Post_lections.pdf
[268] Reif και Schmitt, 1980, στο Ε. Τεπέρογλου- Στ. Σκρίνης, «Το μοντέλο των εκλογών δεύτερης τάξης και οι Ευρωεκλογές της 13ης Ιουνίου 2004 στην Ελλάδα», στο Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τεύχος 27, Μάιος 2006, σ. 128

στην απουσία «ευρωπαϊκού διακυβεύματος», το οποίο με την σειρά του οδηγεί στην εθνικοποίηση της διαδικασίας των Ευρωεκλογών.[269] Οι Ευρωπαίοι πολίτες φαίνεται ότι ψηφίζουν με εθνικά κριτήρια και οι προεκλογικές εκστρατείες και τα ΜΜΕ βασίζονται σε εθνικά ζητήματα. Επιπλέον, παρατηρείται το γεγονός, ότι οι ηγέτες προσπαθούν να προσελκύσουν τους ψηφοφόρους τους, βασισμένοι σε εθνικές πλατφόρμες προεκλογικών προγραμμάτων ή προσεγγίζουν τις ευρωεκλογές με πολύ μικρό ενθουσιασμό και ενδιαφέρον. Κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο εκτιμάται από τους περισσότερος αναλυτές, ότι αντιμετωπίστηκαν και οι τελευταίες Ευρωεκλογές (Ιούνιος 2009), όπου σχεδόν σε όλα τα κράτη-μέλη διεξήχθησαν «χωρίς Ευρώπη», χωρίς «κανένα ευρωπαϊκό χρώμα»[270]. Τα κρίσιμα ζητήματα της Ε.Ε., κοινά για όλους τους ευρωπαίους πολίτες, δεν έτυχαν ιδιαίτερης αναφοράς και θα συνεχίσουν να έχουν την ίδια τύχη, όσο δεν διαμορφώνεται ένας ενιαίος ευρωπαϊκός δημόσιος χώρος.[271] Τα παραπάνω δικαιολογούν το γεγονός γιατί οι ευρωεκλογές εκλαμβάνονται ως εθνικές αναμετρήσεις, αλλά δευτερεύουσας σημασίας και προκαλούν ελάχιστη πολιτική συγκίνηση και ενδιαφέρον στους Ευρωπαίους Πολίτες.[272] Ωστόσο, μπορούν να αποτελέσουν δείκτη δυσαρέσκειας, διαμαρτυρίας και προειδοποίησης για τις κυβερνητικές πολιτικές και τους κομματικούς σχηματισμούς στο εσωτερικό των κρατών-μελών, καθώς ενίοτε εκλαμβάνονται ως δημοψηφίσματα.[273] Ο Moravcsik, συγκεκριμένα, επισημαίνει ότι οι ευρωπαίοι ψηφοφόροι αντιλαμβάνονται τις ευρωεκλογές, ως ένα μέσο διαμαρτυρίας απέναντι σε κρίσιμα θέματα, όπως αυτό της μετανάστευσης από μη κράτη-μέλη της Ε.Ε., τα οποία έγκεινται στο πεδίο των εθνικών πολιτικών, χωρίς καμία αναφορά σε ευρωπαϊκά θέματα, τα οποία τυγχάνουν της ίδιας αποσιώπησης και στις εθνικές εκλογές. Καταλήγει ότι οι παραπάνω ψήφοι διαμαρτυρίας των πολιτών στις Ευρωεκλογές, σε καμιά περίπτωση, δεν συνεπάγονται την «αντιπάθεια» των ευρωπαίων πολιτών προς την Ε.Ε.[274]

Σε αυτό το σημείο αναδεικνύεται και η σημασία των Ευρωεκλογών, όσο αφορά την επίδρασή τους στην εσωτερική πολιτική των κρατών- μελών, καθώς σύμφωνα με την Μενδρινού αποτελούν συνεκτικό κομμάτι της ανάλυσης του πολιτικού και κομματικού συστήματος των κρατών-μελών της Ε.Ε. Σε αυτό το πλαίσιο, η αποχή από τις

[269] Ιωακειμίδης, Π., 2009, οπ. π.
[270] Αποτελούν χαρακτηρισμούς που τους αποδόθηκαν από τους Ιωακειμίδη, 2009, οπ. π., και Καλφέρη, Γ., «Εκλογές Διαμαρτυρίας», *ΤΑ ΝΕΑ*, 25 Μαΐου 2009, σ. 6., αντίστοιχα.
[271] Καλφέρης, Γ., 2009, οπ. π.
[272] Reif και Schmitt, 1980, στο Ε. Τεπέρογλου- Στ. Σκρίνης, 2006, οπ. π., σ. 128.
[273] Nugent, N., 2003, οπ. π.
[274] Moravcsik, A., 2009, οπ. π., σ.337.

ευρωπαϊκές εκλογές ερμηνεύεται ως δείγμα δυσαρέσκειας και αποξένωσης και πιθανόν αποτελεί μια στάση, που εντοπίζεται στο ευρύτερο κλίμα αδιαφορίας των ευρωπαίων πολιτών για την πολιτική. Με την σειρά τους τα συμπτώματα πολιτικού κυνισμού που αποτυπώνονται στις Ευρωεκλογές οδηγούν στο να εκλαμβάνονται οι Ευρωεκλογές ως «ενδιάμεσες εκλογές», ως «εκλογές χαλαρής ψήφου» για την εσωτερική πολιτική των κρατών μελών. Σύμφωνα με στοιχεία συγκριτικής ανάλυσης των ποσοστών συμμετοχής προηγούμενων Ευρωεκλογών, σε συνάρτηση με τα ποσοστά συμμετοχής στις αντίστοιχες εθνικές εκλογές, που προηγήθηκαν, αποτυπώνονται ευδιάκριτες αποκλίσεις μεταξύ των δύο τύπων εκλογών, στα ποσοστά αποχής των πολιτών. Παράλληλα, καταδεικνύεται η αισθητή επίδραση του θεσμού των Ευρωεκλογών στους εκλογικούς ανταγωνισμούς και στα εθνικά κομματικά συστήματα, καθώς παρατηρείται να μεταλλάσσονται οι εκλογικές προτιμήσεις των ψηφοφόρων και συγκεκριμένα παρατηρείται ενίσχυση των μικρότερων κομμάτων και μείωση «συγκεκριμενοποίησης της ψήφου». Ωστόσο, γενικό φαινόμενο αποτελεί το γεγονός, ότι σε ελάχιστες περιπτώσεις, η ατζέντα των πολιτικών κομμάτων βασίζεται σε ευρωπαϊκά ζητήματα.[275]

Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, θα μπορούσε να ενδυναμωθεί, αν το ίδιο εκλεγόταν με βάση **ισοδύναμους εκλογικούς κανόνες** σε όλα τα κράτη-μέλη.[276] Οι Ευρωεκλογές πραγματοποιούνται ταυτόχρονα[277] σε όλα τα κράτη-μέλη, καθώς η εκλογική διαδικασία καθορίζεται από τα ίδια, δεδομένου ότι δεν έχει θεσπιστεί μια ενιαία διαδικασία. Αυτό έχει ως συνέπεια τα εκλογικά συστήματα που υιοθετήθηκαν από τα κράτη μέλη να είναι αναλογικά, με αποτέλεσμα να μην εξασφαλίζουν την ανάλογη εγγύτητα στις σχέσεις εκπροσώπου-εκπροσωπούμενου.[278] Τέλος, τα περισσότερα κράτη-μέλη έχουν ορίσει χαμηλά εκλογικά μέτρα. Σε αυτό το σημείο, είναι εμφανής η ανάγκη καθιέρωσης ομοιόμορφων κανόνων για την εκλογή των μελών του Ευρωκοινοβουλίου.[279]

---

[275] Μενδρινού, Μ., 2005, οπ. π.
[276] Στεφάνου, Κ., στο Στεφάνου και Πετρουλάκης, 2005, οπ. π.
[277] Τον Ιούνιο κάθε πέντε χρόνια, ωστόσο η ψηφοφορία δεν διεξάγεται παντού την ίδια μέρα.
[278] Τα αναλογικά εκλογικά συστήματα συνοδεύονται από μεγάλες εκλογικές περιφέρειες ή με ψηφοδέλτια για το σύνολο της επικράτειας και χωρίς σταυρούς προτίμησης, όπως συμβαίνει και στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα οι ψηφοφόροι να ψηφίζουν κόμματα και όχι εκπροσώπους και βουλευτές να μην λογοδοτούν τελικά στους ψηφοφόρους.
[279] Σε αυτό το πλαίσιο, γίνεται μια προσπάθεια για μεγαλύτερη εναρμόνιση της εκλογικής διαδικασίας, σύμφωνα με τις προτάσεις της έκθεσης Duff, η οποία βρίσκεται ακόμα σε στάδιο εξέτασης εντός της Επιτροπής Συνταγματικών Υποθέσεων. Για το αναλυτικό περιεχόμενο της έκθεσης, βλ. περισσότερα στο Μποτόπουλος, Κ. «Η Μεταρρύθμιση του Ευρωπαϊκού Εκλογικού Συστήματος», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τέυχος 12, Οκτώμβριος-Δεκέμβριος 2008.

Προς την ίδια κατεύθυνση, πολλοί ισχυρίζονται ότι η **υψηλή προσέλευση** στις κάλπες θα ενίσχυε τη νομιμότητα και τη δημοκρατική βάση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και επομένως θα ενίσχυε το Ευρωκοινοβούλιο, από την άποψη ότι θα μπορούσε να ασκήσει πιέσεις για την αύξηση των εξουσιών του.[280] Επιπλέον, εκτιμάται από τους Follesdal, A. και Hix, S. ότι η ενίσχυση της μαζικής συμμετοχής θα συνοδευόταν από την ανάλογη ενδυνάμωση της εμπιστοσύνης των πολιτών προς την Ε.Ε. Ωστόσο, σύμφωνα με την ίδια άποψη, ένας από τους λόγους της αποχής από τις Ευρωεκλογές, σήμερα, έγκειται στην έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών προς το θεσμικό σύστημα της Ε..Ε. και συγκεκριμένα στην γενική πεποίθηση των πολιτών ότι το πολιτικό σύστημα της Ε.Ε. δεν ενθαρρύνει την μαζική συμμετοχή των πολιτών, με συνέπεια να αποτρέπεται η ενεργητική εμπλοκή τους στο πολιτικό σύστημα της Ε.Ε. Άλλωστε είναι γνωστή η πεποίθηση των πολιτών ότι δεν έχουν την δύναμη να επηρεάσουν το πολιτικό σύστημα της Ε.Ε. Η γενικότερη «απάθεια» των πολιτών προς τις ευρωεκλογές αποτελεί συνάρτηση του γενικότερου κλίματος δυσαρέσκειας προς την Ε.Ε., η οποία εντοπίζεται στην ύπαρξη μεγάλης απόστασης μεταξύ των θεσμών της Ε.Ε. με τους πολίτες, καθώς οι πρώτοι καθίστανται ιδιαίτερα ελιτιστικοί και μη συμμετοχικοί.[281] Σε αυτό το σημείο ο Hix επισημαίνει ότι η λύση στο παραπάνω πρόβλημα, το οποίο αποτελεί ταυτόχρονα πρόβλημα νομιμοποίησης της Ε.Ε., είναι η προώθηση μίας σειράς μεταρρυθμίσεων, ώστε να καταστεί το πολιτικό σύστημα της Ε.Ε., περισσότερο συμμετοχικό και κοντά στους πολίτες, μέσω της διεξαγωγής πανευρωπαϊκών εκλογών, δημοψηφισμάτων και άμεσων εκλογών για την συγκρότηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.[282]

Ωστόσο, σύμφωνα με τον Schmitt, η αποχή από τις Ευρωεκλογές δεν συνεπάγεται έλλειψη νομιμοποίησης της ίδιας της Ε.Ε. και του θεσμού των Ευρωεκλογών ειδικότερα. Η αποχή σχετίζεται περισσότερο με την έλλειψη πολιτικοποίησης και εκλογικής κινητοποίησης.[283] Ο Moravcsik, επισημαίνει ότι σε καμιά περίπτωση η θεσμική οικοδόμηση της Ε.Ε. δεν αποτελεί πρόβλημα που γεννά δημοκρατικό έλλειμμα. Αν και υπάρχουν πολλοί τρόποι συμμετοχής των πολιτών στην Ε..Ε., όπως μέσω των εθνικών εκλογών, των ευρωεκλογών, των δημοψηφισμάτων και του δημόσιου διαλόγου, παρατηρείται ότι κανένα από τα παραπάνω δεν οδηγεί σε

[280] Cees Van Der Eijk, Mark Franklin, Michael Marsh, " What Voters Teach Us About Europe-Wide Elections: What Europe-Wide Elections Teach Us About Voters.", Electoral Studies, Vol. 15, No.2, p.p. 149-166, 1996.
[281] Follesdal, A. and Hix, S., 2006, οπ. π.
[282] Hix, S., 2005, στο Moravcsik, A., 2008, οπ. π., σ. 339.
[283] Schmitt, 2005, στο Ε. Τεπέρογλου-Στ. Σκρίνης, 2006, οπ. π.

ενασχόληση και προβληματισμό των πολιτών επί τη βάση των ουσιαστικών ευρωπαϊκών θεμάτων. Σε αυτό το σημείο, τίθεται το ερώτημα, γιατί οι πολίτες ενώ είναι ενήμεροι για την σταδιακή ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, συνεχίζουν να απέχουν από τις ευρωεκλογές;[284] Ο Moravcsik, ερμηνεύει το παραπάνω φαινόμενο, δηλαδή της έλλειψης ενδιαφέροντος των πολιτών προς την Ε.Ε., ως ορθολογική στάση εκ μέρους τους, οι οποίοι ενδιαφέρονται περισσότερο για θέματα[285], τα οποία πρόσκεινται στην δικαιοδοσία των κρατών-μελών και όχι της Ε.Ε.

Στο ίδιο πλαίσιο, σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του Ευρωβαρόμετρου (2007), μόνο το 14% των ευρωπαίων πολιτών έχει αρνητική εικόνα για το πολιτικό σύστημα της Ε.Ε., ενώ περίπου το ½ του συνόλου των ερωτώμενων έχουν θετική εικόνα. Επιπλέον, από την ίδια έρευνα προκύπτει ότι οι ευρωπαίοι πολίτες εμπιστεύονται περισσότερο τους ευρωπαϊκούς θεσμούς σε σύγκριση με τους εθνικούς και συγκεκριμένα εμπιστεύονται περισσότερο το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο από τις εθνικές κυβερνήσεις και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο περισσότερο από το δικαστικό σύστημα της χώρας τους.[286] Σύμφωνα, με τα παραπάνω στοιχεία, ο Moravcsik συνάγει το συμπέρασμα, ότι ακόμα και στην περίπτωση που τίθεται ζήτημα έλλειψης εμπιστοσύνης των Ευρωπαίων Πολιτών προς την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση, η τάση αυτή δεν συνδέεται σε καμιά περίπτωση με το γεγονός ότι στα πλαίσια της Ε.Ε. η πολιτική συμμετοχή και ο δημοκρατικός έλεγχος δεν καθίστανται στον ίδιο βαθμό άμεσα όσο στα κρατη-μέλη, καθώς η συμμετοχή στους δημοκρατικούς θεσμούς δεν συνοδεύεται (απαραίτητα) από την ενίσχυση της εμπιστοσύνης των πολιτών προς το πολιτικό σύστημα, αλλά αντίθετα είναι περισσότερο πιθανόν να συνδράμει στην εμπλοκή των πολιτών στην βάση της άγνοιας και να διαμορφώσει ένα κλίμα «ευρωσκεπτικιστικής δημαγωγίας» και λαϊκισμού. Την παραπάνω άποψη επιβεβαιώνει σειρά ερευνών, οι οποίες καταδεικνύουν ότι στις Δυτικές Δημοκρατίες οι πολίτες τείνουν να εμπιστεύονται περισσότερο τους μη συμμετοχικούς θεσμούς, όπως τα δικαστήρια, τις κεντρικές τράπεζες, τις γραφειοκρατίες, από ότι τους συμμετοχικούς, όπως τις εθνικές κυβερνήσεις, τα κόμματα, τις ΜΚΟ και ΜΜΕ. Τα παραπάνω δικαιολογούν σε μεγάλο

[284] Nihoul, G., «European Elections: Five Reflections for Discussion», *Notre Europe*, July 2009, http://www.notre-europe.eu/en/axes/european-democracy-in-action/works/publication/translate-to-english-elections-europeennes-cinq-reflexions-pour-susciter-le-debat/ , Moravcsik, A., 2008, οπ. π.

[285] Τέτοια θέματα είναι, η κοινωνική πρόνοια, τα επιδόματα, το σύστημα υγείας, φορολογία, εκπαίδευση, μετανάστευση, το περιβάλλον, κτλ.

[286] Eurobarometer 68, Final Report, 2007, στο Moravcsik, A., 2008, οπ. π., σ.338.

βαθμό τους κύριους λόγους, για τους οποίους οι πολίτες εμπιστεύονται περισσότερο τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, από ότι τις εθνικές κυβερνήσεις.[287]

Ωστόσο, στην παρούσα εργασία υποστηρίζεται, ότι συνήθως τα θέματα και οι θεσμοί, που τυγχάνουν εντονότερης κριτικής από τους πολίτες, καθίστανται αυτά για τα οποία οι πολίτες είναι περισσότερο ενήμεροι και είναι λιγότερο απομακρυσμένα από αυτούς. Σε αυτό το σημείο, οι συμμετοχικοί θεσμοί ενδείκνυνται για περισσότερη κριτική εκ μέρους των πολιτών, ακριβώς για το λόγω ότι καθίστανται περισσότερο προσβάσιμοι για τους πολίτες να τους εγκαλέσουν και να εκφράσουν την αντίδρασή τους. Τα παραπάνω μπορεί να αποτελέσουν μια εναλλακτική ερμηνεία των αποτελεσμάτων της έρευνας, ότι οι ευρωπαϊκοί θεσμοί τυγχάνουν περισσότερης εμπιστοσύνης από τους πολίτες σε σύγκριση με τις εθνικές κυβερνήσεις.

Σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν, ο Δημήτρης Σωτηρόπουλος εκτιμά ότι η αποχή των ευρωπαίων πολιτών από μια και μόνο εκλογική διαδικασία δεν είναι ικανή να οδηγήσει σε γενικά συμπεράσματα, καθώς θα μπορούσε να αποτελεί ένα τυχαίο γεγονός σε μια δεδομένη χρονική συγκυρία. Ωστόσο, η σταδιακή πτώση της συμμετοχής των Ευρωπαίων ψηφοφόρων, ιδωμένη μέσα σε βάθος χρόνου, αποκτά ιδιαίτερη σημασία.[288] Αυτή η σταδιακή αύξηση της αποχής από τις Ευρωεκλογές μπορεί να ερμηνευθεί ως αποτυχία του ευρωπαϊκού σχεδίου «European project», γεγονός που πρέπει να συνοδευτεί από την ανάλογη κινητοποίηση, με σκοπό την αντιστροφή της παραπάνω στάσης μέχρι τις επόμενες Ευρωεκλογές του 2014, καθώς τίθεται ζήτημα επιβίωσης του ευρωπαϊκού σχεδίου («matter of the Europeans project's survival»). Η πεποίθηση ότι η νομιμοποίηση τους ευρωπαϊκού σχεδίου, δύναται να προκύψει «με φυσικό τρόπο», στη βάση των αποτελεσμάτων που θα παράγει, πρέπει να αναθεωρηθεί.[289]

Επιπλέον, μια δεύτερη προσέγγιση καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η κύρια αιτία αποχής από τις Ευρωεκλογές εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις θέσεις για την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, τους υποψήφιους, τις πολιτικές και τις αποφάσεις που υιοθετούνται στα πλαίσια της Ε.Ε. και δεν συνδέεται με το παραπάνω μοντέλο εκλογών «δεύτερης τάξης».[290]Τα παραπάνω συνδέονται με το ευρύτερο κλίμα ευρωσκεπτικισμού το οποίο παρατηρείται ότι ενισχύεται με το πέρας των χρόνων. Το φαινόμενο της αλλαγής της στάσης των ευρωπαίων πολιτών απέναντι στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εντοπίζεται σε όλα τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. ,

[287] Moravcsik, A., 2008, οπ. π.
[288] Σωτηρόπουλος, Δ., «Το φαινόμενο της αποχής», ΤΟ ΒΗΜΑ, 14 Ιουνίου 2009, σ. Α27.
[289] Nihoul, G., July 2009, οπ. π., σ. 5.
[290] Blondel, J.- Sinnott, R.- Svensson, P., 1998, στο Ε. Τεπέρογλου-Στ. Σκρίνης, 2006, οπ. π.

ωστόσο το ερώτημα που θέτει ο Τάκης Παππάς, είναι κατά πόσο η παραπάνω στάση αποτελεί «μια οργανωμένη αμφισβήτηση της ευρωπαϊκής πολιτικής ή μια ενστικτώδη αντίδραση» στην συγκεκριμένη χρονική συγκυρία, η οποία πρόκειται να ατονήσει, όταν υποχωρήσουν οι αιτίες που την ενισχύουν. Η ευρύτερη κρίση νομιμοποίησης των πολιτικών συστημάτων, μπορεί να εκληφθεί ως παράγοντας τροφοδότησης ευρωσκεπτικιστικού ρεύματος, καθώς σε πιο στενά χρονικά όρια η περίοδος της οικονομικής κρίσης, η οποία διανύουμε, καλλιεργεί οπωσδήποτε ένα κλίμα γενικού σκεπτικισμού για την Ε.Ε.[291]

Συμπερασματικά, δεδομένου ότι η σύγχρονη δημοκρατία εδράζεται στην βάση ύπαρξης πολιτικών κομμάτων, ως διαμεσολαβητικών φορέων μεταξύ κοινωνίας (δήμου) και διαδικασιών παραγωγής κυβερνητικών πολιτικών και άρα ως θεσμών ελέγχου της πολιτικής εξουσίας, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, τα πολιτικά κόμματα έχουν χάσει σε κεντρικότητα καθώς έχουν στερηθεί σε μεγάλο βαθμό τον παραδοσιακό τους ρόλο. Αν λάβουμε υπ' όψιν, μάλιστα, την αυξανόμενη έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών προς τους πολιτικούς θεσμούς, την σταδιακή μείωση των δυνατοτήτων ευέλικτης δράσης των πολιτικών κομμάτων σε εθνικό επίπεδο και το γεγονός ότι στην Ευρώπη των 27 τα ευρωπαϊκά κόμματα σε σύγκριση με τα εθνικά, χαρακτηρίζονται από πολλές διαιρέσεις στο εσωτερικό τους και δεν αποτελούν μέρος ενός οργανωτικού πλαισίου, εφόσον δεν υπάρχει μια κυβέρνηση να υποστηρίξουν ή να καταγγείλουν, δικαιολογούν γιατί σε επίπεδο Ε.Ε., τα πολιτικά κόμματα δεν υπολογίζονται ως θεσμοί επίλυσης προβλημάτων. Επιπλέον, δεν λαμβάνονται ως θεσμοί αυτόνομης χάραξης αποτελεσματικής και ριζοσπαστικής πολιτικής, καθώς η Ε.Ε. χαρακτηρίζεται από ένα δυσκίνητο συντηρητικό σύστημα, όπου η όποια προσπάθεια ανανέωσης και αναθεώρησης των θεσμικών και πολιτικών αποφάσεων που έχουν ληφθεί μέχρι σήμερα καθίσταται πολύ δύσκολη. Τα παραπάνω πιστοποιούν την ύπαρξη δημοκρατικού ελλείμματος στο πλαίσιο της Ε.Ε., καθώς η λειτουργία των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων συνδέεται αναπόσπαστα με την δημοκρατική αρχή και υπογραμμίζει τον δημοκρατικό χαρακτήρα της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης. Επιπλέον, δημοκρατικό έλλειμμα εντοπίζεται ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα σε εθνικό επίπεδο, καθώς παρατηρείται το φαινόμενο τα κύρια πολιτικά κόμματα να επιδιώκουν, έως ένα βαθμό, την αποπολιτικοποίηση ευρωπαϊκών θεμάτων, στο πλαίσιο της λειτουργίας των

[291] Παππάς, Τ., «Το φούντωμα του ευρωσκεπτικισμού», *ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 24 Μαϊού 2009, σ.25.

Επιτροπών Ευρωπαϊκών Υποθέσεων, με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση συναίνεσης κεκλεισμένων των θυρών, μειώνοντας κατά αυτόν τον τρόπο τις πιθανότητες αυστηρότερου ελέγχου των κυβερνητικών επιλογών.

Παρόλο λοιπόν τον υποβαθμισμένο ρόλο των κομμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η δυναμική τους θεωρείται ότι ενισχύθηκε με την σταδιακή ενδυνάμωση των αρμοδιοτήτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ωστόσο τα παραπάνω θετικά βήματα δεν φαίνονται να αποτυπώνονται στα ποσοστά συμμετοχής των πολιτών στις Ευρωεκλογές. Η όλο και αυξανόμενη αποχή από τις Ευρωεκλογές, πλήττει καίρια την νομιμοποίηση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, συμπαρασύροντας ταυτόχρονα την ευρύτερη νομιμοποίηση της Ε.Ε.

Με τις αιτίες του παραπάνω φαινομένου θα ασχοληθούμε και στο επόμενο κεφάλαιο, καθώς σειρά αναλυτών υποστηρίζει ότι εκτός από τις αιτίες τις οποίες αναλύσαμε στο παρόν κεφάλαιο, τα χαμηλά ποσοστά προσέλευσης των πολιτών στις ευρωεκλογές καθώς και το γενικότερο πρόβλημα της κρίσης νομιμοποίησης εδράζεται σε μεγάλο βαθμό στην κατεύθυνση των **πολιτικών αποφάσεων** που λαμβάνονται στα πλαίσια της Ε.Ε. καθώς υποστηρίζεται ότι έχουν περισσότερο νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση, παράγοντας όπου για κάποιους μελετητές επισφραγίζει το έλλειμμα κοινωνικής προστασίας της Ε.Ε., που σε συνδυασμό με την πεποίθηση των πολιτών ότι δεν καθίσταται δυνατόν να συνδράμουν στην αλλαγή των πολιτικών της Ε.Ε., αποτελεί συνάρτηση του δημοκρατικού ελλείμματος.

4) ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΟΥ ΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ Ε.Ε.: ΤΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

Σήμερα, η παγκοσμιοποίηση βρίσκεται στο επίκεντρο κάθε πολιτικού διαλόγου και οικονομικής συζήτησης. Σύμφωνα με τον Giddens, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης αποτελεί την επίταση των παγκόσμιων κοινωνικών σχέσεων που συνδέουν απομακρυσμένες τοπικότητες, ούτως ώστε τοπικά συμβάντα να

διαμορφώνονται από συμβάντα που λαμβάνουν χώρα μίλια μακριά και αντιστρόφως.[292] Σε οικονομικό λοιπόν επίπεδο, χαρακτηριστική είναι η μείωση της παρέμβασης του κράτους στην οικονομία, παρατηρούνται αλλαγές στην οργάνωση της παραγωγής, καθώς εντείνεται η υποκατάσταση της ανθρώπινης εργασίας από μηχανές με αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας. Κυριαρχεί ο οικονομισμός και η έμφαση στην οικονομική διάσταση των κοινωνικών φαινομένων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, αυξάνονται κατακόρυφα οι ιδιωτικοποιήσεις και οι αποκρατικοποιήσεις, καθώς κυριαρχούν γιγαντιαίες πολυεθνικές εταιρείες με κύκλους εργασιών μεγαλύτερους από το ΑΕΠ πολλών χωρών. Παράλληλα, παρατηρείται αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικότητας, ενώ διεθνοποιούνται τα χρηματοπιστωτικά συστήματα, γεγονός που οδηγεί σε πρωτοφανή διόγκωση της κερδοσκοπίας.[293]

Η απελευθέρωση των νομισματικών ισοτιμιών, η εμφάνιση της παγκόσμιας αγοράς χρήματος και η διεθνοποίηση του οικονομικού ανταγωνισμού συνοδεύονται, σε κοινωνικό επίπεδο, από την συρρίκνωση, απορρύθμιση του κοινωνικού κράτους και σχετικοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Επιπλέον, μετασχηματίζονται οι εργασιακές σχέσεις και οι χρόνοι εργασίας, καθώς παράλληλα αυξάνεται κατακόρυφα η ανεργία και το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού-περιθωριοποίησης.[294]

Σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν, η Ε.Ε. έρχεται αναπόφευκτα αντιμέτωπη με τον ταχέως μεταβαλλόμενο κόσμο της παγκοσμιοποίησης. Ο Ralf Dahrendorf, είχε θέσει το κρίσιμο ερώτημα της «βιωσιμότητας της δημοκρατίας σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης», θέτοντας ξεκάθαρα το ζήτημα της δημοκρατικότητας της Ε.Ε., με κριτήριο τις παρενέργειες της παγκοσμιοποίησης[295], καθώς όπως συμπληρώνει ο Marc Plattner «…η προστασία των δημοκρατικών θεσμών απαιτεί να τεθούν ορισμένοι περιορισμοί στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης»[296]. Το ερώτημα που προκύπτει είναι κατά πόσο η Ε.Ε., δεδομένης της ομογενοποίησης του πολιτικού-κοινωνικού-οικονομικού συστήματος[297]και την κυριαρχία των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, δύναται να ανταποκριθεί στις προκλήσεις που προκύπτουν στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον Το ζητούμενο είναι και θα είναι μελλοντικά η εύρεση της χρυσής τομής ανάμεσα στην ανάκαμψη, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και την προστασία του ευρωπαϊκού

[292] Giddens, A., *Ο κόσμος των Ραγδαίων Αλλαγών. Πώς επιδρά η Παγκοσμιοποίηση στη ζωή μας*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2001.
[293] Held, D. & Mc Grew, A., 2004, οπ. π.
[294] Giddens, A., 2001, οπ. π.
[295] Dahrendorf, R., 2001, στο Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π., σ.277.
[296] Plattner, M., 2002, στο ίδιο, σ. 277.
[297] Βοσκόπουλος, Γ., (2009), στο ίδιο.

κοινωνικού μοντέλου, καθώς και η παράλληλη δράση των εθνικών κυβερνήσεων, ως δημοκρατικά νομιμοποιημένων εκπροσώπων, στον τρόπο διαχείρισης της παγκοσμιοποίησης.

Σε αυτό το πλαίσιο, η Ε.Ε. έθεσε σε κίνηση στο εσωτερικό της μια επιμέρους παγκοσμιοποίηση, ώστε να ανταπεξέλθει στους όρους και στα μεγέθη της ευρύτερης παγκοσμιοποίησης και να δώσει το δικό της στίγμα «δημοκρατικής προοδευτικής απάντησης»[298]. Όπως υποστηρίζει και ο Moravcsik, η συγκρότηση της Ε.Ε. συνδέεται άρρηκτα με την διαχείριση των προκλήσεων που θέτει η παγκοσμιοποίηση, καθώς δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι, παρά τις ετερότητες σε επίπεδο ταυτοτήτων και πολιτικών πολιτισμών, οι περισσότερες χώρες επεδίωξαν την ένταξη στην Ε.Ε.[299] Η ευρωπαϊκή απάντηση, στις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης, δόθηκε με ονομαστικό κεντρικό άξονα τον εκσυγχρονισμό του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου, με άμεσους στόχους την ενίσχυση της απασχόλησης, την προαγωγή της κοινωνικής ένταξης, την επένδυση στον άνθρωπο και την εξάλειψη της φτώχειας και με στρατηγικό στόχο να καταστεί η Ευρώπη πιο ανταγωνιστική. Η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική στόχευε επιπλέον στην εξασφάλιση συνθηκών ισότητας και ασφάλειας, στην αναδιανομή του εισοδήματος και την στήριξη των κοινωνικά αδυνάτων. Οι διαρθρωτικές αλλαγές υλοποιήθηκαν σε συνεργασία της Επιτροπής και των Εθνικών Κυβερνήσεων. Ωστόσο, από την πλευρά τους οι εργαζόμενοι υποστήριξαν ότι οι διαρθρωτικές αλλαγές, στο όνομα πάντα της αντιμετώπισης των παρενεργειών της παγκοσμιοποίησης και του δημογραφικού προβλήματος, καταργούσαν ουσιαστικά τα κεκτημένα σε κοινωνικό και εργασιακό πλαίσιο. Οι ειδικοί, επίσης, επεσήμαναν πολλά προβλήματα στην ολοκλήρωση των διαρθρωτικών αλλαγών, όπως η έλλειψη πολιτικής βούλησης και συντονισμού.[300] Επιπρόσθετα προβλήματα προκύπτουν και από την ίδια την διαδικασία της ολοκλήρωσης διότι η οικονομική ένωση κρατών συγκροτείται από επιμέρους κράτη διαφορετικού μεγέθους και επιπέδου ανάπτυξης, τα οποία δρουν με διαφορετικά κριτήρια, παραδόσεις και κοινωνικά μοντέλα. Τα παραπάνω επιδεινώνονται με τις διάφορες εγγενείς αδυναμίες της Ε.Ε. και με τα συνεχή κύματα διευρύνσεων, τα οποία δημιούργησαν ανισότητες σε επίπεδο κρατών και περιφερειών.[301] Οι προσεγγίσεις λοιπόν, όσον αφορά την κοινωνική πολιτική της Ε.Ε., μπορεί να διαφέρουν ως προς τις

[298] Βούλγαρης, Γ., «Η Ευρώπη σε κώμα», *ΤΑ ΝΕΑ*, 18-19/06/2005α, σ. 16.
[299] Moravcsik, A., «Η τουρκική ένταξη σε μια Ευρώπη πολλών ταχυτήτων», στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.re-public.gr/?p=350
[300] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π.
[301] Μοσχονάς, Γ., «Το μεγάλο ψέμα: Ο στόχος και ο μύθος της κοινωνικής Ευρώπης», *ΤΑ ΝΕΑ*, 10/07/09β, σ. 6.

προβλέψεις και τις προτεινόμενες στρατηγικές, ωστόσο, κοινό τόπο αποτελεί η πεποίθηση, ότι σε κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο διαφαίνεται μία αδυναμία ενίσχυσης της απασχόλησης και της ανάπτυξης, με παράλληλη προστασία των εργασιακών κεκτημένων.

Σε αυτό το σημείο, διαπιστώνεται η γενικότερη κρίση του **ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου**, ενώ κάποιοι αναλυτές μιλούν και για την πλήρη αποτυχία του. Σύμφωνα, με τον Anthony Giddens, ενώ η έννοια της «κοινωνικής Ευρώπης» είναι παλαιότερη, ο όρος ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο άρχισε να χρησιμοποιείται μόλις την δεκαετία του 80, την εποχή, που κατά τα άλλα, άρχισε να κυριαρχεί η οικονομία της ελεύθερης αγοράς, ως προσπάθεια διαφοροποίησης της Ευρώπης από τα νέα δεδομένα. Ωστόσο, τα προβλήματα που αφορούν το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο δεν πηγάζουν μόνο από τις διάφορες πιέσεις που εξελίσσονται στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, αλλά κατά κύριο λόγο από εσωτερικούς μετασχηματισμούς[302]. Το γεγονός ότι σήμερα καταγράφονται 20 εκατομμύρια άνεργοι και 96 εκατομμύρια ανενεργοί πολίτες στην Ε.Ε., ποσοστό πολύ υψηλότερο από αυτό των ΗΠΑ, αναδεικνύει το εύθραυστο της βιωσιμότητας του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου. Σύμφωνα με κάποιους αναλυτές, η ενιαία αγορά ωφέλησε σε μεγάλο βαθμό την Ευρώπη καθώς το ΑΕΠ της Ε.Ε. αυξήθηκε αισθητά, ωστόσο, η Ενιαία Αγορά και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο έχουν έρθει πολλές φορές σε σύγκρουση. Ένα καλό παράδειγμα είναι η περίπτωση της Οδηγίας των Υπηρεσιών[303] στα πλαίσια της Στρατηγικής της Λισσαβόνας, οι επικριτές της οποίας υπογραμμίζουν ότι αποτελεί ένδειξη του ευρύτερου προσανατολισμού της Ευρώπης προς την αγορά και όχι την κοινωνική πολιτική.[304] Τα παραπάνω, λοιπόν πιστοποιούν ότι ο στόχος του εξορθολογισμού διαχειριστικών πρακτικών δεν συνοδεύτηκε από την ανάλογη αντιμετώπιση των κοινωνικών ανισοτήτων μέσα στην Ε.Ε, για τον επιπλέον λόγο της ύπαρξης πεδίων δράσης, όπου σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, δεν συμπεριλαμβάνονται στην αρμοδιότητα της Ε.Ε. Κατά αυτόν τον τρόπο η κοινωνική πολιτική ανήκει πρωταρχικά στην δικαιοδοσία των κρατών-μελών.[305] Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο, λοιπόν, δεν πρέπει να συγκαταλέγεται στα μεγάλα επιτεύγματα της Ε.Ε., παρά μόνο ένα μικρό επιμέρους κομμάτι, καθώς το

[302] Κάποιοι από αυτούς είναι κατά βάση δημογραφικοί μετασχηματισμοί, γήρανση του πληθυσμού, ζητήματα συνταξιοδότησης, υψηλά ποσοστά ανεργίας, κτλ.
[303] Ο κεντρικός σκοπός της Οδηγίας των Υπηρεσιών είναι να απελευθερώσει και να αυξήσει τον ανταγωνισμό στον τομέα των υπηρεσιών σε όλη την Ε.Ε.
[304] Giddens, A., «Ένα Κοινωνικό Μοντέλο για την Ευρώπη;», *Κοινωνικό Κέντρο*, Τ.χ. 1ο, Ιούλιος-Αύγουτος-Σεπτέμβριος, 2007.
[305] Μοσχονάς, Γ., 10/07/09β, οπ. π., σ. 6.

προνοιακό κράτος αποτελεί αποκλειστικό, κατά κύριο λόγο, έργο των εθνικών κρατών. Αν λοιπόν πάρουμε ως δεδομένο, ότι το κοινωνικό κράτος βρίσκεται στην δικαιοδοσία των κρατών-μελών και ότι οι καινοτομίες που προτείνονται στην Ατζέντα της Λισαβόνας δεν αφήνουν περιθώρια για συμφιλίωση με την κοινωνική δικαιοσύνη, οδηγούμαστε στο ερώτημα, τι θα μπορούσε να επιτευχθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής;

Σύμφωνα με τον Giddens, παρά την ύπαρξη ουσιαστικών διαφορών, η Ε.Ε. και τα επιμέρους κράτη-μέλη της θα πρέπει να κινούνται προς την σύγκλιση, όπως ακριβώς κάνουν και στους άλλους τομείς. Οι περισσότερες από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο δεν εντοπίζονται σε κάποιο συγκεκριμένο κράτος-μέλος, αλλά κυρίως αποτελούν ζητήματα διάθρωσης.[306] Όπως υπογραμμίζει ο Γεράσιμος Μοσχονάς, « η κοινωνική πολιτική δεν μπορεί να αφεθεί αποκλειστικά στην διαχείριση των εθνικών κρατών. Αυτό απονομιμοποιεί σταδιακά αλλά ριζικά την Ε.Ε.»[307]. Για παράδειγμα, το αίσθημα πολλών Ευρωπαίων πολιτών, ότι η Ε.Ε. οικοδομείται για αυτούς χωρίς αυτούς, πρόκειται να ενισχυθεί, αν η τρέχουσα παγκόσμια οικονομική κρίση αντιμετωπιστεί σε εθνικό επίπεδο και όχι συλλογικά. Ωστόσο, η Ευρώπη προχώρησε προς την υιοθέτηση του αμερικανικού μοντέλου, χωρίς πρόβλεψη εναλλακτικών λύσεων, δεδομένων πάντα των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της Ευρώπης, γεγονός το οποίο στην παρούσα οικονομική κρίση, δημιουργεί σειρά αρνητικών συγκυριών.[308] Μάλιστα, η Ευρωπαϊκή Ένωση, σήμερα, εκτιμάται ότι είναι «λιγότερο συνεκτική οικονομικά και κοινωνικά», σε σύγκριση με τις ΗΠΑ. Επομένως, σε κάθε περίπτωση, ο εκσυγχρονισμός της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής καθίσταται επιτακτικός, Ωστόσο, η εναρμόνιση της προνοιακής πολιτικής και η επίτευξη μιας ενιαίας κοινωνικής πολιτικής καθίσταται δύσκολη, ιδίως υπό το βάρος των συνεχών κυμάτων διεύρυνσης. Το παραπάνω εγχείρημα καθίσταται πιο εφικτό στην περίπτωση μιας Ευρώπης πολλαπλών ταχυτήτων.[309]

Επιπλέον, η Ε.Ε. αποτελεί ένα πολύπλοκο δυσκίνητο και συντηρητικό σύστημα, το οποίο βασίζεται σε ένα μηχανισμό παραχωρήσεων και συμβιβασμών, προστατεύει τις ενότητες, δηλαδή τα επιμέρους κράτη που την αποτελούν και ταυτόχρονα αλλάζει πολύ δύσκολα αποφάσεις. Αυτός ο συντηρητικός χαρακτήρας του πολιτικού συστήματος της Ε.Ε. ενισχύεται και από την αποπολιτικοποίηση των ευαίσθητων ζητημάτων και από τα

[306] Giddens, A., (2007), οπ. π..
[307] Μοσχονάς, Γ., 10/07/09β, οπ. π., σ. 6.
[308] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π.
[309] Μοσχονάς, Γ., 10/07/09β, οπ. π., σ. 6.

συνεχή κύματα διευρύνσεων. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά, που διακρίνουν το σύστημα της Ε.Ε., στέκονται εμπόδιο σε οποιαδήποτε προσπάθεια ριζοσπαστικής αλλαγής, καθώς η διαδικασία της ενοποίησης κινείται αυστηρά με βάση την μέθοδο «μικρών βημάτων». Επιπλέον, η απουσία ηγεσίας στην Ε.Ε. και ο αδύναμος ρόλος που επιφυλάσσει στα κόμματα, εντείνουν την παραπάνω εικόνα. Το συντηρητικό σύστημα της Ε.Ε., λοιπόν, συνοδεύτηκε από το κλείδωμα νεοφιλελεύθερων πολιτικών στα πλαίσια της ΕΕ, ενώ ταυτόχρονα η αποδυνάμωση των εθνικών θεσμών στάθηκε εμπόδιο στην αντιμετώπιση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών σε εθνικό επίπεδο. [310] Όπως επισημαίνεται από τον Thomas Christiansen, «…η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση βασίστηκε και συνεισέφερε στην παγκόσμια τάξη της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής, που δίδει έμφαση στο φιλελεύθερο εμπόριο, το χαμηλό πληθωρισμό, την αυτορύθμιση των αγορών και τους αυστηρούς δημοσιονομικούς προϋπολογισμούς»[311]

Πράγματι, ένας από τους λόγους απόρριψης του Ευρωπαϊκού Συντάγματος από την γαλλική κοινωνία, ήταν και η γενικότερη πεποίθηση ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση κατευθύνεται προς νεοφιλελεύθερες πολιτικές, οι οποίες με την σειρά τους δεσμεύουν τα κράτη μέλη και τις μετέπειτα πολιτικές τους. Συγκεκριμένα στην Γαλλία, η Συνταγματική Συνθήκη θεωρήθηκε ότι αποτέλεσε πρόκληση για την ιδεολογική ταυτότητα των σοσιαλιστών, καθώς καλούνταν να συναινέσουν σε ένα νεοφιλελεύθερο κείμενο, με ανεπαρκή κοινωνική διάσταση. Ο έντονος νεοφιλελεύθερος χαρακτήρας της Συνθήκης εντοπίζεται στο γεγονός, ότι προτάσσει την αγορά και την ανταγωνιστικότητα, ενώ πρωταρχικός στόχος της ενιαίας νομισματικής πολιτικής ήταν η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών και τα υγιή δημόσια οικονομικά. Οι παραπάνω κατευθυντήριες γραμμές εκτιμάται ότι δεν θα άφηναν περιθώρια ευελιξίας σε περιπτώσεις που προέκυπτε η ανάγκη αναπροσαρμογής πολιτικών, όπως σε περιπτώσεις αρνητικών εξελίξεων της παγκόσμιας οικονομίας. Στην συνέχεια, αν και η στρατηγική της Λισαβόνας είχε ως στόχο, τυπικά τουλάχιστον, την ανάπτυξη με προτεραιότητα την ενδυνάμωση της απασχόλησης, με απώτερο σκοπό να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου, ωστόσο τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της Ε.Ε. οδήγησαν στην απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, στην αποδόμηση των εργασιακών σχέσεων και του ρυθμιστικού πλαισίου που τις διέπει. Ο νεοφιλελεύθερος προσανατολισμός της Στρατηγικής της Λισαβόνας επιδεινώνεται από τις σημαντικές διαφορές μεταξύ των

[310] Moschonas, G., 2009α, (forthcoming), οπ. π..
[311] Christiansen, T., στο Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π., σ.176.

χωρών μελών σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο[312]. Επιπλέον, επισημαίνεται ότι οι διαρθρωτικές αλλαγές επιφέρουν διαφορετικά και ασύμμετρα οφέλη, αλλά παράλληλα και κόστος στα μικρά και μεγαλύτερα κράτη-μέλη της Ε.Ε., τα οποία δεν παρουσιάζουν την ίδια δυναμική στο πλαίσιο του ανταγωνισμού. [313]

Από την άλλη πλευρά, η ιδέα, ότι τα αυξανόμενα προβλήματα της ανεργίας, των ανισοτήτων και της κοινωνικής περιθωριοποίησης οφείλονται στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές, που λαμβάνονται στα πλαίσια της Ε.Ε. (Ευρώπη του κεφαλαίου), όπως αναφέρει ο Νίκος Μουζέλης, θεμελιώνεται στα πλαίσια ενός «αντιευρωπαϊκού λαϊκισμού», σύμφωνα με τον οποίο η καταψήφιση του Συντάγματος εκλαμβάνεται ως ένδειξη διαμαρτυρίας και προσπάθειας αποσύνδεσης από το «νεοφιλελεύθερο status quo». Επομένως τα παραπάνω κοινωνικά προβλήματα συνδέονται πρωταρχικά με το νεοφιλελεύθερο χαρακτήρα της ευρύτερης παγκοσμιοποίησης και δευτερευόντως με την Ε.Ε. Μάλιστα, στην περίπτωση που λάβουμε ως δεδομένο τον νεοφιλελεύθερο χαρακτήρα που κυριαρχεί στα πλαίσια της παγκόσμιας διακυβέρνησης, οι συνέπειες της παγκόσμιας αγοράς θα ήταν δυσμενέστερες, αν τα ευρωπαϊκά κράτη στερούνταν της ευρωπαϊκής προστασίας.[314]

Παρά την ποικιλία των απόψεων, το καίριο ερώτημα που προκύπτει είναι κατά πόσο αυτός ο προσανατολισμός των πολιτικών που λαμβάνονται στα πλαίσια της Ε.Ε. δύναται να αντιστραφεί. Σύμφωνα με μία άποψη, δεν είναι απίθανο στο μέλλον να δούμε μια αλλαγή στην κατεύθυνση των ευρωπαϊκών πολιτικών, ιδίως από την στιγμή που η Ε.Ε. από οικονομική ένωση εξελίσσεται σε πολιτική ένωση κρατών. Επίσης, είναι πιθανό στο μέλλον να διαμορφωθούν δύο παράλληλες τροχιές, όπου στην μία η ένωση να τείνει να προχωρά όλο και πιο βαθιά στο (νέο) φιλελεύθερο παράδειγμα και η άλλη, έχοντας ως πρωταρχικό στόχο την διαφύλαξη της βιωσιμότητας της κοινωνικής προστασίας, να οδηγείται προς την αντίθετη κατεύθυνση.[315] Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση ο προσανατολισμός της Ε.Ε. καθίσταται εξαιρετικά δύσκολο να αλλάξει, καθώς κάτι τέτοιο συνεπάγεται μια βαθιά αλλαγή στην «ιδεολογική τάση» που

[312] Με την πρόσφατη παγκόσμια οικονομική κρίση, αναδείχτηκε η αδυναμία της Ε.Ε., να συνδυάζει συντονισμένη δράση με παράλληλη αναγνώριση του διαφορετικού επιπέδου ανάπτυξης των ευρωπαϊκών κρατών-μελών. Ανισότητες, εντοπίζονται, όχι μόνο ανάμεσα στα κράτη-μέλη, αλλά και τις περιφέρειες της Ε.Ε., τα αίτια των οποίων αφορούν γεωγραφικές παραμέτρους ή μεταβολές στο οικονομικό και κοινωνικό πεδίο, Βλ. Μούσης, Ν., 2003, οπ. π.
[313] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π.
[314] Μουζέλης, Ν., « Στόχος η Ευρώπη των πολλών ταχυτήτων», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 31/12/2006.
[315] Marks, G., 2004, Hanley, 2002, Shaw, 2001, στο Moschonas, G., 2009α, (forthcoming), οπ. π., σ.289.

επικρατεί εδώ και χρόνια στην Ε.Ε. και επιπρόσθετα την δημιουργία ενός «νέου συνασπισμού» στα πλαίσια του πολιτικού συστήματος της Ε.Ε.[316]

Σε αυτό το σημείο, ο Moravcsik έχει επιχειρήσει να κάνει μια καταγραφή μεταξύ φιλελεύθερης και σοσιαλιστικής άποψης σχετικά με την κατεύθυνση των πολιτικών, που λαμβάνονται στα πλαίσια της Ε.Ε. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την σοσιαλδημοκρατική άποψη, την ουσία και τον σκοπό της δημοκρατίας αποτελεί η εξισορρόπηση δύο αντίρροπων δυνάμεων, αυτών της ελευθερίας της αγοράς και της κοινωνικής προστασίας, η προτεραιότητα δηλαδή της κοινωνικής ισότητας από την ελευθερία. Γι αυτό ακριβώς το λόγο οι υπερεθνικοί οργανισμοί, όπως αυτός της Ε.Ε., έχουν αποτύχει. Παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά δημοκρατικού ελλείμματος, επειδή οι πολιτικές που ακολουθούν χαρακτηρίζονται ως νεοφιλελεύθερες, καθώς αποτυγχάνουν να προωθήσουν την ανάλογη κοινωνική προστασία με την παράλληλη επέκταση της αγοράς. Πολιτικές αναδιανομής εισοδήματος και γενικότερα η παρουσία του κοινωνικό κράτος φαίνεται πως δεν έχουν θέση στις πολιτικές που λαμβάνονται στα πλαίσια των υπερεθνικών οργανισμών, όπως η Ε.Ε. Κατά αυτόν ακριβώς τον τρόπο εξηγείται και το γεγονός, ότι δίνεται μεγαλύτερη δύναμη ψήφων στις πλούσιες χώρες από ότι στις φτωχές.[317]

Αντίθετα, η φιλελεύθερη άποψη περί δημοκρατίας προτάσσει την ατομική ελευθερία, θεωρώντας την πιο σημαντική από την ισότητα, καθώς υποστηρίζει ότι η ανάγκη προστασίας της ατομικής περιουσίας και ασφάλειας πρέπει να διασφαλίζεται ακόμα και αν βρίσκεται σε αντίθεση με τις ανάγκες της πλειοψηφίας. Σε αυτό το σημείο, υποστηρίζεται ότι η Ε.Ε. και γενικά οι υπερεθνικοί οργανισμοί σταδιακά οδεύουν να διαμορφωθούν σε υπερκράτος («superstate»), με αυταρχικά χαρακτηριστικά και ανεπιθύμητες παρεμβάσεις. Τέλος, σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, η Ε.Ε. καθίσταται ανίκανη να υπερασπιστεί τα ατομικά και τα τοπικά συμφέροντα και αξίες, καθώς για κάποιους άλλους αναλυτές,[318] οι πολιτικές που λαμβάνονται στην Ε.Ε. έχουν σοσιαλδημοκρατική κατεύθυνση. .[319]

Επομένως, διαπιστώνουμε ότι, ενώ οι φιλελεύθεροι κατηγορούν τους διεθνείς οργανισμούς, ότι κάνουν πολλά, κυρίως ότι αφορά τις κοινωνικές παροχές και την κοινωνική ισότητα, οι σοσιαλδημοκράτες κατηγορούν οργανισμούς όπως είναι η Ε.Ε. για τον ακριβώς αντίθετο λόγο, ότι δηλαδή δεν κάνουν αρκετά προς την κατεύθυνση

[316] Moschonas, G., 2009, στο ίδιο.
[317] Moravcsik, A., 2004, οπ. π. σ.339.
[318] Rabkin, J., 1998, στο ίδιο σ.339.
[319] Moravcsik, 2004, στο ίδιο.

αυτή. Και οι δύο εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις εντοπίζουν, με τα δικά της κριτήρια η κάθε μια, το δημοκρατικό έλλειμμα στα πλαίσια των υπερεθνικών οργανισμών, όπως η Ε.Ε.[320]

Η ευρωπαϊκή οικονομική αλληλεξάρτηση, η οποία εκτιμήθηκε ως μέσο επίτευξης συνθηκών ευημερίας, εν όψει της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, καταδεικνύει την σημασία στοχευόμενων δράσεων και αναγνώρισης των κινδύνων που μπορεί να προκύψουν από την ίδια. Η ΟΝΕ, μάλιστα, «*έχει αναδειχθεί σε μέσο για την μετάβαση σε ένα νέο πρότυπο κοινωνίας με κυρίαρχες τις νεοφιλελεύθερες προτεραιότητες πολιτικής*»[321]. Η στρατηγική «από τα πάνω», ενισχύθηκε μετά το 1980, με την επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού, καθώς η νομισματική ένωση η Ευρωπαϊκή Κεντρική τράπεζα και το Σύμφωνο σταθερότητας επισφράγισαν με την σειρά τους την επικράτηση του κεφαλαίου, βάζοντας «*μπροστά το οικονομικό ενάντια στο πολιτικό*». Σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, το μοντέλο αυτό απέτυχε στην συγκεκριμένη χρονική συγκυρία, καθώς βρήκε την Ε.Ε. με πολιτικούς θεσμούς ακατάλληλους να προσφέρουν μια συλλογική ευρωπαϊκή απάντηση, καθώς παράλληλα καθίσταται αδύνατο οι αγορές να δώσουν λύσεις[322], επιβεβαιώνοντας την πρόβλεψη του Paul Krugman για τους κινδύνους από τις χρηματοπιστωτικές οντότητες, που δεν ρυθμίζονται, παρόλο το γεγονός ότι πολλαπλασιάζονται.[323] Συγκεκριμένα, αν και χωρίς την παρέμβαση των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων στα πλαίσια του Συμβουλίου, της Επιτροπής, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και την προστασία που παρέχει η ευρωζώνη, οι συνέπειες της κρίσης εκτιμάται ότι θα ήταν βαρύτερες, ωστόσο η Επιτροπή, ως «θεσμικό κέντρο του οικονομικού φιλελευθερισμού», δεν μπόρεσε να ανταπεξέλθει ισότιμα στον άλλοτε δυναμικότερο ρόλο της, ως πηγή πρωτοβουλιών, στην προσπάθεια αποφασιστικής αντιμετώπισης της κρίσης[324]. Ακόμη, παρατηρείται ότι δεν υπάρχουν σαφείς πολιτικές επιλογές και επομένως πολιτικές αντιπαραθέσεις στα πλαίσια των εργασιών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, με σκοπό την διαμόρφωση

[320] Ωστόσο ο ίδιος ο Moravcsik, ως υποστηρικτής του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού, τάσσεται κατά και των δύο προσεγγίσεων που αναλύθηκαν παραπάνω, καθώς υποστηρίζει ότι δεν υφίσταται δημοκρατικό έλλειμμα, μέσα στα πλαίσια της Ε.Ε,. βλ. Moravcsik, A. (2002) 'In defence of the "democratic deficit": Reassessing the Legitimacy of the European Union'. Journal of Common Market Studies, Vol.40, No.4, pp.603-34.

[321] Μοσχονάς, Γ., «Τρίτη άποψη: η αντιστροφή των ρόλων», *ΤΑ ΝΕΑ*, 28/07/2000.

[322] Τσακαλώτος, Ε., « Τα ενοποιητικά υλικά της ΕΕ», *ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 17/05/2009, σ. 26.

[323] Κρούγκμαν, Π., στο Delors, J., «Η ΕΕ απέναντι στην χρηματοπιστωτική κρίση», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Τεύχος 12, Παπαζήσης, Οκτώμβριος-Δεκέμβριος 2008.

[324] Μοσχονάς, Γ., «Ενας γίγαντας με αδυναμίες», *ΤΑ ΝΕΑ*, 19/03.2009γ, σ. 6.

μιας ορατής ευρωπαϊκής απάντησης στην σημερινή παγκόσμια οικονομική κρίση, με αποτέλεσμα οι αποφάσεις να λαμβάνονται κατά κύριο λόγο από τα ισχυρά κράτη, επιβεβαιώνοντας την πεποίθηση των ευρωπαίων πολιτών ότι η συμμετοχή τους στις ευρωεκλογές καθίσταται πολιτικά ατελέσφορη.[325] Η πεποίθηση των ευρωπαίων πολιτών, ότι υιοθετούνται πολιτικές στην Ε.Ε., οι οποίες δεν τυγχάνουν της σύμφωνης γνώμης της πλειοψηφίας των πολιτών των κρατών-μελών, εντείνεται από το γεγονός ότι οι εθνικές κυβερνήσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο τείνουν να υιοθετούν πολιτικές (συνήθως νεοφιλελεύθερου περιεχομένου), τις οποίες σε άλλη περίπτωση δεν θα μπορούσαν να ακολουθήσουν σε εθνικό επίπεδο.[326] Στην παγκόσμια οικονομική κρίση λοιπόν, η Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία είναι κατά βάση οικονομική οργάνωση, απέδειξε τις ατέλειες της, που δεν είναι άλλες από το δημοκρατικό κενό, το πολιτικό έλλειμμα και η απουσία αλληλεγγύης. Εκτιμάται επιπλέον από πολλούς ερευνητές, ότι στην συγκεκριμένη συγκυρία, αναδεικνύεται, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, η σημασία της παρεμβατικής και ρυθμιστικής ικανότητας του κράτους, αποφεύγοντας πάντα το μοντέλο του ακραίου κρατισμού. Ελλείψει ενός νέου ορισμού του κράτους είναι αδύνατο να ξεπεραστούν τα προβλήματα που προκαλεί ο νεοφιλελευθερισμός, όπως η κοινωνική ανισότητα. Αν και ο τομέας της κοινωνικής πρόνοιας παραμένει πρωταρχική ευθύνη του εθνικού κράτους, ωστόσο στα πλαίσια της ευρωπαϊκής ένωσης, τα κράτη-μέλη βρίσκονται σε συνεχή διαπραγμάτευση με άλλα θεσμικά κέντρα εξουσίας.[327]

Η αδυναμία των ευρωπαϊκών πολιτικών **ελίτ** να παράσχουν λύσεις απέναντι σε μια σειρά προβλημάτων, με γνώμονα την ευρωπαϊκή παράδοση και το κοινωνικό μοντέλο, δημιουργεί τον μεγαλύτερο κίνδυνο για την ενοποιητική διαδικασία. Επιπλέον, οι ευρωπαϊκές ελίτ, σύμφωνα με τον Larry Siedentop, αν και υποστηρικτικές της δημοκρατικής συναίνεσης, ακολουθώντας πολιτικές υπερταχείας ολοκλήρωσης, υπονομεύουν αυτήν την συναίνεση, αφού εκτιμάται από τους λαούς των κρατών-μελών, ότι δρούν αποκλειστικά υπέρ του συμφέροντος των διοικητικών και πολιτικών ελίτ. Σύμφωνα με τον Siedentop, οι εθνικές ταυτότητες και οι πατριωτισμοί, είναι δυνατό να κάνουν ξανά ιδιαίτερα αισθητή την παρουσία τους, στην περίπτωση κάποιας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και οικονομικής αποδιάρθρωσης, που θα προέλθουν από το κοινό νόμισμα και την αύξηση της ανεργίας. Τα παραπάνω γεγονότα θα συνοδευτούν από νέα σειρά αιτημάτων, το περιεχόμενο των οποίων καθίσταται

[325] Μαραβέγιας, Ν., «Ευρωεκλογές και οικονομική κρίση», *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 23/05/2009, σ. 9.
[326] Scharpf, 1997,1999, στο Follesdal, A. & Hix, S., 2006, οπ. π.
[327] Μοσχονάς, Γ., «Τρίτη άποψη: Κράτος και Κοινωνική Προστασία», *ΤΑ ΝΕΑ*, 24/09/1999.

ασυμβίβαστο με την αντιπληθωριστική λογική της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας[328], γεγονός που στέρησε από τα εθνικά κράτη τον νομισματικό έλεγχο και τον έλεγχο της δημοσιονομικής πολιτικής. Τα νέα αιτήματα που θα συγκροτηθούν θα στοχεύουν στην αύξηση του προστατευτισμού και των κρατικών παρεμβάσεων στην αγορά εργασίας για νέες θέσεις απασχόλησης.[329] Ωστόσο μια άλλη άποψη, υπογραμμίζει ότι εξαιτίας της μορφής που έχει λάβει τα τελευταία χρόνια η παγκοσμιοποίησης του «διαχωρισμού και της αναδίπλωσης», πιο πιθανό είναι να καταγραφούν φαινόμενα «συντηρητισμού και δεξιού λαϊκισμού», τα οποία τροφοδοτούνται από την κρίση αντιπροσώπευσης, η οποία πηγάζει κυρίως από την κρίση στο εσωτερικό των εθνικών πολιτικών συστημάτων και δευτερευόντως από την Ε.Ε.[330]

Συνοψίζοντας, αν και θεωρείται ότι η ευρωπαϊκή απάντηση στις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης δόθηκε με τον εκσυγχρονισμό του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου, η βιωσιμότητα του τελευταίου σήμερα κλονίζεται, δεδομένης της ομογενοποίησης του πολιτικού-κοινωνικού-οικονομικού ευρωπαϊκού συστήματος και του κλειδώματος νεοφιλελεύθερων πολιτικών σε ένα συντηρητικό σύστημα που η αλλαγή των πολιτικών είναι ένα δύσκολο εγχείρημα. Η έλλειψη πολιτικής βούλησης και συντονισμού προς μια κατεύθυνση συμφιλίωσης της αγοράς με την κοινωνική δικαιοσύνη, οι διαφορές ανάμεσα στα κράτη-μέλη, όσον αφορά το μέγεθος και το επίπεδο ανάπτυξης και τα διαφορετικά κοινωνικά μοντέλα που αυτά ακολουθούν, τα συνεχή κύματα διεύρυνσης και οι ανισότητες που τα συνοδεύουν σε επίπεδο κρατών και περιφερειών, δεν επέτρεψαν την ενίσχυση της απασχόλησης και ανάπτυξης με την παράλληλη προστασία των εργασιακών κεκτημένων. Παρά το γεγονός ότι, η κοινωνική πολιτική υπάγεται στην δικαιοδοσία των κρατών-μελών, εν όψει οικονομικής κρίσης, προβάλλεται η ανάγκη συντονισμένης ευρωπαϊκής δράσης προς την κατεύθυνση αντιμετώπισης της, που ωστόσο εκτιμάται ότι παραμένει ακόμη ζητούμενο, καθώς δεν διαφαίνεται, ούτε για την Επιτροπή αλλά ούτε για το Κοινοβούλιο, να δίνουν μια ρεαλιστική απάντηση. Η πεποίθηση, λοιπόν, των Ευρωπαίων πολιτών, ότι η συμμετοχή τους στις Ευρωεκλογές είναι πολιτικά ατελέσφορη, δεν εντείνεται μόνο από την παραπάνω ανεπάρκεια της Ένωσης να παρουσιάσει συντονισμένη δράση για κρίσιμα θέματα που προκύπτουν, αλλά και από την αίσθησή ότι δεν συναινούν πραγματικά στις

[328] Όπως σημειώνει ο Siedentop, για τους παραπάνω λόγους οι Γάλλοι, επέμεναν ότι καθίσταται ανάγκη η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, να υποβάλλεται σε πολιτικό έλεγχο. Όπως, εκτιμά ο ίδιος, ο παραπάνω πολιτικός έλεγχος σχετίζεται άρρηκτα με την δημοκρατία στην Ευρώπη.
[329] Siedentop, L., 2002, οπ. π.
[330] Βούλγαρης, Γ., 18-19/06/2005α, οπ. π., σ. 16.

αποφάσεις που λαμβάνονται, στο βαθμό που οι εθνικές κυβερνήσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο τείνουν να υιοθετούν πολιτικές, τις οποίες σε άλλη περίπτωση δεν θα μπορούσαν να ακολουθήσουν. Η ανάπτυξη λοιπόν, ενός ισχυρού κράτους πρόνοιας μαζί με ένα σύστημα ελεύθερης αγοράς, θα αποτελέσει τη χρυσή τομή, ώστε να αντιμετωπιστούν οι ανισότητες που συνοδεύουν την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και την νεοφιλελεύθερη πολιτική. Σε κάθε περίπτωση, η κρίση του κοινωνικού κράτους στην Ευρώπη δεν συνεπάγεται μόνο πλήγμα για τα αδύναμα στρώματα της κοινωνίας, αλλά υποσκάπτει και τον βασικό νομιμοποιητικό θεσμό της ίδιας της Δημοκρατίας, υποσκάπτει όπως υπογραμμίζει ο Βούλγαρης, τον «πολιτισμό της Δημοκρατίας».[331]

Από την παραπάνω ανάλυση, συνάγεται το συμπέρασμα ότι μια «κατακερματισμένη» Ευρώπη δεν μπορεί παρά να γίνει παθητικός αποδέκτης πολιτικών, οι οποίες θα διαμορφώνονται από άλλες δυνάμεις. Το ερώτημα που γεννιέται σε αυτό το σημείο είναι με ποιό τρόπο η Ευρώπη θα πάψει να αποτελεί μια αναποτελεσματική ρυθμιζόμενη αγορά και θα προχωρήσει σε ουσιαστική πολιτική ενοποίηση. Αυτό το ερώτημα είναι άμεσα συνδεδεμένο με το μοντέλο διακυβέρνησης το οποίο τείνει να κυριαρχήσει στην Ε.Ε., καθώς και το αν τελικά η Ε.Ε. θα προβεί σε σειρά ενισχυμένων συνεργασιών.

[331] Βούλγαρης, Γ., «ο πολιτισμός της Δημοκρατίας», ΤΑ ΝΕΑ, 3-4/12/2005β, σ. 14.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

1) ΤΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΑ ΜΟΝΤΕΛΑ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

Ο προβληματισμός για το μέλλον της Ε.Ε. δεν εξαντλείται μόνο στις ανησυχίες των Ευρωπαίων πολιτών για το τι συνιστά σήμερα η ενωμένη Ευρώπη, αλλά κάθε απόπειρα τυπολογίας διακατέχεται από μια αμφισημία όσον αφορά το χαρακτήρα της Ε.Ε. Αν και καταβλήθηκε προσπάθεια να περιγραφεί η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης μεταξύ των κρατών-μελών μέσω των θεωριών ολοκλήρωσης, ωστόσο οι τελευταίες δεν στάθηκε δυνατόν να προβλέψουν με ακρίβεια τα στάδια και τα αποτελέσματα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αν στα παραπάνω προσθέσουμε και το ζήτημα της νομιμοποίησης και λειτουργίας της δημοκρατίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η υπέρβαση του εθνικού και η διαδικασία της ολοκλήρωσης καθίσταται ακόμη πιο δύσκολο έργο. Ωστόσο, η παραπάνω ασάφεια, εκτός από πρόβλημα, αποτελεί και μέσο διαφυγής από αδιέξοδα που προκύπτουν στο πλαίσιο της πολυεπίπεδης συνεργασίας, που σε άλλη περίπτωση θα μπορούσαν να αποδομήσουν την Ε.Ε.[332]

Η Ευρωπαϊκή Ένωση σήμερα βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι, αυτό της κυριαρχίας του έθνους κράτους και αυτό της μετα-εθνικής διακυβέρνησης. Η ενδιάμεση αυτή κατάσταση συμβάλλει σε μια συμμετοχική αντίληψη περί διακυβέρνησης, καθώς αν και η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν συγκροτεί μια κυρίαρχη πολιτεία, ωστόσο αναδεικνύει μια νέα μορφή ενότητας, που όμως χρειάζεται διεύρυνση της δημόσιας συμμετοχής. Η αξίωση αυτή γεννά μια σειρά από συζητήσεις για το ποιό πρότυπο διακυβέρνησης θα κυριαρχήσει μελλοντικά στην Ε.Ε., ενός οργανισμού, που σύμφωνα με τους περισσότερους αναλυτές, όπως είδαμε στα πλαίσια αυτής της εργασίας, χαρακτηρίζεται από κρίση νομιμοποίησης και πάσχει από το λεγόμενο δημοκρατικό έλλειμμα.

[332] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π.

Σύμφωνα με τους Λάβδα και Χρυσοχόου, σήμερα η Ε.Ε. περιέχει στοιχεία από διάφορα πρότυπα δημοκρατικής διακυβέρνησης, όπως το Κοινοβουλευτικό[333], το Συνομοσπονδιακό, το Ομοσπονδιακό και το Ρεπουμπλικανικό.[334] Μετά το αρνητικό δημοψήφισμα της Γαλλίας και Ολλανδίας, η συζήτηση για το μέλλον της Ευρώπης γίνεται στη βάση τριών εναλλακτικών προτύπων διακυβέρνησης. Το ομοσπονδιακό, το συνομοσπονδιακό και το συναινετικό. Απώτερος σκοπός είναι να αναζητηθούν τα κατάλληλα θεσμικά πλαίσια για το δημοκρατικό μετασχηματισμό του ευρωπαϊκού πολιτικού συστήματος. Συχνά η μορφή που έχει η ευρωπαϊκή πολιτεία αποτελεί έναν ενδιάμεσο πεδίο μεταξύ του Ομοσπονδιακού και Συνομοσπονδιακού μοντέλου, λόγω των διακυβερνητικών και υπερεθνικών στοιχείων που περιέχει. Τα παραπάνω επιλέγονται από τα κράτη-μέλη με συναίνεση, ανάλογα των εθνικών προτεραιοτήτων, το κόστος και τα οφέλη που διαμορφώνονται σε κάθε περίπτωση.

Συγκεκριμένα, το ομοσπονδιακό πρότυπο έχει στόχο τη διαμόρφωση ενός σύνθετου δήμου αποτελούμενου από ισχυρές συστατικές ομάδες και ισχυρή γενική κυβέρνηση, κάθε μια από τις οποίες φέρει εξουσίες που τις έχει αναθέσει ο λαός και είναι εξουσιοδοτημένος να διαπραγματεύεται απευθείας με το σώμα των πολιτών κατά την άσκηση των εξουσιών. Βασικό χαρακτηριστικό του ομοσπονδισμού είναι η αρχή της δημοκρατικής αντιπροσώπευσης, όπου δημιουργούνται συγκεκριμένοι και προσβάσιμοι δίαυλοι επικοινωνίας ανάμεσα στον ομοσπονδιακό δήμο και τους κεντρικούς θεσμούς.[335] Επομένως, σύμφωνα με πολλούς ερευνητές, το ομοσπονδιακό πρότυπο δύναται να δώσει μια ικανοποιητική απάντηση στο έλλειμμα νομιμοποίησης που αντιμετωπίζει η Ε.Ε., ωστόσο το στοιχείο της εσωτερικής συνοχής δεν είναι δεδομένο στην Ε.Ε., καθώς απουσιάζει ένας ευρωπαϊκός δήμος, γεγονός που καθιστά δύσκολη την ποιοτική μετεξέλιξη της Ένωσης από ένα συνομοσπονδιακό σε ένα ομοσπονδιακό σύστημα.[336] Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Larry Siedentop, «Η ομοσπονδιακή διακυβέρνηση αποτελεί τον ορθό στόχο για την Ευρώπη. Όμως, η

[333] Το κοινοβουλευτικό πρότυπο, θεμελιώνεται στον ελεγκτικό και νομοθετικό ρόλο του κοινοβουλίου, στα πλαίσια ενός αντιπροσωπευτικού και συχνά πλειοψηφικού πολιτικού συστήματος, όπου η εκτελεστική εξουσία δύναται να κυβερνά όσο απολαμβάνει την εμπιστοσύνη της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Δεδομένου, του δημοκρατικού ελλείμματος στα πλαίσια της Ε.Ε., η υιοθέτηση ενός «ομοσπονδιακής έμπνευσης διακοινοβουλευτικού συστήματος, καθίσταται σημαντική προς την επίλυση του παραπάνω ζητήματος. Βλ. Λαύδας, Κ. & Χρυσοχόου, Δ., 2005, οπ. π.

[334] Στο ρεπουμπλικανικό πολίτευμα, συνυπάρχουν, δημοκρατικά, αριστοκρατικά και μοναρχικά στοιχεία καθώς αποτελείται από μια ορισμένη έννοια περί ελευθερίας και μιας έννοιας ρεπουμπλικανικού πολιτεύματος. Βλ. στο ίδιο.

[335] Τσινισιζέλης, Μ., και Χρυσοχόου, Δ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Δημοκρατία, δομικές συνθήκες και πολιτική διαδικασία*, Σιδέρης, 1995, σ.143.

[336] Λάυδας, Κ. & Χρυσοχόου, Δ., 2005, οπ. π.

Ευρώπη δεν είναι ακόμη έτοιμη για την ομοσπονδιακή διακυβέρνηση.»[337] Ακόμα, ο όρος «ομοσπονδία», έχει αποφευχθεί να αναφερθεί στα κείμενα των Συνθηκών της Ε.Ε., καθώς η προοπτική της ομοσπονδιοποίησης της Ε.Ε. αποτελεί πηγή αντιπαράθεσης μεταξύ των κρατών-μελών, καθόσον κάποια εκφράζουν τον προβληματισμό τους και άλλα την αντίθεσή τους σε μια τέτοια εξέλιξη. Σε αυτό το σημείο το κρίσιμο ζήτημα που προκύπτει είναι αν είναι επιθυμητή η υπέρβαση του εθνικού από πλευράς πολιτικών ηγεσιών και ευρωπαϊκών λαών και ταυτόχρονα αν το παραπάνω εγχείρημα θα οδηγήσει στην δημιουργία μιας οντότητας που θα λειτουργεί δημοκρατικά, προστατεύοντας τα επιμέρους συμφέροντα των κρατών-μελών.[338]

Ωστόσο, σύμφωνα με τον Τσάτσο, η μη ομοσπονδιοποίηση δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως αποτυχία του πολιτικού συστήματος της Ε.Ε., καθώς η Ε.Ε., λόγω της ετερότητας που χαρακτηρίζει το ευρωπαϊκό σύστημα κυρίαρχων κρατών , δεν δύναται να γίνει κράτος. Επιπλέον, εδώ και χρόνια έχει δημιουργηθεί ένα δίλημμα μεταξύ ομοσπονδιακού και διακυβερνητικού προτύπου, καθώς αν και ο διακυβερνητισμός, όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, θεμελιώνεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο συνεργασίας, εκτιμάται ότι η επικράτηση του θα οδηγήσει σε επιβράδυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.[339] Στο δίλημμα, λοιπόν, ανάμεσα στις επιλογές ομοσπονδοποίηση ή διακυβερνητική συνεργασία, ο Τσάτσος, απαντά ότι η συζήτηση για το μέλλον της Ευρώπης παραπέμπει σε μια «μετα-ομοσπονδιακή λογική», ένα πρότυπο δηλαδή που βασίζεται σε κοινές αξίες και θεσμούς, αποδέχεται την διαφορετικότητα και τα προνόμια των κρατών-μελών. [340]

Μια άλλη άποψη εκφράζουν ο Λάβδας και ο Χρυσοχόου, οι οποίοι διατείνονται ότι η Ε.Ε. σήμερα προσεγγίζει περισσότερο σε μια «συναινετική συνομοσπονδία», εφόσον τα πρότυπα πολιτικής οργάνωσης που την χαρακτηρίζουν κατά βάση είναι το συνομοσπονδιακό και το συναινετικό. Το συνομοσπονδιακό πρότυπο αφορά τη συνένωση κυρίαρχων κρατών μέσω μιας διεθνούς συνθήκης και όχι ενός συντάγματος. Η άποψη αυτή θεωρεί ότι η δημοκρατική αρχή υπηρετείται καλύτερα από την δημιουργία μιας δημοκρατικής κοινωνίας κρατών και όχι τη δημιουργία μιας νέας πολιτείας με το δικό της δήμο. Τα μέρη διατηρούν το δικαίωμα στην αυτοδιοίκηση και μέσω διαπραγματευτικών συμφωνιών μπορούν να επιτυγχάνουν αμοιβαίως επωφελή αποτελέσματα πολιτικής. Η πολιτική εξουσία στο κοινό πλαίσιο συνεργασίας ασκείται

[337] Siedentop. L., 2002, οπ. π., σ. 268.
[338] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π.
[339] Στεφάνου, Κ., 1999, στο Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π., σ.185.
[340] Τσάτσος, Δ., 2001, οπ. π., σ. 47.

μέσω της συνδιαχείρισης των επιμέρους εθνικών κυριαρχιών. Όσον αφορά το συναινετικό πρότυπο, αυτό βασίζεται στην μερική αναθεώρηση της Συνθήκης της Νίκαιας, ώστε να καλυφθούν οι θεσμικές ελλείψεις σε σχέση με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η συναίνεση παραπέμπει σε μια νέα αντίληψη δράσης, που υπερβαίνει τον παραδοσιακό εθνικό πλαίσιο χωρίς να καταργεί την κρατική κυριαρχία. Η Ε.Ε. διαθέτει τα χαρακτηριστικά του συναινετικού προτύπου, καθώς στα επιμέρους Συμβούλια και στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εντοπίζονται συνασπισμοί με αφορμή σειράς ζητημάτων που προκύπτουν στα πλαίσια της ΕΕ, ενώ ακόμα συνυπάρχουν η αλληλεξάρτηση και η τμηματική αυτονομία, διαμορφώνοντας ένα πλαίσιο «συμβίωσης μεταξύ της συλλογικότητας και των μερών».[341] Σύμφωνα με τον Χρυσοχόου, το πρότυπο της «συναινετικής συνομοσπονδίας» βασίζεται στο υπόδειγμα ότι οι τάσεις εκδημοκρατισμού της Ε.Ε. πηγάζουν εντός των ορίων των ικανοτήτων των κρατών μελών να μεταβιβάσουν κυριαρχικά δικαιώματά τους στους ευρωπαϊκούς θεσμούς και στην συνέχεια να τα διαχειρίζονται, μέσω συναινετικού τύπου διεργασίες, σε συνεργασία με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη. Συνεπώς, η διαδικασία ολοκλήρωσης πραγματοποιείται σε συγκεκριμένα πεδία, με την συναίνεση και την ισότιμη συμμετοχή των κρατών-μελών. Εκτιμάται λοιπόν ότι αυτή η οργανωτική δομή στέκεται εμπόδιο στην ανάδειξη ηγεμονικών τάσεων, ενώ ταυτόχρονα τα κράτη-μέλη μπορούν να αναπτύσσουν δράση με επαρκή αυτονομία. [342]

Ωστόσο, επισημαίνεται ότι κανένα από τα δύο πρότυπα δεν δύναται να συνδράμει στην αντιμετώπιση του δημοκρατικού ελλείμματος στα πλαίσια της Ε.Ε. Συγκεκριμένα, στα πλαίσια του συνομοσπονδιακού προτύπου, αν και στην προσπάθεια μείωσης του δημοκρατικού ελλείμματος, θα μπορούσε να συμπεριλαμβάνεται η «επανεθνικοποίηση ορισμένων πολιτικών», ωστόσο μια τέτοια ενέργεια δεν θα οδηγούσε από μόνη της στον πλήρη εκδημοκρατισμό της Ε.Ε., στο πλαίσιο πάντα μιας ευρύτερης προσπάθειας διαμόρφωσης ενός ευρωπαϊκού δήμου. Επιπλέον, το πρότυπο της συναινετικής δημοκρατίας δεν ενδείκνυται για τη διεύρυνση της συμμετοχής των ευρωπαίων πολιτών, εφόσον η δημοκρατία περιορίζεται στις ηγετικές ομάδες.[343]

Και τα τρία υποδείγματα εντάσσονται στο πλαίσιο μιας γενικότερης επιδίωξης για την επίτευξη σταθερής πολιτικής διακυβέρνησης σε κράτη, που όπως είδαμε σε προηγούμενα κεφάλαια, χαρακτηρίζονται από σημαντικές διαιρετικές δομές στην βάση

[341] Λάυδας, Κ. & Χρυσοχόου, Δ., 2005, οπ. π., σ.148-149.
[342] Χρυσοχόου, Δ., *Δοκίμιο για τη Διεθνή Θεωρία, νέες μορφές Κυριαρχίας και Συναρχίας*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2005.
[343] Λάυδας, Κ. & Χρυσοχόου, Δ., 2005, οπ. π., σ. 146.

τους, αλλά και συγκρινόμενα μεταξύ τους. Ωστόσο, η μεγαλύτερη πρόκληση, για οποιοδήποτε πρότυπο διακυβέρνησης, παραμένει η διεύρυνση της δημοκρατικής νομιμοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ενίσχυση δηλαδή της πολιτικής σχέσης μεταξύ της Δημοκρατίας και της διαδικασίας της Ενοποίησης, σε ένα μεταβαλλόμενο διεθνικό σύστημα διακυβέρνησης. Κάθε απόπειρα πρόβλεψης της τελικής έκβασης του ενοποιητικού εγχειρήματος στερείται ασφάλειας, καθώς το μέλλον της Ε.Ε. θα εξαρτηθεί, μεταξύ άλλων, από το βαθμό μετεξέλιξης των ευρωπαϊκών θεσμών και από τον ουσιαστικό εκδημοκρατισμό του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας της ένωσης. Όπως είδαμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, οι επιλογές των ευρωπαϊκών ηγεσιών δεν τυγχάνουν μέχρι σήμερα της ευρύτερης αποδοχής των ευρωπαίων πολιτών, γεγονός το οποίο αντικατοπτρίζεται και στην απόρριψη της Συνταγματικής Συνθήκης και της Συνθήκης της Λισαβόνας. Υπό αυτό το πρίσμα, στα πλαίσια της δημόσιας συζήτησης για το μέλλον της Ευρώπης, θα πρέπει να συμπεριληφθούν όλοι εκείνοι στους οποίους αναμένεται να ασκηθούν οι νέες μορφές εξουσίας και διακυβέρνησης μειώνοντας κατά αυτόν τον τρόπο το πρόβλημα του δημοκρατικού ελλείμματος που αντιμετωπίζει η Ε.Ε. και το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της.[344] Σε αυτό το σημείο, ο Τσάτσος προσθέτει ότι «ο ενωσιακός ρυθμός δεν μπορεί να είναι ούτε ταχύτερος ούτε βραδύτερος από την εξέλιξη της αποδοχής της ενωσιακής διαδικασίας από τις κοινωνίες»[345] Ο Siedentop, συμπληρώνει ότι η ενοποίηση πρέπει να εφαρμοστεί σταδιακά, εφόσον ένα από τα προαπαιτούμενα μιας επιτυχούς διακυβέρνησης αποτελεί η συναίνεση σχετικά με το ποια πεδία λήψης αποφάσεων πρέπει να διαφυλαχτούν για το κέντρο και ποια για την περιφέρεια. Μια τέτοια συναίνεση δεν υπάρχει ακόμη στην Ε.Ε.[346] Για τους παραπάνω λόγους λοιπόν, σύμφωνα με τη γνώμη σειράς ερευνητών, όπως θα δούμε την συνέχεια, η ενοποιητική διαδικασία μπορεί να προχωρήσει μόνο υπό την προϋπόθεση μιας Ευρώπης ενισχυμένων συνεργασιών και πολλών ταχυτήτων, καθώς στο νέο ετερογενές περιβάλλον, που διαμορφώθηκε μετά και την τελευταία διεύρυνση, αυξήθηκαν οι πιθανότητες αδυναμίας ή έλλειψης βούλησης κάποιων κρατών-μελών να συμμετέχουν στις ενοποιητικές πρωτοβουλίες.

[344] Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π.
[345] Τσάτσος, Δ., 2001, οπ. π. , σ.29.
[346] Siedentop. L., 2002, οπ. π.

2) ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΕΥΡΩΠΗ ΠΟΛΛΩΝ ΤΑΧΥΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΜΕΝΩΝ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΩΝ;

Όπως λοιπόν διαπιστώθηκε παραπάνω, ο ευρωπαϊσμός ορίζεται με διαφορετικά κριτήρια. Ωστόσο, ο προσδιορισμός της ενοποιητικής διαδικασίας από δύο μοντέλα μη συμβατά, όπως αυτό της ομοσπονδιοποίησης και αυτό της διακυβερνητικής συνεργασίας, δεν επιτρέπει την διαμόρφωση ενός σταθερού πολιτικού περιγράμματος, το οποίο θα συγκροτήσει τον κύριο άξονα της δράσης της Ε.Ε. στο διεθνές περιβάλλον, προσδίδοντάς της ταυτόχρονα ειδικό βάρος στην διεθνή πολιτική σκηνή. Υπό τις παρούσες συνθήκες, στα προσπάθεια προσδιορισμού της μελλοντικής πορείας της Ευρώπης, η ομοσπονδιοποίηση της Ε.Ε. δεν διαφαίνεται να αποτελεί σαφή και πρωταρχικό στόχο των πολιτικών ελίτ και ευρωπαϊκών λαών, που σύμφωνα με σειρά ευρωπαιολόγων, θα οδηγούσε σε μια ισχυρή πολιτική ενοποίηση, με συμπαγή και ενιαία δράση, ικανή να ξεπεράσει το υπαρκτό πρόβλημα της ετερότητας.

Σήμερα, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει περιέλθει σε μια νέα τροχιά δοκιμασιών, για τον επιπλέον λόγω, ότι ο στρατηγικός στόχος της διεύρυνσης είχε αποφασιστεί αρχικά, κατά το χρονικό διάστημα όπου η παγκοσμιοποίηση αποτελούσε μια «πανίσχυρη ομογενοποιητική μηχανή». Ωστόσο, η διεύρυνση τέθηκε σε κίνηση τη στιγμή, όπου στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης άρχισε να αναπτύσσεται ένα «αντίρροπο κύμα προστατευτισμού και εθνικής αναδίπλωσης». Άμεση συνέπεια των παραπάνω ήταν να καθίσταται δυσδιάκριτος, ο μακροστρατηγικός στόχος της εμβάθυνσης.[347] Το γεγονός ότι η διεύρυνση τέθηκε σε ισχύ την λάθος στιγμή, δηλαδή πριν διασφαλιστούν ισχυροί πολιτικοί θεσμοί, ώστε να καταστήσουν την Ε.Ε. ισχυρή δύναμη στο παγκόσμιο περιβάλλον, δηλαδή ότι η διεύρυνση δεν συμπορεύθηκε με την εμβάθυνση αλλά προηγήθηκε, έθεσε σε κάθε περίπτωση την πολιτική ενοποίηση σε αδιέξοδο. Όπως αναφέρει ο Μουζέλης, η πάγια στάση της Βρετανίας και η ένταξη στην Ε.Ε. των 10 νέων κρατών μελών, τα οποία διακρίνονται περισσότερο για τον φιλοαμερικανικό τους προσανατολισμό και λιγότερο για τον φιλοευρωπαϊκό, οδήγησε στην ισχυροποίηση των στρατηγικών στόχων των ΗΠΑ, που δεν είναι άλλοι από την υπονόμευση της ευρωπαϊκής πολιτικής ενοποίησης. Για τους παραπάνω λόγους, η δημιουργία ενός

[347] Βούλγαρης, Γ., 18-19/06/2005α, οπ. π., σ. 16.

Συντάγματος, ικανού να δώσει στη Ε.Ε. νέες δυνατότητες συγκρότησης μιας ενιαίας ευρωπαϊκής πολιτικής στο διεθνές περιβάλλον, ήταν εξαρχής καταδικασμένη.[348]

Η έλλειψη ουσιαστικής πολιτικής ενοποίησης δυσχεραίνει επιπρόσθετα την υλοποίηση του στόχου της Λισαβόνας, ο οποίος θεμελιώνεται στον στόχο της τεχνολογικής και κοινωνικο-οικονομικής πρωτοπορίας και προϋποθέτει εκτός από τον περαιτέρω εκδημοκρατισμό του θεσμικού συστήματος της Ε.Ε., και την συγκέντρωση των εξουσιών σε υπερεθνικό επίπεδο.[349] Τέλος, η μη επικύρωση της Συνταγματικής Συνθήκης και στην συνέχεια της Συνθήκης της Λισαβόνας, καταδεικνύει το πρόβλημα των διαφορετικών προσδοκιών και στόχων των 27 πια κρατών-μελών αλλά και την έλλειψη συναίνεσης εκ μέρους των λαών της Ευρώπης. Τα παραπάνω καταστούν δύσκαμπτο το σύστημα της Ε.Ε.[350]

Σύμφωνα με την γνώμη σειράς ερευνητών, λύση στα παραπάνω αδιέξοδα, στα οποία βρίσκεται εγκλωβισμένη η Ε.Ε., δύναται να δώσει μια Ευρώπη πολλών ταχυτήτων. Ήδη, πριν το μπλοκάρισμα της Συνταγματικής Συνθήκης και της Συνθήκης της Λισαβόνας, η επικύρωση τη Συνθήκης της Νίκαιας, είχε αναδείξει μια ενδοευρωπαϊκή κρίση ανάμεσα στις διαφορετικές τάσεις, στόχους και προτεραιότητες των κρατών-μελών. Μάλιστα, κάποιοι υποστήριξαν ότι η Συνθήκη της Νίκαιας θα μπορούσε να θέσει θεσμικά ένα πλαίσιο μιας Ευρώπης πολλών ταχυτήτων.[351] Ωστόσο, κατά την υπογραφή της διαφαίνεται έντονα η προσπάθεια να τεθούν θεσμικά εμπόδια στην προοπτική των ενισχυμένων συνεργασιών. Παρόλα αυτά, κοινή διαπίστωση αποτελεί το γεγονός ότι οι 25 αρχικά, έπειτα οι 27 χώρες μέλη, ίσως και περισσότερες στο μέλλον δεν θα μπορούσαν να προχωρήσουν με την ίδια ταχύτητα στο μέλλον. Η εναλλακτική πρόταση, όσον αφορά τον προσανατολισμό της Ευρώπης, ήταν η Ευρώπη των πολλαπλών ταχυτήτων «multispeed Europe», όπου σε μια τέτοια περίπτωση ο στόχος της ενοποιητικές διαδικασίας είναι κοινός αλλά η ταχύτητα της υλοποίησης του διαφορετική για τα κράτη-μέλη. Εκφράζεται συνεπώς ένας τρόπος διαφοροποιημένης ένταξης, όπου η επιδίωξη κοινών στόχων τίθεται σε εφαρμογή από μια ομάδα κρατών-μελών που επιθυμούν και είναι ικανά να συμπορευθούν, ενώ προϋποθέτει την ιδέα, ότι τα υπόλοιπα κράτη θα ακολουθήσουν μεταγενέστερα, στα χνάρια των προηγούμενων. Επιπλέον, η βρετανική εναλλακτική πρόταση, για το μέλλον της Ευρώπης, ήταν μια

[348] Μουζέλης, Ν., «Στόχος η Ευρώπη των πολλών ταχυτήτων», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 31/12/2006.
[349] Στο ίδιο.
[350] Μοσχονάς, Γ., « Το "ευρωπαϊκό ζήτημα" : Προς μία Ευρώπη πολλών ταχυτήτων;», *ΤΑ ΝΕΑ*, 11/07/2008β, σ.7.
[351] Τσάτσος, Δ., 2001, οπ. π.

Ευρώπη μεταβλητής γεωμετρίας «variable geometry» ή μιας «Ευρώπης a la carte» και η πρόταση για ενισχυμένες συνεργασίες. Αναλυτικότερα, με τον όρο Ευρώπη μεταβλητής γεωμετρίας εκφράζεται ο τρόπος διαφοροποιημένης ολοκλήρωσης, όπου αναγνωρίζεται η ύπαρξη μόνιμων διαφορών στο πλαίσιο της διάρθρωσης της ένταξης, ενώ ταυτόχρονα διαφαίνεται ένας αμετάκλητος διαχωρισμός μεταξύ μιας ομάδας κρατών-μελών και των λιγότερων ανεπτυγμένων ομάδων ένταξης. Σε μια «Ευρώπη a la carte», ο στόχος δεν είναι κοινός, οπότε η διαδικασία θα οδηγήσει στην δημιουργία μιας Ευρώπης πολλών ταχυτήτων, διαμορφωμένη σε διαφορετικά επίπεδα ολοκλήρωσης. Τέλος, η έννοια της «ενισχυμένης συνεργασίας» εισήχθη από τη συνθήκη του Άμστερνταμ τόσο στην συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπου αφορά τη δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις, όσο και στην συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, και στην συνέχεια περιήλθε στην Συνθήκη της Νίκαιας, όπου ένα κράτος μέλος δεν δύναται πλέον να αντιταχθεί στην θέσπιση ενισχυμένης συνεργασίας. Στο πλαίσιο λοιπόν της ενισχυμένης συνεργασίας παρέχεται η δυνατότητα στενότερης συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών, τα οποία επιθυμούν να συνεχίσουν την εμβάθυνση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, προχωρώντας ωστόσο με διαφορετικούς ρυθμούς και στόχους το καθένα. Παρόλα αυτά, σε αυτήν την περίπτωση δεν επιτρέπεται η διεύρυνση των αρμοδιοτήτων, καθώς επίσης οι ενισχυμένες συνεργασίες εφαρμόζονται μόνο ως ύστατες λύσεις, δηλαδή μόνο όταν το Συμβούλιο διαπιστώσει ότι οι στόχοι που έχουν τεθεί βάση των Συνθηκών δεν μπορούν να επιτευχθούν στο επιθυμητό χρονικό διάστημα.[352]

Μια άλλη πρόταση για μια νέα αρχιτεκτονική της Ευρώπης θεμελιώνεται και στην έννοια των «ομόκεντρων κύκλων», η οποία αναφέρεται σε μια διάρθρωση της Ευρώπης αποτελούμενης από υποσύνολα κρατών με διαφορετικό βαθμό ολοκλήρωσης. Η έννοια των ομόκεντρων κύκλων δεν περιορίζεται στην δομή ολοκλήρωσης της Ε.Ε. Έχει κυριαρχήσει η άποψη ότι θα μπορούσε στο μέλλον να διαμορφωθεί ο «κύκλος κοινού δικαίου», ο οποίος περιλαμβάνει τα κράτη μέλη της Ένωσης, ο «κύκλος των προσκείμενων χωρών», όπου περιλαμβάνονται οι χώρες εντός της Ε.Ε., οι οποίες αναμένουν την ένταξή τους, και οι «κύκλοι πιο περιορισμένης συμμετοχής», όπου προβλέπονται ενισχυμένες μορφές συνεργασίας, όπως ο νομισματικός κύκλος και ο κύκλος άμυνας.[353] Τέλος, σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή, η διαμόρφωση ενός «σκληρού πυρήνα» δύναται να δώσει λύση στα αδιέξοδα που κατά καιρούς περιέρχεται η Ε.Ε. Με

[352] http://europa.eu/scadplus/glossary/multispeed_europe_el.htm
[353] Στο ίδιο.

την έννοια του «σκληρού πυρήνα» προσδιορίζεται η ομάδα κρατών-μελών που έχουν την δυνατότητα και επιθυμούν να εμβαθύνουν την συνεργασία μεταξύ τους.

Οι παραπάνω προτάσεις δεν διαμορφώθηκαν με βάση θεωρητικές προσεγγίσεις της ενοποιητικής διαδικασίας, αλλά συνιστούν ουσιαστικά μια διέξοδο στο πρόβλημα του ιδεολογικού κατακερματισμού της Ε.Ε. και της θεσμικής απελευθέρωσης εκείνων των δυνάμεων που διαχρονικά επιθυμούν να προωθήσουν διαδικασίες εμβάθυνσης. Επομένως, παρέχουν μια διέξοδο στα πλαίσια των διαφωνιών για το μέλλον της Ευρώπης και συγκεκριμένα στο δίλημμα μεταξύ ομοσπονδιοποίησης ή αποδόμησης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Ο Moravcsik, προσπαθώντας να προβλέψει την ένταξη της Τουρκίας στην Ε..Ε, υπογραμμίζει ότι η «Ευρώπη των πολλών ταχυτήτων» φαίνεται ήδη να αναδύεται.[354] Η ΟΝΕ, επί της ουσίας, παραπέμπει στην υιοθέτηση αντίστοιχων πρακτικών, εφόσον στα πλαίσια αυτής δεν συμμετέχουν όλα τα κράτη-μέλη, καθώς και στο παρελθόν με την υιοθέτηση της ζώνης Schengen επιτράπηκε σε μια ομάδα κρατών-μελών να καταργήσει προοδευτικά τους ελέγχους στα κοινά σύνορα και να θεσπίσει ένα καθεστώς ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων. Ακόμα, κεντρικό επιχείρημα των αρνητών του Ευρωσυντάγματος ήταν και η προοπτική που αυτό επιφύλασσε στις ενισχυμένες συνεργασίες, οι οποίες είχαν ιδιαίτερη απήχηση μεταξύ των Γάλλων Ευρωπαϊστών, οι οποίοι επισήμαιναν συνεχώς ότι το κείμενο της Συνταγματικής Συνθήκης οδηγεί σε μια μορφή δυσκαμψίας, η οποία καθιστά δύσκολες και σε κάποιες περιπτώσεις αδύνατες τις ενισχυμένες συνεργασίες, το μοντέλο των οποίων ήταν αναγκαίο να υιοθετηθεί. [355] Οι ενισχυμένες συνεργασίες θεωρούνται ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης της παγκοσμιοποίησης και επιπλέον στο να καταστεί η Ε.Ε. ισότιμος στρατηγικός εταίρος των ΗΠΑ.

Ωστόσο, εκτιμάται, ότι οι ΗΠΑ, διαμέσου της Βρετανίας και των υπόλοιπων φιλοαμερικανικών κρατών-μελών, θα προβούν σε προσπάθειες ώστε να αποτρέψουν την υλοποίηση του παραπάνω μοντέλου. Επιπλέον, υποστηρίζεται, ότι μέχρι στιγμής, η Γερμανία και η Γαλλία στερούνται ουσιαστικής πολιτικής βούλησης και κινητοποίησης για περαιτέρω ενοποίηση.[356] Αν στα παραπάνω προσθέσουμε και το γεγονός, ότι μέχρι σήμερα οι όποιες ενισχυμένες συνεργασίες που έχουν υλοποιηθεί είναι λιγοστές, καθώς δεν έχει επιτευχθεί ο διαχωρισμός ανάμεσα «σε πρωτοπόρα και σε δεύτερης τάξης κράτη-μέλη», διαφαίνονται με σαφή τρόπο οι δυσκολίες στο να ακολουθηθεί στο

[354] Moravcsik, A., «Η τουρκική ένταξη σε μια Ευρώπη πολλών ταχυτήτων», συνέντευξη στην δικτυακή διεύθυνση: http://www.re-public.gr/?p=350.
[355] http://www.partie-socialiste.fr/ps/admin/doc/documents
[356] Μουζέλης, Ν., 2006, οπ. π.

μέλλον η στρατηγική των πολλών ταχυτήτων. Αν και το μοντέλο της Ευρώπης των πολλαπλών ταχυτήτων μπορεί να δώσει εναλλακτικές λύσεις στο πρόβλημα της έλλειψης ευρωπαϊκής ηγεσίας στην Ε.Ε., ωστόσο μόνο σε κάποιο ποσοστό μπορεί να συνδράμει προς αυτήν την κατεύθυνση, καθώς χωρίς συγκροτημένες ηγετικές πρωτοβουλίες το παραπάνω πρόβλημα είναι δύσκολο να επιλυθεί. [357]

Συμπερασματικά, η αμφισημία που συνοδεύει κάθε προσπάθεια περιγραφής του χαρακτήρα της Ε.Ε. και τα αδιέξοδα που προκύπτουν στο πλαίσιο της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, συναντούν τις ανησυχίες των ευρωπαίων πολιτών για το που κατευθύνεται πραγματικά η Ευρώπη, δεδομένης της κρίσης νομιμοποίησης και του δημοκρατικού ελλείμματος που την διακατέχουν. Το ζήτημα που προκύπτει είναι η αναζήτηση των κατάλληλων θεσμικών πλαισίων για το δημοκρατικό μετασχηματισμό του ευρωπαϊκού πολιτικού συστήματος. Σήμερα, εκτιμάται ότι η ευρωπαϊκή πολιτεία τείνει σε ένα ενδιάμεσο πεδίο μεταξύ Ομοσπονδιακού και Συνομοσπονδιακού μοντέλου, λόγω των διακυβερνητικών και υπερεθνικών στοιχείων που αυτή περιέχει. Ωστόσο, υποστηρίζεται ότι κανένα από τα δύο πρότυπα δεν δύναται τελικά να συνδράμει στην αντιμετώπιση του δημοκρατικού ελλείμματος στο πλαίσιο της Ε.Ε., καθώς η Ευρώπη φαίνεται να μην είναι έτοιμη ακόμα να ακολουθήσει το ομοσπονδιακό μοντέλο, ενώ οι λύσεις που παρέχονται από το μοντέλο συναινετικής συνομοσπονδίας δεν είναι επαρκείς προς αυτήν την κατεύθυνση. Αν στα παραπάνω προσθέσουμε και το γεγονός ότι η διεύρυνση προηγήθηκε της εμβάθυνσης και επιπλέον τις σημαντικές διαιρετικές δομές αναμεταξύ των κρατών-μελών αλλά και στο εσωτερικό τους, αναδεικνύονται με ξεκάθαρο τρόπο τα προβλήματα συνοχής στο μεταβαλλόμενο διεθνικό σύστημα της Ε.Ε. και ιδίως το πρόβλημα της συμπόρευσης της Δημοκρατίας με την διαδικασία της ενοποίησης. Επιπλέον το γεγονός, ότι σήμερα δεν επιτυγχάνεται σε ικανοποιητικό βαθμό η ουσιαστική εμπλοκή των πολιτών στο πλαίσιο της δημόσιας συζήτησης για το μέλλον της Ευρώπης, αναδεικνύει εκ νέου το πρόβλημα δημοκρατικού ελλείμματος σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Υπό αυτό το πρίσμα, η ενοποιητική διαδικασία εκτιμάται ότι δύναται να προχωρήσει μόνο υπό την προϋπόθεση μιας Ευρώπης ενισχυμένων συνεργασιών και πολλαπλών ταχυτήτων, καθώς υποστηρίζεται ότι με αυτόν τον τρόπο είναι πιθανόν να αντιμετωπιστεί η ενδοευρωπαϊκή κρίση ανάμεσα στις διαφορετικές τάσεις, στόχους και προτεραιότητες των κρατών-μελών.

[357] Μοσχονάς, Γ., 11/07/2008β, οπ. π., σ.7.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Εδώ και αρκετά χρόνια γίνεται λόγος για το «δημοκρατικό έλλειμμα» στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για το εν λόγω θέμα, όπως είδαμε στην παρούσα εργασία, έχουν διατυπωθεί διάφορες και πολλές φορές αντιμαχόμενες απόψεις. Ωστόσο, εν έτει 2009, μετά και την Συνθήκη της Λισαβόνας, το θέμα της δημοκρατικής νομιμοποίησης της Ε.Ε. συνεχίζει να παραμένει επίκαιρο, καθώς το ζήτημα της ποιότητας της δημοκρατίας και λειτουργίας της παραμένει θεμελιώδες και άλυτο. Ο όρος δημοκρατικό έλλειμμα αναφέρεται «στο κενό ανάμεσα στη δημοκρατική πρακτική στη θεωρία και στην πράξη»[358] και εντοπίζεται στην χαμηλή υποστήριξη της ευρωπαϊκής ενοποίησης και των θεσμών από τους ευρωπαίους πολίτες. Το ζήτημα αφορά, από θεσμική άποψη, τις εξουσίες και αρμοδιότητες των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. και της διάδρασής τους με τις εθνικές κυβερνήσεις, καθώς από μια πιο πολιτικο-κοινωνιολογική προσέγγιση, το δημοκρατικό έλλειμμα εντοπίζεται στην έλλειψη ενός ευρωπαϊκού δήμου και μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Το ζήτημα του δημοκρατικού ελλείμματος θέτει μια σειρά από πεδία, στα οποία εκτιμάται ότι υπάρχει πρόβλημα. Συγκεκριμένα, αυτά εντοπίζονται στην **κρίση νομιμοποίησης**, η οποία προκύπτει από την έλλειψη θεσμικής ισορροπίας, δηλαδή από τον υποβαθμισμένο ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σε σχέση με τα εκτελεστικά όργανα της Ε.Ε., και επίσης από το γεγονός ότι το τελευταίο είναι αρκετά υποδεέστερο από ότι το κοινοβούλιο ενός δημοκρατικού εθνικού κράτους. Αναλυτικότερα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν διαθέτει απόλυτη κυριαρχία στην διαδικασία προϋπολογισμού, καθώς ο ρόλος του στην σύνθεση, εκλογή και έκπτωση της Επιτροπής είναι περιορισμένος. Ωστόσο από την συνθήκη του Άμστερνταμ και ύστερα, αν και έγιναν προσπάθειες για την ενίσχυση του, με αποκορύφωμα την χρήση ψήφου δυσπιστίας, το 1999, η οποία εξανάγκασε την Επιτροπή σε παραίτηση, παραταύτα η ενοποιητική διαδικασία εξακολουθεί σήμερα να ελέγχεται ουσιαστικά από την εκτελεστική εξουσία σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, δεν επέφερε δηλαδή τις ουσιαστικές θεσμικές αλλαγές για την διατήρηση της ισορροπίας στο θεσμικό τρίγωνο Κοινοβούλιο-Επιτροπή-Συμβούλιο. Συνεπώς, η ανάλυση του δημοκρατικού ελλείμματος στην Ε.Ε. εντοπίζεται στην απώλεια των πεδίων νομοθετικής

[358] Thomas D. Zweifel, 2002,, στο Βοσκόπουλος, Γ., 2009, οπ. π.

αρμοδιότητας από τα εθνικά κοινοβούλια, η οποία όμως δεν αντισταθμίζεται από την ανάληψη της ανάλογης νομοθετικής εξουσίας από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, γεγονός που συνεπάγεται μείωση των κοινοβουλευτικών θεσμών και των δύο πεδίων, του εθνικού και του ευρωπαϊκού και άρα καθιστά πιο εμφανή την συνύπαρξη του κοινοτικού και του εθνικού δημοκρατικού ελλείμματος.

Επιπλέον, ο αποδυναμωμένος ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου αποδίδεται στο γεγονός, ότι παρότι η σύγχρονη δημοκρατία εδράζεται στην βάση ύπαρξης πολιτικών κομμάτων, ως διαμεσολαβητικούς φορείς απέναντι στην κοινωνία και στις διαδικασίες παραγωγής κυβερνητικών πολιτικών, παρόλα αυτά στις κοινοβουλευτικές ομάδες που συγκροτούν το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο δεν αντιστοιχούν αυθεντικά ευρωπαϊκά κόμματα καθώς τα τελευταία έχουν στερηθεί σε μεγάλο βαθμό τον παραδοσιακό τους ρόλο και έχουν χάσει σε κεντρικότητα. Επίσης, το γεγονός ότι σε ευρωπαϊκό επίπεδο τα κόμματα δεν αποτελούν μέρος ενός οργανωτικού πλαισίου, εφόσον χαρακτηρίζονται από πολλές διαιρέσεις στο εσωτερικό τους και δεν υπάρχει μια κυβέρνηση, ώστε να καταγγείλουν ή να υποστηρίξουν, σε συνδυασμό με την διαπίστωση ότι σε εθνικό επίπεδο τα κόμματα επιδιώκουν την αποπολιτικοποίηση ευρωπαϊκών ζητημάτων, στο πλαίσιο λειτουργίας των Επιτροπών Ευρωπαϊκών Υποθέσεων, με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση σιωπηρής συναίνεσης, καταδεικνύουν το **έλλειμμα ελέγχου της πολιτικής εξουσίας** και των επιμέρους κυβερνητικών επιλογών όσον αφορά τα ευρωπαϊκά θέματα. Η παραπάνω εικόνα λοιπόν, σε συνδυασμό με τις μειωμένες δυνατότητες ευέλικτης δράσης των ευρωπαϊκών κομμάτων αλλά και την αδυναμία αυτόνομης χάραξης αποτελεσματικής πολιτικής, δικαιολογεί σε μεγάλο βαθμό την αυξανόμενη έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών προς τους πολιτικούς θεσμούς. Όσο τα ευρωπαϊκά κόμματα δεν θα λαμβάνονται υπόψη ως θεσμοί επίλυσης προβλημάτων, θα διατηρείται το **έλλειμμα εκπροσώπησης** σε επίπεδο Ε.Ε.**,** το οποίο εκτιμάται ότι αποτυπώνεται στα ποσοστά συμμετοχής των πολιτών στις Ευρωεκλογές.

Συνεπώς, η κρίση νομιμοποίησης προκύπτει και από την μη ικανοποιητική συμμετοχή και αποξένωση των Ευρωπαίων πολιτών από τις Ευρωεκλογές. Η όλο και αυξανόμενη αποχή από τις Ευρωεκλογές πλήττει καίρια την νομιμοποίηση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, συμπαρασύροντας ταυτόχρονα την ευρύτερη νομιμοποίηση της Ε.Ε. Συγκεκριμένα, οι εκλογείς λόγω της περιορισμένης ρυθμιστικής λειτουργίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, αν και το τελευταίο εκλέγεται κατευθείαν, από τους πολίτες των κρατών μελών, δεν μπορούν να αναθέσουν πραγματική εξουσία στους αντιπροσώπους που εκλέγουν, οι πιθανότητες δηλαδή μεταφοράς νομιμοποίησης

είναι σημαντικά περιορισμένες, γεγονός που οδηγεί σε **έλλειμμα συγκατάθεσης**. Σε αυτό το σημείο εντοπίζεται και ένας επιπλέον λόγος της περιορισμένης συμμετοχής των πολιτών στις Ευρωεκλογές. Συνήθως, οι Ευρωεκλογές εκλαμβάνονται ως εθνικές αναμετρήσεις, αλλά δευτερεύουσας σημασίας και προκαλούν ελάχιστη πολιτική συγκίνηση και ενδιαφέρον στους Ευρωπαίους Πολίτες.[359] Ωστόσο, δεν πρέπει να αγνοούμε το γεγονός ότι μπορούν να αποτελέσουν και δείκτη δυσαρέσκειας, διαμαρτυρίας και προειδοποίησης για τις κυβερνητικές πολιτικές στο εσωτερικό των κρατών αλλά και της κατεύθυνσης των πολιτικών, οι οποίες λαμβάνονται στα πλαίσια της Ε.Ε. Για το παραπάνω φαινόμενο, διευρυμένης αποχής από τις Ευρωεκλογές, σύμφωνα με άλλη άποψη, η αναζήτηση των βαθύτερων αιτιών εστιάζεται στην έλλειψη πληροφόρησης των πολιτών για τα ευρωπαϊκά δρώμενα, καθώς επίσης αποδίδεται στο γενικότερο κλίμα πολιτικής αποξένωσης. Παραταύτα, στην παρούσα εργασία υποστηρίζεται ότι οι αιτίες της έλλειψης πληροφόρησης θα πρέπει να αναζητηθούν στα πλαίσια της έλλειψης δημοσιοποίησης, αυξημένης γραφειοκρατίας, και τεχνοκρατικού λόγου εκ μέρους της Ε.Ε., παράγοντες οι οποίοι προσφέρουν πρόσφορο έδαφος για διευρυμένη πολιτική αποξένωση. Τέλος, σε έλλειμμα πληροφόρησης των πολιτών έχουν αποδοθεί και τα αρνητικά δημοψηφίσματα, για την ψήφιση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος (2005) και της Συνθήκης της Λισαβόνας (2008). Ωστόσο, μήπως θα έπρεπε να αναζητηθούν και αλλού οι βαθύτερες αιτίες αυτής της στάσης των πολιτών;

Η **έλλειψη διαφάνειας**, στον τρόπο λήψης αποφάσεων αλλά και στον σαφή διαχωρισμό των εξουσιών εντός της Ε.Ε,, εκτιμάται ότι αποτελεί μια βαθύτερη αιτία της παραπάνω στάσης, που με την σειρά της προκαλεί έλλειμμα δημοκρατικού ελέγχου και λογοδοσίας. Συγκεκριμένα, η αρχή της διάκρισης των εξουσιών θεωρείται καθοριστικής σημασίας για την εύρυθμη λειτουργία του κοινοτικού συστήματος, ωστόσο απόκλιση από αυτή την παραδοχή αποτελεί η ευρεία συμμετοχή της Επιτροπής στην νομοθετική λειτουργία, καθώς ακόμα μεγαλύτερη απόκλιση εντοπίζεται στο ρόλο του Συμβουλίου, το οποίο είναι φορέας τόσο νομοθετικής, όσο και εκτελεστικής εξουσίας. Τα παραπάνω, διαφοροποιούν αρνητικά την Ε.Ε. από τα εθνικά κράτη. Παρόλα αυτά, η έλλειψη διαφάνειας δεν αποτελεί ένα νέο φαινόμενο, το οποίο δεν συναντάμε σε ευρεία μορφή και στα έθνη-κράτη. Αν και με την ενίσχυση της διαφάνειας των διαδικασιών και της δημοσιοποίησής τους, δύναται να ενδυναμωθούν οι δημοκρατικοί θεσμοί, παραταύτα η ενίσχυση μόνο της διαφάνειας στα πλαίσια μιας

[359] K. Reif- H. Schmitt, 1980, στο Τεπερογλου, Ε.,-Σκρίνης, Στ., (2006), οπ. π.

πολυεπίπεδης ή δικτυακής διακυβέρνησης, όπως αυτή χαρακτηρίζει την Ε.Ε., δεν είναι αρκετή για την μείωση του δημοκρατικού ελλείμματος, εφόσον παρατηρείται έλλειμμα δημοκρατίας στο σημείο σύζευξης των δικτύων διακυβέρνησης με τους δημοκρατικούς θεσμούς, δηλαδή τα Κοινοβούλια. Ειδικότερα, αν και τυπικά σήμερα τα κοινοβούλια διατηρούν την δυνατότητά τους να παρεμβαίνουν και να ελέγχουν, ωστόσο εκτιμάται, όπως αναφέραμε και πιο πάνω, ότι ο ρόλος τους είναι εξασθενημένος, στερούμενα τις πιο πολλές φορές της απαραίτητης γνώσης για έλεγχο και απόδοση ευθυνών.[360] Σε αυτό το σημείο λοιπόν γεννάται το ερώτημα, σε τι μέτρο είναι σε θέση οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί να ελέγξουν αποφάσεις, οι οποίες προέρχονται από τα δίκτυα διακυβέρνησης της Ε.Ε. Το μόνο σίγουρο είναι, ότι η ενίσχυση των κοινοβουλευτικών θεσμών, πρέπει να συντελεσθεί, όχι μόνο απέναντι στις κυβερνητικές αποφάσεις αλλά και απέναντι στα δίκτυα διακυβέρνησης της Ε.Ε. Αν και οι αρχές της χρηστής διακυβέρνησης που αποτυπώνονται στην Λευκή Βίβλο για την Ε.Ε., εκτιμάται ότι θα μπορούσαν να συνδράμουν προς την κατεύθυνση εγκαθίδρυσης μια περισσότερο δημοκρατικής διακυβέρνησης, παρόλα αυτά τα παραπάνω δεν καθίστανται δυνατά, εφόσον τα δίκτυα διακυβέρνησης είναι εξαιρετικά σύνθετα και ταυτόχρονα αποσυνδεμένα μεταξύ τους και από τους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς. Επομένως, η Ευρωπαϊκή διακυβέρνηση διακρίνεται από το παράδοξο γεγονός, ότι ενώ στο εσωτερικό της παρατηρείται οι μηχανισμοί λογοδοσίας να αυξάνονται, παραταύτα ο ρόλος του δημοκρατικού ελέγχου μειώνεται. Τα παραπάνω οδηγούν σε έλλειμμα λογοδοσίας διαφάνειας και ευρύτερου δημοκρατικού ελέγχου. Τέλος το **έλλειμμα σε επίπεδο απόδοσης ευθυνών,** ενισχύεται από το γεγονός, ότι η Ε.Ε. δημιουργεί υπερεθνικούς θεσμούς, που πρακτικά και θεσμικά δεν καθίστανται, πολιτικά υπόλογοι, όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Αυτοί λειτουργούν, ανεξάρτητα από τον έλεγχο των οργάνων σε εθνικό επίπεδο, δίνοντας την εντύπωση ότι συνιστούν απρόσωπους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς.

Επιπρόσθετα, η **έλλειψη κοινωνικής προστασίας**, δηλαδή οι αδυναμίες της κοινωνικής πολιτικής, οι οποίες αναδεικνύουν τα προβλήματα του ευρωπαϊκού μοντέλου διακυβέρνησης και το κλείδωμα νεοφιλελεύθερων πολιτικών, εκτιμάται ότι συνιστούν επιπλέον παράγοντες, οι οποίοι οδηγούν στα χαμηλά ποσοστά προσέλευσης των πολιτών στις ευρωεκλογές, που σε συνδυασμό με την πεποίθηση των πολιτών ότι δεν καθίσταται δυνατόν να συνδράμουν στην αλλαγή των πολιτικών της Ε.Ε.,

[360] Yannis Papadopoulos, 2004, οπ. π.

επισφραγίζουν το δημοκρατικό έλλειμμα εντός της Ε.Ε. Αν και θεωρείται ότι η ευρωπαϊκή απάντηση στις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης δόθηκε με τον εκσυγχρονισμό του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου, ωστόσο η βιωσιμότητα του τελευταίου αμφισβητείται, εφόσον το ευρωπαϊκό σύστημα διακρίνεται από το κλείδωμα νεοφιλελεύθερης κατεύθυνσης πολιτικών αποφάσεων, οι οποίες μάλιστα καθίσταται δύσκολο να αλλάξουν, δεδομένου του συντηρητικού ευρωπαϊκού συστήματος που δύσκολα αφήνει περιθώρια προς μια τέτοια προοπτική. Επιπλέον, την παραπάνω εικόνα συμπληρώνει και η αδυναμία των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων να λειτουργήσουν ως θεσμοί αυτόνομης χάραξης αποτελεσματικής και ριζοσπαστικής πολιτικής που οδηγεί στο γεγονός να ακυρώνεται όποια προσπάθεια με σκοπό την ανανέωση και την αναθεώρηση των θεσμικών και πολιτικών αποφάσεων που έχουν ληφθεί μέχρι σήμερα.
Η **έλλειψη πολιτικής βούλησης και συντονισμού**, οι διαφορές ανάμεσα στα κράτη-μέλη, όσο αφορά το επίπεδο ανάπτυξης και τα κοινωνικά μοντέλα που αυτά ακολουθούν, τα συνεχή κύματα διεύρυνσης και οι ανισότητες που τα συνοδεύουν σε επίπεδο κρατών και περιφερειών, δεν επέτρεψαν την συμφιλίωση της αγοράς με την κοινωνική δικαιοσύνη. Πράγματι, ένας από τους λόγους απόρριψης, του Ευρωπαϊκού Συντάγματος από την γαλλική κοινωνία, ήταν και η γενικότερη πεποίθηση των πολιτών, ότι η Ε.Ε. κατευθύνεται προς νεοφιλελεύθερες πολιτικές, οι οποίες με την σειρά τους δεσμεύουν τα κράτη-μέλη και τις μετέπειτα πολιτικές τους.

Τα παραπάνω καθίστανται επίκαιρα και στις σημερινές συνθήκες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Παρά το γεγονός ότι η κοινωνική πολιτική αποτελεί πρώτιστα αρμοδιότητα των κρατών-μελών, παραταύτα εν όψει οικονομικής κρίσης προβάλλεται η ανάγκη συντονισμένης ευρωπαϊκής δράσης με στόχο την αντιμετώπισή της. Ωστόσο, τα παραπάνω εκτιμάται ότι αποτελούν ακόμα ζητούμενο, εφόσον δεν διαφαίνεται η Ευρώπη να συγκροτεί μια ανάλογη ορατή απάντηση απέναντι στην διεθνή οικονομική κρίση. Τα παραπάνω αποτυπώνουν τις ατέλειες της Ε.Ε., όπως το **έλλειμμα αλληλεγγύης** που πηγάζει από την έλλειψη κοινωνικής προστασίας, η οποία συναντά το δημοκρατικό έλλειμμα ακριβώς στο σημείο, όπου δεν επιτυγχάνεται πραγματική συναίνεση στις αποφάσεις που λαμβάνονται στα πλαίσια της Ε.Ε., καθώς παρατηρείται ότι οι εθνικές κυβερνήσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο τείνουν να υιοθετούν πολιτικές τις οποίες σε άλλη περίπτωση δεν θα μπορούσαν να ακολουθήσουν. Επί της ουσίας, στην σημερινή χρονική συγκυρία, οι πολιτικές που θα υιοθετηθούν θα αναδείξουν τα όποια πλεονεκτήματα αλλά και τις βαθύτερες αδυναμίες της ενοποιητικής διαδικασίας. Οι

λαοί και τα κράτη θα έπρεπε να αποτελούν δυο ισότιμες πηγές νομιμοποίησης καθώς η Ε.Ε. χωρίς κατάλληλους δημοκρατικούς θεσμούς δεν έχει καμία ελπίδα.

Δεδομένης λοιπόν της κρίσης νομιμοποίησης, του ελλείμματος εκπροσώπησης, της έλλειψης ουσιαστικού δημοκρατικού ελέγχου της πολικής εξουσίας, διαφάνειας και απόδοσης ευθυνών και επιπλέον της έλλειψης κοινωνικής προστασίας, το ζήτημα που προκύπτει είναι η αναζήτηση των κατάλληλων θεσμικών πλαισίων για τον δημοκρατικό μετασχηματισμό του ευρωπαϊκού πολιτικού συστήματος. Σήμερα το ευρωπαϊκό οικοδόμημα, λόγω των διακυβερνητικών και υπερεθνικών στοιχείων που αυτό περιέχει, τείνει σε ένα ενδιάμεσο πεδίο μεταξύ Ομοσπονδιακού και Συνομοσπονδιακού μοντέλου. Ωστόσο, κανένα από τα παραπάνω πρότυπα δεν δύναται να συνδράμει αποφασιστικά στην αντιμετώπιση του δημοκρατικού ελλείμματος, εφόσον στο σύνολό της η Ευρώπη φαίνεται να μην είναι έτοιμη για μια προοπτική ομοσπονδιοποίησης, ενώ οι λύσεις που παρέχει το μοντέλο της συναινετικής συνομοσπονδίας φαίνεται να μην είναι επαρκείς προς αυτήν την κατεύθυνση. Επιπλέον το παραπάνω **πρόβλημα συμπόρευσης της Δημοκρατίας με την διαδικασία της ενοποίησης** επιδεινώθηκε από τα συνεχή κύματα διεύρυνσης, τα οποία αν και θεωρήθηκαν ως ένα αποφασιστικό βήμα προς την ενίσχυση της Ένωσης, ωστόσο δημιούργησαν ένα πλαίσιο πολιτικής δυσλειτουργίας και κατακερματισμού, εφόσον δεν συνοδεύτηκαν από νέες θεσμικές διεξόδους στην διαδικασία λήψης αποφάσεων, δηλαδή δεν συμπορεύθηκαν με τον μακροστρατηγικό στόχο της εμβάθυνσης. Η απουσία της τελευταίας δεν επέτρεψε να επιτευχθεί ο συνδυασμός αποτελεσματικότητα και δημοκρατικότητα, καθώς εντάθηκε το πρόβλημα εκπροσώπησης της Ε.Ε. Αν και θεωρείται ότι πριν κάθε διεύρυνση η Ε.Ε. προχώρησε σε αναθεώρηση των συνθηκών, ωστόσο στην πορεία της Ευρώπης προς την πολιτική ενοποίηση δεν επετεύχθη μέχρι σήμερα μια ισοβαρή παράλληλη ενίσχυση ενός συστήματος δημοκρατικού ελέγχου και δυνατότητας κοινωνικής εμπλοκής των πολιτών αλλά και ουσιαστικής παρεμβολής των εθνικών κοινοβουλίων στις διαδικασίες επικύρωσης των Συνθηκών. Η διαδικασία της συνεχούς διεύρυνσης, ελλείψει τελικού στόχου, αποδυνάμωσε πολιτικά την Ευρώπη, καθώς σήμερα η Ευρώπη δεν χαρακτηρίζεται μόνο από δημοκρατικό έλλειμμα και **έλλειψη συνοχής** αλλά και από **πολιτικό έλλειμμα** το οποίο χαρακτηρίζει την διαδικασία της διεύρυνσης. Υπό αυτό το πρίσμα, η ενοποιητική διαδικασία εκτιμάται ότι μπορεί να προχωρήσει μόνο υπό την προϋπόθεση μιας Ευρώπης ενισχυμένων συνεργασιών και πολλαπλών ταχυτήτων, καθώς υποστηρίζεται ότι με αυτόν τον τρόπο είναι πιθανόν να δοθούν θεσμικές διέξοδοι που αφορούν την διεύρυνση σε συνάρτηση με την εμβάθυνση, την έλλειψη

ευρωπαϊκής ηγεσίας στην Ε.Ε. και την συντονισμένη αντιμετώπιση της παγκοσμιοποίησης.

Υποστηρίζεται ακόμα ότι ο δρόμος για μια **συλλογική ευρωπαϊκή ταυτότητα** είναι πολύ μακρινός, γεγονός που αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα που το σύστημα της Ε.Ε. παρουσιάζει κρίση νομιμοποίησης και δημοκρατικού ελλείμματος. Οι διαιρέσεις και οι διαφορές μεταξύ των κρατών μελών είναι πολλές και εντοπίζονται στην γλώσσα, την εθνική και πολιτιστική κληρονομιά, την πολιτική ιδεολογία κ.ά., πόσο μάλλον αν λάβουμε υπόψη τα συνεχή κύματα διεύρυνσης και τις αντιθέσεις που αυτά επιφέρουν στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Αυτές οι διαιρέσεις διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο, εφόσον εμποδίζουν στο να ταυτιστούν οι Ευρωπαίοι πολίτες αναμεταξύ τους και με την Ευρωπαϊκή «Πολιτεία», ο καθένας ξεχωριστά[361]. Επισημαίνεται λοιπόν ότι το δημοκρατικό έλλειμμα υφίσταται εξαιτίας της **έλλειψης ενός ευρωπαϊκού «πολιτικού δήμου»**, τα μέλη του οποίου είναι ικανά να μεταβιβάσουν τα δημοκρατικά τους αιτήματα προς και μέσω των κεντρικών πολιτικών θεσμών της Ένωσης. Επομένως, το μοντέλο της ιδιότητας του Ευρωπαίου Πολίτη, το οποίο θεμελιώνεται στην βάση των παραπάνω ενοποιητικών στοιχείων, δεν συνοδεύεται από ένα «αίσθημα κοινότητας» και αλληλεγγύης μεταξύ των Ευρωπαίων πολιτών, γεγονός που στέκεται εμπόδιο στην συναισθηματική και εκλογική κινητοποίηση των ευρωπαίων πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο και άρα σε ένα περεταίρω βήμα προς την δημοκρατική μετεξέλιξη της Ένωσης σε Πολιτεία.

Συνεπώς, υπό το παραπάνω πρίσμα ανακύπτει το ζήτημα της δυνατότητας άμεσης εμπλοκής των συλλογικοτήτων στην διαδικασία λήψης αποφάσεων εντός της Ε.Ε. Παρά το αυξανόμενο ενδιαφέρον της Ε.Ε. για την **ΚτΠ**, η συγκρότηση μιας Ευρωπαϊκής ΚτΠ, ουσιαστικά παρούσα στην διαδικασία διαπραγμάτευσης της Ε.Ε., παραμένει μέχρι σήμερα δύσκολο εγχείρημα, καθώς ο εξευρωπαϊσμός της ΚτΠ προϋποθέτει μια ευρωπαϊκή σφαίρα, ως πεδίο συνάντησης της πολιτικής κοινωνίας με την ΚτΠ και ένα πανευρωπαϊκό σύστημα μέσων μαζικής ενημέρωσης, ως πεδίο ανάπτυξης δεσμών επικοινωνίας ανάμεσα στους πολίτες. Ωστόσο, η απουσία των παραπάνω οδηγεί στην **έλλειψη ενός ουσιαστικού ευρωπαϊκού διαλόγου** μέσω του οποίου δύναται οι ευρωπαϊκές πολιτικές να καταστούν πιο διαφανείς, δηλαδή να επιτραπεί η εμπλοκή τους στις συζητήσεις και να αξιολογηθεί το περιεχόμενό τους. Ακόμα και στην περίπτωση αυξανόμενης παρουσίας των ομάδων συμφερόντων στις

[361] A.C., Smith, 1992, οπ. π.

Βρυξέλλες, το γεγονός αυτό δεν πιστοποιεί αναγκαστικά και τις δυνατότητες συμμετοχής των πολιτών στις διαπραγματευτικές διαδικασίες, εφόσον υπάρχει ο κίνδυνος η οργανωμένη ΚτΠ να μην αντανακλά πάντα τις επιθυμίες και τα αιτήματα των ευρωπαίων πολιτών και άρα με αυτόν τον τρόπο δεν διασφαλίζεται απαραίτητα ο δημοκρατικός και κοινωνικός χαρακτήρας του πολιτικού συστήματος της Ε.Ε.

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση, το επιχείρημα σειράς συγγραφέων ότι στην Ε.Ε. δεν υφίσταται δημοκρατικό έλλειμμα δεν συμπίπτει με την πραγματική λειτουργία του ευρωπαϊκού πολιτικού συστήματος, καθώς αν και οι πολίτες ψηφίζουν στις εθνικές εκλογές τους αντιπροσώπους τους, οι οποίοι με την σειρά τους, τους αντιπροσωπεύουν σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ωστόσο σε κάθε περίπτωση τίθεται **το ζήτημα της πιο έμμεσης δημοκρατίας**, η οποία δημιουργεί μεγάλη απόσταση μεταξύ των πολιτών και της Ε.Ε. Στο πλαίσιο αυτής της απόστασης, λοιπόν, δημιουργείται δημοκρατικό κενό, το οποίο εντοπίζεται στα παραπάνω πεδία που αναλύσαμε. Επιπλέον, αν και εκτιμάται ότι μέσα από την συνεργασία των υπερεθνικών θεσμικών οργάνων και των εθνικών κυβερνήσεων ρυθμίζεται η διεθνής αγορά και ασκείται πολιτικός έλεγχος, ωστόσο στην παρούσα εργασία υποστηρίζεται, ότι το ζήτημα του πολιτικού ελέγχου και της δημοκρατικής λειτουργίας των υπερεθνικών οργάνων της Ε.Ε. αμφισβητείται στην πράξη. Η ενοποιητική διαδικασία επικεντρώθηκε επί μακρό στην δημιουργία θεσμών, ωστόσο, αυτή δεν μπορεί να αποτελεί αυτοσκοπό. Η πρόκληση για τους Ευρωπαίους ηγέτες εστιάζεται στην υπέρβαση επικυρωτικών ή διαδικαστικών πράξεων που συχνά νομιμοποιούν τυπικά μόνο νομικής υφής αποφάσεις με σαφείς πολιτικές διαστάσεις. Η μη απόδοση ευθυνών και η μη δημοκρατική λειτουργία των ευρωπαϊκών θεσμών με όρους ουσιαστικής νομιμοποίησης αναδεικνύει εκ νέου ζητήματα, που διαχρονικά αφορούν την δημοκρατικότητα των θεσμών και πιστοποιούν με ξεκάθαρο τρόπο την ύπαρξη χρόνιου δημοκρατικού ελλείμματος στο πλαίσιο του πολιτικού συστήματος της Ε.Ε. Εφόσον, προτεραιότητα αποτελεί ο προσδιορισμός και η ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών, τότε αυτές πρέπει να καθορίζονται και να αναζητούνται από την βάση, δηλαδή την κοινωνία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1) ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αρβανιτόπουλος, Κ., « Η έννοια της συμμετοχικής στην σύγχρονη δημοκρατία», στο *Κοινωνία Πολιτών*, Ιανουάριος- Φεβρουάριος-Μάρτιος 2005

Βασιλόπουλος, Π., « Διακυβέρνηση και Κοινωνία Πολιτών», στην περιοδική έκδοση: *Κοινωνία των Πολιτών. Ένωση Πολιτών για την Παρέμβαση*, 2001: www.paremvassi.gr

Βοσκόπουλος, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση, θεσμοί, πολιτικές, προκλήσεις, προβληματισμοί,* Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2009

Βούλγαρης, Γ., *Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, Πόλις, Αθήνα, 2008

Βούλγαρης, Γ., «Η Ευρώπη σε κώμα», *ΤΑ ΝΕΑ*, 18-19 Ιουνίου, 2005, σ.16

Βούλγαρης, Γ., «Εξευρωπαϊσμός χωρίς δυναμική», *ΤΑ ΝΕΑ*, 14-15 Ιανουαρίου 2006, σ. 10

Βούλγαρης, Γ., «Ο 'πολιτισμός της Δημοκρατίας'», *ΤΑ ΝΕΑ*, 3-4 Δεκεμβρίου 2005, σ. 14

Γιάννης, Ν.: «Εθνικά κοινοβούλια και Ευρωπαϊκή Ένωση», στο *Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμη*, Μάρτιος 1996

Γιαταγάνας, Ξ., Καλουδιώτης, Δ., *Ήπια ηγεμονία, η Ευρώπη μετά την κρίση*, Κριτική, Αθήνα, 2009

Γλυνός, Γ., «Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση,Τεύχος 13-14, Παπαζήση, Ιανουάριος-Ιούνιος 2009

Γούναρης, Γ., «Πέρα από τη Λισαβόνα. Μια πρόταση για τη μελλοντική μεταρρύθμιση των θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Τεύχος 12, Παπαζήση, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2008

Γούναρης, Γ., «Ευρωπαϊκή Ένωση και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση, έννοιες ταυτόσημες;», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Τεύχος 13-14, Παπαζήση, Ιανουάριος-Ιούνιος 2009

Δεμερτζής, Ν., *Ο λόγος του Εθνικισμού*, Σάκκουλας, Αθήνα, 1996

Θεολόγου, Κ., *Πολίτης και Κοινωνία στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Παπαζήση, Αθήνα, 2005

Ιωακειμίδης, Π., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελληνικό Κράτος*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1998

Ιωακειμίδης, Π., *η Πόλη και η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1994

Ιωακειμίδης, Π., «Η Διεύρυνση της Ε.Ε.», στο Μαραβέγιας, Ν. & Τσινισιζέλης, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ε.Ε., θεσμικές, πολιτικές και οικονομικές πτυχές*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1994

Ιωακειμίδης Π., «Διεύρυνση, Εμβάθυνση και Συνταγματική Συνθήκη.» στο Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), *Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα*, Σαββάλας, 2003

Ιωακειμίδης Π., *Θα επιβιώσει η Ευρωπαϊκή Ένωση;*, Παπαζήσης, 2007

Ιωακειμίδης, Π., *η Συνθήκη της Λισσαβώνας, παρουσίαση, ανάλυση, αξιολόγηση*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2008

Ιωακειμίδης, Π., «Αξιολόγηση της Συνθήκης της Λισαβόνας», στο *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Τέυχος 9, Ιανουάριος- Μάρτιος 2008

Καζάκος, Π., « Από τα μεγάλα σχέδια σε πρακτικές λύσεις; Η Ε Ευρώπη μετά τη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη», στο *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία

Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Ιανουάριος- Μάρτιος 2008, Τεύχος 9, Παπαζήσης

Καλφέλης, Γρ., «Εκλογές Διαμαρτυρίας», *ΤΑ ΝΕΑ*, 25 Μαΐου 2009, σ.6

Καρκατσούλης Π., *Το Κράτος σε μετάβαση*, Σιδέρης Αθήνα, 2004

Καρκατσούλης Π., «Παγκόσμια Διακυβέρνηση, Εξευρωπαϊσμός και Εξελληνισμός: Πορείες παράλληλες, επάλληλες ή συνάλληλες;», *Κοινωνικό Κέντρο*, Τριμηνιαία Έκδοση για την πολιτική & τον πολιτισμό της καθημερινότητας, Τεύχος 1, Ιούλιος- Αύγουστος- Σεπτέμβριος, 2007

Κοτζιάς, Ν., *Παγκοσμιοποίηση. Η ιστορική θέση, το μέλλον και η πολιτική σημασία*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2003

Κοτρόγιαννος, Δ. και Λάβδας Κ., « Συνταγματισμός, πολιτική συγκυρία και κανονιστικά πρότυπα στην Ευρωπαϊκή Ένωση», στο *Πολιτική Επιστήμη*, τεύχος 2, 2005

Λάβδας, Κ.,-Χρυσοχόου, Δ., *Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Πολιτική θεωρία, η πρόκληση του Ρεπουμπλικανισμού*, Σιδέρης, Αθήνα, 2004

Λάβδας, Κ.,- Χρυσοχόου, Δ., «Το μέλλον της Ευρωπαϊκής Δημοκρατίας», στο Πολιτική Επιστήμη, *Αφιέρωμα: Βουλευτικές & Ευρωπαϊκές Εκλογές, 2004*, Εξαμηνιαία Επιθεώρηση Πολιτικής Ανάλυσης και Προβληματισμού, Τεύχος 1^{ο} , Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005

Λάβδας, Κ., «Ο Νέος Πραγματισμός και το Κοινωνικό Κέντρο», στο *Κοινωνικό Κέντρο*, τριμηνιαία έκδοση για την πολιτική & τον πολιτισμό της καθημερινότητας, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος, 2007

Λιοναράκης, Ν., 2002, στο Φραγκονικολόπουλος, Χρ., «Κοινωνία Πολιτών και Διακυβέρνηση. Η ανάγκη απεγκλωβισμού από το διχοτομικό μοντέλο Δεξιας-Αριστεράς» , στο *Κοινωνικό Κέντρο*, τριμηνιαία έκδοση για την πολιτική & τον πολιτισμό της καθημερινότητας, Τεύχος 1, Ιούλιος- Αύγουστος- Σεπτέμβριος, 2007

Λίποβατς, Θ., *Ενάντια στο ρεύμα: Για μια Κοινωνία των Πολιτών*, Πλέθρον, 1995

Μαραβέγιας, Ν., Τσινισιζέλης, Μ., (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές πτυχές*, Θεμέλιο, 1999

Μαραβέγιας, Ν., «Ευρωεκλογές και οικονομική κρίση», *Ελευθεροτυπία*, 23 Μαϊου 2009, σ. 9

Μαρκής, Δ., *Η κατασκευή της Ευρώπης*, Κριτική, Αθήνα, 2000

Μιχαλόπουλος Ν., *Από τη δημόσια γραφειοκρατία στο δημόσιο management*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2003

Μοσχονάς, Γ., «Σε τεντωμένο σχοινί», *ΤΑ ΝΕΑ*, 12 Ιανουαρίου 2007, σ.6

Μοσχονάς, Γ., «Ισχυρή Ευρώπη, ασθενή κόμματα», *ΤΑ ΝΕΑ*, 13 Ιουνίου 2008, σ.6

Μοσχονάς, Γ., «Το 'ευρωπαϊκό ζήτημα': Προς μια Ευρώπη πολλών ταχυτήτων;», *ΤΑ ΝΕΑ*, 11 Ιουλίου 2008, σ. 7

Μοσχονάς, Γ., «Ακέφαλη υπερδύναμη η Ευρώπη, που πρέπει επιτέλους να ασχοληθεί με την κοινωνική πολιτική», *ΤΑ ΝΕΑ*, 16 Ιανουαρίου 2009, σ. 6

Μοσχονάς, Γ., «Ένας γίγαντας με αδυναμίες», *ΤΑ ΝΕΑ*, 9 Μαρτίου 2009, σ. 6

Μουζέλης, Ν. «Η Κοινωνία Πολιτών τρίτος πόλος παγκοσμιοποίησης-μεταξύ πολιτικού συστήματος και πολυεθνικών εταιρειών», στο *Κοινωνία Πολιτών*, 2002

Μουζέλης, Ν., « Στόχος η Ευρώπη των πολλών ταχυτήτων», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 31/12/2006

Μουζέλης, Ν., «Κράτος και κοινωνία πολιτών. Από το παλιό στο νέο παράδειγμα;», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 30, Νοέμβριος 2007

Μουζέλης, Ν., «Από τις ελίτ στους λαούς», *Το ΒΗΜΑ*, Κυριακή 31 Μαΐου 2009

Μούσης, Ν., *Ευρωπαϊκή Ένωση, Δίκαιο-Οικονομία-Πολιτική*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2003

Μόυσης, Ν., «Τα διδάγματα και η έξοδος από το ιρλανδικό αδιέξοδο», στο *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Τεύχος 12, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2008

Μπακατσιάνος, Γ., *η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ελλάδα στο νέο παγκόσμιο περιβάλλον*, Παπαζήση, Αθήνα, 2007

Μπακατσιάνος, Γ., «Παγκόσμια οικονομική κρίση, Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Τεύχος 13-14, Παπαζήση, Ιανουάριος-Ιούνιος 2009

Μποτόπουλος, Κ., «Η μεταρρύθμιση του ευρωπαϊκού εκλογικού συστήματος», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Τεύχος 12, Παπαζήση, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2008

Νταλής, Σ., «Η χρηματοπιστωτική κρίση, το νέο γεωπολιτικό παιχνίδι και το πολιτικό έλλειμμα της Ευρώπης», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Τεύχος 13-14, Παπαζήση, Ιανουάριος-Ιούνιος 2009

Παπαδημητρίου, Γ., (επιμ.), *Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα*, Σαββάλας, Αθήνα, 2003

Παπαδημητρίου, Γ., *η Δημοκρατία σε Δοκιμασία*, Πόλις, Αθήνα, 2008

Παπαδοπούλου, Τρ., « Προς μια Ευρωπαϊκή Πολιτεία: Ευρωπαϊκός Δημόσιος Χώρος και Θεμελιώδη Δικαιώματα», Διεθνές Συνέδριο, *Η Ευρώπη και ο Κόσμος στην Αρχή της Νέας Χιλιετίας*, ΙΣΤΑΜΕ, Θεσσαλονίκη, 12-13 Φεβρουαρίου 2000

Παπαδοπούλου, Τρ., «Ευρωπαϊκά Πολιτικά Κόμματα: Υποκείμενα Πολιτικής Ενοποίησης ή Γραφειοκρατικοί Μηχανισμοί;», στο Τσάτσος, Δ.-Κοντιάδης, Ξ.(επιμ.), *Το μέλλον των κομμάτων*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2003

Παπαθανασόπουλος, Σ., *Η δύναμη της τηλεόρασης*, Καστανιώτης, Αθήνα, 1997

Παπάς, Τ., «Το φούντωμα του ευρωσκεπτικισμού», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 24 Μαϊου 2009, σ. 25

Ρήγας, Α., Τσουκαλάς, Κ., (επιμ). *Η πολιτική σήμερα. Ο Νίκος Πουλαντζάς και επικαιρότητα του έργου του*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2001

Σεφεριάδης, Σ., «Δημοκρατία χωρίς τον δήμο;», *Νέες Εποχές, Το Βήμα της Κυριακής*, 23 Δεκεμβρίου, 2007

Σκουλάς, Γ., «Θεωρία και οργάνωση των πολιτικών κομμάτων, η νομική διάσταση και η χρηματοδότησή τους», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Τεύχος 13-14, Παπαζήση, Ιανουάριος-Ιούνιος 2009

Στεφάνου Δ.- Πετρουλάκης, Γ., *Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα*, Παπαζήσης, 2005

Σωτηρόπουλος, Δ. (επιμ.), *Η Άγνωστη Κοινωνία Πολιτών*, Ποταμός, Αθήνα, 2004

Τεπέρογλου, Ε.,-Σκρίνης, Στ., «Το μοντέλο των εκλογών δεύτερης τάξης και οι Ευρωεκλογές της 13^{ης} Ιουνίου 2004 στην Ελλάδα», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 27, Μάιος 2006

Τσακαλώτος, Ε., «'Ομέρτα' συντηρητικών», *Ελευθεροτυπία-Οικονομία*, 24 Μαΐου 2009

Τσακαλώτος, Ε., «Τα ενοποιητικά υλικά της ΕΕ», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 17 Μαϊου 2009, σ.26

Τσακατίκα, Μ., «Από το κριτικό ναι στο φιλοευρωπαϊκό όχι», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Τεύχος 13-14, Ιανουάριος-Ιούνιος 2009

Τσάτσος, Δ., *Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, για μια ένωση λαών με ισχυρές πατρίδες*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2001

Τσινισιζέλης, Μ, Χρυσοχόου, Δ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Δημοκρατία*, Σιδέρης, 1995

Τσινισιζέλης, Μ., « Η νέα συνθήκη της Λισαβόνας, ένας ‘ρεαλιστικός θρίαμβος’», στο *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Τέυχος 9, Ιανουάριος- Μάρτιος 2008

Τσουκαλάς, Κ., «Πως μετράμε τη “συμμετοχική δημοκρατία”», *Το Βήμα*, 22 Φεβρουαρίου 2004

Τσούκαλης, Λ., *Για ποια Ευρώπη;*, Ποταμός, Αθήνα, 2004

Τσούκαλης, Λ., «Και τώρα τι;», *Η Καθημερινή*, ειδική έκδοση «Ελλάδα-Ευρωπαϊκή Ένωση», 24 Μαϊου 2009, σ.24-25

Φραγκονικολόπουλος, Χ., «Κοινωνία Πολιτών και Διακυβέρνηση. Η ανάγκη απεγκλωβισμού από το διχοτομικό μοντέλο Δεξιάς-Αριστεράς», *Κοινωνικό Κέντρο*, Τριμηνιαία Έκδοση για την πολιτική & τον πολιτισμό της καθημερινότητας, Τεύχος 1, Ιούλιος- Αύγουστος- Σεπτέμβριος, 2007

Χατζηκωνσταντίνου, Θ., « Ηλεκτρονική δημοκρατία και διαβουλεύσεις: Προς ένα νέο περιεχόμενο πολιτικής;», *Κοινωνικό Κέντρο*, Τριμηνιαία Έκδοση για την πολιτική & τον πολιτισμό της καθημερινότητας, Τεύχος 1, Ιούλιος- Αύγουστος- Σεπτέμβριος, 2007

Χρυσοχόου, Δ., *Δοκίμιο για τη Διεθνή Θεωρία, νέες μορφές Κυριαρχίας και Συναρχίας*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2005

Χρυσοχόου, Δ., «Σκέψεις για την Ευρώπη που έρχεται», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Τεύχος 13-14, Ιανουάριος-Ιούνιος 2009

Χτούρης, Σ., *Ορθολογικά συμβολικά δίκτυα, global states και εθνικά Χόμπιτ*, νήσος, Αθήνα, 2004

2) ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Anderson, B., *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και την διάδοση του Εθνικισμού*, Νεφέλη, Αθήνα, 1997

Bardi, L., «European Political Parties: A (Timidly) Rising Actor in the EU Political System.», *The International Spectator,* 2/2004

Beetham, D., *Democracy*, Oxford, 2005

Benz, A. & Papadopoulos, Y., (eds), *Governance and Democracy. Comparing National, European and International Experiences*, London: Routledge, 2005

Bonvicini, G. (ed.), «Democracy in the EU and the Role of the European Parliament», *Quaderni IAI, Instituto Affari Internazionali*, March 2009, http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/Quaderni_E_14_external1__2_.pdf

Cees Van Der Eijk, Mark Franklin, Michael Marsh, " What Voters Teach Us About Europe-Wide Elections: What Europe-Wide Elections Teach Us About Voters.", *Electoral Studies*, Vol. 15, No.2, p.p. 149-166, 1996

Chryssochoou D. N., «Towards a Civic Conception of the European Polity», working paper 33/2001, στο: http://www.one-europe.ac.uk/pdf/w33chryssochoou.pdf

Costa, O., «Les élections de juin 2009 vont-elles bouleverser le foctionnement du Parlement europeen?», στο *Parlement Européen: Quelques Enseignements suit aux Dernières Elections*, *Notre Europe*, Juillet 2009, http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/Note_Post_lections.pdf

Delors, J., «Η ΕΕ απέναντι στην χρηματοπιστωτική κρίση», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση, Τεύχος 12, Παπαζήσης, Οκτώμβριος-Δεκέμβριος 2008

Dehouse, R., «L'action de L'Union répond-elle aux préférences des citoyens ?», *Les Brefs de Notre Europe*, No 11, 2009, http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/Bref-11-RDehousse-preferencescitoyens_01.pdf

Dowling, S., «Who Is to Blame for EU Voter Apathy?», *SPIEGEL ONLINE*, 6-3-2009, http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,627958,00.html

Gellner, Ernest, *Εθνικισμός*, Εκδόσεις, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2002

Gellner,, E., *η Κοινωνία των Πολιτών και οι Αντίπαλοί της, Συνθήκες Ελευθερίας*, Παπαζήση, Αθήνα, 1996

Giddens, A., *Ο κόσμος των Ραγδαίων Αλλαγών. Πώς επιδρά η Παγκοσμιοποίηση στη ζωή μας*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2001

Giddens, A., « Ένα κοινωνικό μοντέλο για την Ευρώπη», *Κοινωνικό Κέντρο*, Τριμηνιαία Έκδοση για την Πολιτική & τον Πολιτισμό της Καθημερινότητας, Τεύχος 1, Ιούλιος- Αύγουστος- Σεπτέμβριος 2007

Eurobarometer. *The European Constitution: post-referendum survey in France*. Ιούνιος, 2005

Eurobarometer 68: *Public Opinion in the European Union*. Fieldwork: September-November, 2007. Publication: May, 2008

Eurobarometer, Special Eurobarometer «*The 2009 European Elections*», Eurobarometer Report303, April 2009, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_303_en.pdf

Featherstone, K., «Η Ευρώπη ως ευκαιρία και απειλή», *Καθημερινή*, ειδική έκδοση με τίτλο «*ΕΛΛΑΔΑ-ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ*», 24 Μαΐου 2009, σ. 26-27

Featherstone, K., «Πολλά οράματα χωρίς όραμα για την Ευρώπη», *Καθημερινή,* 17 Μαΐου 2009, σ.25

Follesdal, A. and Hix, S., «Why there is a Democratic Deficit in the EU: a Response to Majone and Moravcsik.», *JCMS*, 2006 Volume 44. Number 3. pp. 533–62, http://personal.lse.ac.uk/HIX/Working_Papers/Follesdal-Hix-JCMS-2006.pdf

Held, D., -Mc Grew A., *Παγκοσμιοποίηση- Αντιπαγκοσμιοποίηση*, Πολύτροπον, Αθήνα, 2004

Held, D., *Μοντέλα Δημοκρατίας*, Στάχυ, Αθήνα, 2000

Hix, S., «The transnational party federations», in Gaffney, J. (ed.), *Political parties and the European Union*, Routledge, London and New York, 1995

Hix, S., *Το πολιτικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Μεταίχμιο, Ιούνιος 2009

Hombach, B., « Πυλώνες για μια νέα κοινωνική δημοκρατική Ευρώπη», *Κοινωνικό Κέντρο*, Τριμηνιαία Έκδοση για την Πολιτική & τον Πολιτισμό της Καθημερινότητας, Τεύχος 1, Ιούλιος- Αύγουστος- Σεπτέμβριος 2007

Johansson, K., Raunio, T., «Regulating Europarties: Cross-Party Coalitions Capitalizing on Incomplete Contracts.», *Party Politics*, 11, 515, Sage Publications, 2005

Katz Richard, " Models of Democracy: Elite Attitudes and the Democratic Deficit in the European Union", Paper prepared for the workshop "*Competing Conceptions of Democracy in the Practice of Politics*", European Consortium for Political Research Joint Sessions of Workshops, Compenhagen, 14-19 April 2000

Ladrech, R., «Political parties in the European Parliament», in Gaffney, J. (ed.), *Political parties and the European Union*, London and New York, 1995

Mair, P., «Popular Democracy and the European Union Polity», *European Governance Papers (EUROGOV)*, No. C-05-03, 2005, www.commex-network.org/eurogov/pdf/egp-connex-C-05-03.pdf

Majone, G., «Is the European Constitutional Settlement really successful and stable?», *Notre Europe*, October 2006, http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/Moravcsik-reponse-Majone-en_02.pdf

Marks, Garry and Doug McAdam, «On the relationship of Political Opportunities to the Form of Collective Action: the Case of the European Union», in Della Porta, Donatella, Hawspeter Kriese and Dieter Rucht, *Social Movements in a Globalizing World*, (1999):97-111, http://www.unc.edu/~gwmarks/assets/doc/marks,%20mcadam%20%200n%20the%20relationship%20of%20political%20opportunities%20to%20the%20form%20of%20collective%20action.pdf

Marks, Gary, «Territorial Identities in the European Union», in Anderson, J., (ed), *Regional Integration and Democracy*, Rowman Littlfield: NY, 1999, http://www.unc.edu/~gwmarks/assets/doc/marks%20%20territorial%20identities%20in%20the%20EU.pdf

Marks, G. and Hooghe, L., «Chapter Two: Contrasting of Multi-Level Governance», in Bache, I. and Flinders, M., *Multi-Level Governance: Interdisciplinary Perspectives*, Oxford UniversityPress, 2003, (forthcoming), http://www.unc.edu/~gwmarks/assets/doc/hooghe.markscontrasting%20visions%20of%20multilevel%20governance.pdf

Moravcsik A., « Is there a "Democratic Deficit" in World Politics? A framework for Analysis», *Government and Opposition*, Vol.39, No.2, pp.336-63, 2004

Moravcsik, A., «"In defence of the "democratic deficit": Reassessing the Legitimacy of the European Union», *Journal of Common Market Studies*, Vol.40, No.4, pp.603-34, 2002

Moravcsik A., «Why the European Union Strengthens the State: Domestic Politics and International Cooperation», *Center for European Studies*, Harvard University, Working Paper Series #52, 1994

Moravcsik, A., «Que faut-il retenir de l'effondrement du Projet Constitutionnel Européen? Réponse à huit critiques», *Notre Europe*, November 2006, http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/Moravcsik-reponse-FR.pdf
Moravcsik, A., «The Myth of Europe's Democratic Deficit», *Intereconomics: Journal of European Public Forum Policy*, November-December 2008, pp. 331-340, http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/myth_european.pdf

Moravcsik, A., «Η τουρκική ένταξη σε μια Ευρώπη πολλών ταχυτήτων», στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.re-public.gr/?p=350

Moschonas, G., «Quel Parti pour quelle Europe?», *Nouvelle Fondation* 2006/1, No 1, p. 85-89

Moschonas, G., *In the name of social democracy. The great transformation: 1945 to the present.*, Verso, 2002

Moschonas, G., "Party of European Socialists" in Deloye, Y. and Bruter, M. (eds), *Encyclopedia of European Elections* (Palgrave Macmillan), 2007

Moschonas, G., «Europe Makes Left Sick», *Eyes on Europe*, 7th Issue, November 2007-April 2008, http://www.eyesoneurope.eu

Moschonas, G., «Social-democratie europeenne: comment sortir de l'impasse?», *Mediapart*,30/05/2009, http://www.mediapart.fr/article/offert/7d98c60c40787a882b5f065ca8258b17

Moschonas, G., «Chapter 9: Reformism in a "Conservative" System: The European Union and Social-Democratic Identity.», in Callaghan, J.-Fishman, N.-Jackson, B.-McIvor, M. (eds), *In Search of Social Democracy: Responses to Crisis and Modernisation in the Western European Left*, Manchester University Press, 2009 (forthcoming)

Nihoul , G., «Elections européennes 2009 : acteurs, enjeux et alternatives», *Notre Europe*, No 12,| mai 2009, http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/Bref12-GRN-Elections.pdf

Nihoul, G., «European Elections: Five Reflections for Discussion», *Notre Europe*, July 2009, http://www.notre-europe.eu/en/axes/european-democracy-in-action/works/publication/translate-to-english-elections-europeennes-cinq-reflexions-pour-susciter-le-debat/

Nugent, N., *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Σαββάλας, 2003

Papadopoulos, Y., «Network Governance: Governance without Parties?», Workshop "*Democracy and Political Parties*", Paper prepared for the ECPR Joint Sessions, Granada, 14-19 April 2004

Raunio, T.- Hix, S., «Backbenchers learn to fight back: European integration and parliamentary government», West European Politics, 23:4, 142-168

Raunio, T., «National Parliaments and European Integration: What we know and what we should know», Working Paper, No. 02, January 2009, *ARENA*, Centre for European Studies, University of Oslo, Working Paper (online)/ ISSN 1890-7741, http://www.arena.uio.no

Rohrschneider, R., «The Democracy Deficit and Mass Support for an EU-Wide Government», *American Journal of Political Science*, Vol. 46, No. 2 (Apr., 2002), pp. 463-475

Scharpf, F., «The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity», Working Paper 02/8, MPIfG, July 2002

Schmidt, M., *Θεωρίες της Δημοκρατίας*, Σαββάλας, Αθήνα, 2004

Siedentop, L., *Δημοκρατία στην Ευρώπη*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2002

Sintomer, Y., «La démocratie participative», *Problèmes politiques et sociaux*, No 959, La Documentation francaise, Paris, Avril 2009

Szczerbiak, A.,- Taggart, P., «Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality», SEI Working Paper No 69, *European Parties Elections and Referendums Network,* Working Paper No 12, August 2003, http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp69.pdf

Smith, J., «How European are European Elections?», in Gaffney, J. (ed.), *Political parties and the European Union*, London and New York, 1995

Spourdalakis, M. (2002). 'The Europeanization of Greece's Party System' in 'Greece in the European Union: The New Role and the New Agenda'. Ministry of Press and Mass Media, Secretariat General of Information

Stie, A., «Assessing Democratic Legitimacy from a deliberative perspective», Working Paper, No. 6, February 2008, *ARENA*, Centre for European Studies, University of Oslo, http://www.arena.uio.no

Tilly, Ch., *Κοινωνικά Κινήματα, 1768-2004*, Σαββάλας, Αθήνα, 2007

Trenz, Hans- Jorg, «Elements of a sociology of European integration», Working Paper No. 11, May 2008, *ARENA*, Centre for European Studies, University of Oslo, www.arena.uio.no

Wallace, H., Wallace, W., Pollack, M., *Policy-Making in the European Union*, Oxford University Press, 2005

Δικτυακοί τόποι:
http://www.partie-socialiste.fr/ps/admin/doc/documents

http://europa.eu/scadplus/glossary/multispeed_europe_el.htm

http://www.re-public.gr/?p=350.